

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Rigorózní práce

Mgr. Dagmar Stašová

***Nejstarší české pověsti a legendy a jejich odraz ve výuce
literatury***

České Budějovice 2012

Garant rigorózní práce: *prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.*

Konzultant rigorózní práce: *PhDr. Věra Pospíšilová*

Konzultant didaktického oddílu: *doc. dr. Jaroslav Toman, CSc.*

Prohlašuji, že svoji rigorózní práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své rigorózní práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

30. května 2012

Mgr. Dagmar Stašová

Děkuji panu profesorovi Milošovi Zelenkovi, PhDr. Věře Pospíšilové a panu docentovi Jaroslavovi Tomanovi za jejich odborné vedení. Zároveň děkuji Mgr. Drahomíře Vondrákové za poskytnuté kresby.

Anotace

Rigorózní práce *Nejstarší české pověsti a legendy a jejich odraz ve výuce literatury* je rozdělena na dva oddíly. První teoretický oddíl se zabývá příchodem Slovanů a osidlováním českých zemí. Hlavní pozornost je věnována nejstarším českým pověstem, především v Kristiánově legendě a v Kosmově, Dalimilově a Hájkově kronice. V širším kontextu s biblí a spisy antických autorů je doloženo, že právě to byl zdroj inspirace pro vznik nejstarších českých legend. Práce je zaměřena didakticky s důrazem na přínos a využití legend a pověstí v rámci vyučovacího procesu žáků základních a středních škol, pojetí a vnímání legend jako fiktivních mýtů nebo jako reálného prazákladu naší bohaté české historie, rozsahu hodinových dotací věnovaných staročeské literatuře a obohacení didaktických materiálů. Druhý oddíl rigorózní práce obsahuje didaktické listy pro 1. a 2. stupeň základních škol a pro střední školy. Námětem didaktických listů jsou nejstarší české pověsti související s postavami praotce Čecha, Libuše a Přemysla Oráče a také s patronem české země, se svatým Václavem. Druhý praktický oddíl se zabývá pověstí z praktického didaktického hlediska, což se odráží i v navržených didaktických listech.

Annotation

The thesis called *The Oldest Czech Tales and Legends and their Reflection in the Teaching of Literature* is divided into two parts. The first part deals with the Slavs' entry and settlement of the Czech lands. The main attention is paid to the oldest Czech tales, primarily in Kristian's Legend and in Kosmas's, Dalimil's and Hájek's Chronicles. In the wider context with the Bible and ancient authors' works is proved those had been the source of inspiration for the oldest Czech legends birth. The thesis is focused didactically with emphasis laid on benefit and use of the legends and tales within the teaching process of students of elementary and secondary schools, conception and perception of legends as fictive myths or as a real basis of our rich Czech history, scale of hour grants devoted to old Czech literature and enriching of didactical materials. The second part of the thesis includes the didactical sheets for the first, middle and secondary schools. The theme of the didactical sheets are the oldest Czech tales related to the characters of Forefather Bohemus, Libuše and Přemysl Ploughman as well as to the patron of the Czech land – St. Venceslas. The second practical part deals with a tale from the practical didactical view, it can be seen in the proposed didactical sheets.

Obsah

1 Úvod	8
2 Půchod Čechů a jejich reflexe v českých kronikách	10
2.1 Slovanští bozi a démoni	10
2.2 Půchod Slovanů do Čech a osidlování české kotliny	24
2.3 Nejstarší literární památky přemyslovských Čech	32
2.3.1 Kristiánova legenda	34
2.3.1.1 Legenda jako hagiografický útvar	34
2.3.1.2 Kristián	38
2.3.2 Kosmova kronika	50
2.3.2.1 Kosmův svět	50
2.3.2.2 Praotec Čech	66
2.3.2.3 Přemyslovská pověst	79
2.4 Další kronikáři zachycující půchod Čechovy družiny	121
2.4.1 Kronika tak řečeného Dalimila	121
2.4.2 Přibík z Radenína, řečený Pulkava, a jeho Kronika česká	124
2.4.3 Kronika česká Václava Hájka z Libočan	126
3 Didaktické využití nejstarších českých pověstí	130
3.1 Kronika jako historický žánr v literatuře 19. a 20. století	130
3.2 České pověsti v četbě dětí a mládeže	134
3.2.1 Klasifikace pověstí	137
3.2.2 České národní pověsti	138
3.3 Obtížnost starší české literatury	141
3.4 V jakém množství se lze s pověstmi setkat na základních a středních školách	143
3.5 Pověsti z didaktického hlediska	146
3.6 Didaktické listy (popis)	148
3.7 Filozofický vhléd	151
3.8 Didaktické listy	153
4 Závěr	178
5 Literatura	182
5.1 Odborná literatura	182
5.2 Prameny (kroniky)	185
5.3 Periodika	186

5.4 Učebnice.....	186
6 Přílohy	
7 Poznámky k didaktickým listům	

1 Úvod

Základem státnosti není stát, který ovládá občany, ale právě tito občané, kteří si sami volí stát jako formu své společné existence. To tedy znamená, že Čechové tvořili základ rané české státnosti, nikoli ti, kteří vládli – Přemyslovci. Proto je nezbytné položit si otázku, kým byli a odkud se vzali.

Záměrem rigorózní práce je odhalit identitu našich předků, z odborných pramenů zjistit, kde se toto etnikum začalo tvořit a jakými směry putovalo, než dospělo do české kotliny. Každý národ a společnost mají svou historii, ke které se v dobách tísně a napětí upínají. Mají své posly národní hrdosti a patrony, kteří národ reprezentují nejen zde na zemi, ale i v nebi. Proto je velmi důležité, aby každý příslušník svého národa svou historii znal, snažil se ji pochopit a na základě těchto vědomostí si k ní vybudoval neochvějný vztah a zodpovědnost.

Tato práce se věnuje Slovanům, mohutnému etniku, jehož vznik a vývoj nebyly nikterak jednoduché. Věnuje se jejich stylu života a vnímání světa, který je obklopoval. Jejich každý den byl většinou bojem o holý život, proto svůj zrak upínali k vyšším silám, které mohly jejich životy změnit a zlepšit. I tím se tato práce v úvodní části bude zabývat.

„Písmo je jedním z nejpodivuhodnějších lidských vynálezů. Zapsaná myšlenka neumírá, ale vstupuje do nových poloh své existence, schopná vždy znovu ožít v generacích, které ze zapsaného slova čerpají své znalosti o řádu věcí a světa. Slovo předávané z úst do úst je proměnlivé jako slunce a déšť, neudrží svou jedinečnost, neboť každý jím vládne po svém. Avšak to, co z ústního podání zapsal Kosmas, začalo žít v literární sféře jiným životem...“,¹ napsal Vladimír Karbusický.

Následující část práce se zabývá oním zapsaným 'slovem' v nejstarších literárních památkách přemyslovských Čech. Práce sleduje cestu od nejranějších literárních památek psaných latinsky, až po mistrná díla pocházející z dílny Kosmovy, Dalimilovy či Hájkovy. Zvláštní pozornost je věnována Kristiánově legendě, která celá dlouhá staletí vyvolávala řadu spekulací a pochybností, je ale velmi důležitá, protože pokud by patřila do doby, do které se hlásí, byla by vůbec první památkou, ve které je zachycena

¹ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*, str. 258.

přemyslovská pověst a pověst o příchodu praotce Čecha. Především dílo Kosmovo je pro tuto práci stěžejní a bude podrobena detailnímu rozboru a konfrontaci s biblí a díly latinských autorů jako byli Ovidius, Vergilius či Homér. Základním úkolem této práce je zjistit, jak se národní pověsti zachycené našimi prvními kronikáři shodují či spíše neshodují s archeologickými nálezy a faktografickými údaji. Není účelem zpochybnit věrohodnost mýtů a legend, spíše je dát vedle sebe a podniknout zajímavý exkurz do naší minulosti jejich srovnáním. Je podstatné si také položit otázku, jaké důvody vedly k napsání těchto mistrovských děl, jakou funkci ve své době plnily a proč byly napsány v takové podobě, v jaké je znají současní čtenáři.

S nejranějšími legendami a kronikami souvisí postavy světců Václava a Vojtěcha, jejichž životy jsou zde líčeny a opředeny celou řadou zázraků a pozoruhodných skutků. Jejich životy souvisí i s životy nynější české společnosti, s národním povědomím a hrdostí, proto bude potřebné zabývat se i jimi.

Rigorózní práce je rozdělena na dvě části, na část teoretickou, jejíž úkol a záměr byl popsán výše, a na část praktickou, didaktickou, jejímž obsahem je návrh didaktických listů, vztahujících se ke zmíněné tematice. Didaktické listy jsou vypracovány pro 1. a 2. stupeň základních škol a pro střední školy. Námětem didaktických listů jsou nejstarší české pověsti související s postavami praotce Čecha, Libuší a Přemyslem Oráčem a také s patronem české země, se svatým Václavem.

Osobnost žáka a studenta se vytváří od nejranějšího věku a úloha školního zařízení a osobnost učitele jsou nezastupitelné. Učitel by měl svou osobností v žákovi pěstovat zdravé sebevědomí a vztah k národu. Toho je možné dosáhnout především prostřednictvím výkladu nejranějších českých dějin, přiblížením boje o půdu a jejímu následnému získání, vymezením země, jejím osídlením a zbudováním prvního státního útvaru v čele s prvním knížetem a patronem, který bude český národ vždy chránit a milovat.

2 Půchod Čechů a jejich reflexe v českých kronikách

2.1 Slovanští bozi a démoni

Slované se objevili na scéně dějin jako poslední odštěpek mohutného indoevropského kmene. S sebou si přinášeli prostou, avšak velice svébytnou kulturu spjatou s přírodou. Tomu odpovídal i kult přírodních božstev a démonů, jejichž vůli podřizovali své životy, snažili se ji rozpoznávat i ovlivňovat svými obřady, magickými rituály a oběťmi.

Studium slovanského pohanství, díky stavu pramenů, je možné pouze jako komplexní s účastí čtyř hlavních oborů: jazykovědy, historie, archeologie a etnografie. Mnozí badatelé si pak pokládají otázku, zda se v této souvislosti jedná o slovanskou mytologii, o náboženství či pohanství.

„Mytologické prvky se objevují hojněji až v pozdějším folklóru, a proto jen z hlediska etnografie lze do jisté míry mluvit o bájesloví. Herojské a historické mýty, např. české pověsti o Krokovi, Libuši, Přemyslovi, Vlastislavovi apod., do náboženské sféry nepatří, nanejvýš pouze okrajově. Je třeba si uvědomit, že mytologie je jen součástí určité náboženské soustavy, nikoli jejím nadřazeným pojmem.“²

Pojem náboženství do jisté míry může mytologii zahrnovat. Jistou nevýhodou se ovšem zdá být, že má široký pojmový rozsah od značně primitivních přírodních forem náboženství až po velice vyspělé a vyvinuté náboženské systémy, jež mnohdy přesahují hranice etnické a zeměpisné.

Z těchto uvedených důvodů se zdá být proto nejpřijatelnější nazvat náboženskou ideologii Slovanů před přijetím křesťanství 'pohanstvím'. Tím je míněna jistá nauka a názor určité etnické skupiny s nevypracovanou etikou a naukou na předliterárním stupni.

Hlavním zdrojem k získání informací o slovanském pohanství jsou kroniky, legendy, kázání a dopisy, jejichž autory bývali většinou mniši, kněží a misionáři, v menší míře i islámští cestovatelé a latinští historici a zeměpisci.

² VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 25.

Zkoumání o slovanském pohanství a života vůbec je o to těžší, že záznamy o nich pocházejí až z 6. stol. n. l. a to z pera antických zapisovatelů, kdy kulturní Evropa byla již křesťanská.

Slovanská tradice se šířila v ústním podání. Byla zaznamenaná s větším časovým odstupem a většinou ve zlomkovité podobě či se zachovala v křesťanské přeměně lidových zvyků a magie.

O tom, jak si Slované představovali vznik světa a člověka, jací byli jejich bozi a jak je uctívali, je velmi málo informací a pro badatele to je mnohdy velmi náročná práce.

První zmínky v souvislosti s uctíváním Slovanů pocházejí z 6. stol. n. l., kdy se historik Prokopios zmiňuje o úctě Slovanů k jedinému bohu – vládci blesku, kterému také přinášeli zvířecí oběti, o uctívání řek a nymf, stromů a hájů, rovněž o obětech a věštění. Po zprávě od Prokopia se prameny na staletí odmlčují. Další zmínky pocházejí až z konce 9. a 10. stol. a také přinášejí velice povrchní informace. Z našeho prostředí z této doby pochází *legenda tzv. Kristiána* o sv. Václavu. Legendy a ostatní raně středověká díla se vztahují především k lidovým zvykostem a svátkům a představují spíše už *'folklórní podhoubí křesťanství'*.³

Vedle legendy tzv. Kristiána se o pohanství českých Slovanů dozvídáme především z *Kosmovy kroniky* z počátku 12. století. Vedle líčení pohanského období Kosmas uvádí i velmi cenné úryvky ze základů pohanských zvyklostí. Další významné dílo z přelomu 11. a 12. století je *Homiliář opatovický*, jenž byl sestavený pražským biskupem. Můžeme zde zaznamenat jisté přežitky pohanského období v křesťanské společnosti v podobě idolů, démonů a magických praktik.

Vzhledem k tomu, že se v pramenech zachovaly pouze kusé informace a pouhá jména slovanského pantheonu, a ta jsou mnohdy ještě zkomolená, důležitou roli sehrává archeologie a srovnávací jazykověda. Někdy dochází i k objevům překvapujících paralel, jako je tomu v případě Peruna a chetitské bohyně Perunaš. Mnohdy je to pouze archeologie, která poskytuje naději, že budou mezery v poznání slovanského náboženství zaplněny. Důležité poznatky byly získány z objevených svatyň a obětíšť, z nalezených kultovních a magických předmětů. Z dokladů pohřebního ritu je možné

³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 27.

vykonstruovat jejich názory týkající se posmrtného života, z nálezů masek, symbolů a ideogramů lze sestavit kultické slavnosti. To vše jsou sice němí svědci, kteří mnohdy neposkytují jednoznačné vysvětlení, ale přesto znamenitě dokreslují ideový svět pohanských Slovanů. A tak lze říci, že archeologické nálezy a bádání hrají nesporně prioritní úlohu.

Poslední dobou se velká pozornost obrací k podvědomí a studiu lidské psychiky. Co to vlastně je **mýtus**? Je to primitivní vnímání světa? Výplody fantazie dětské mysli? Moderní pohled zdůrazňuje, že mýtus je nedílným elementem lidské psychiky, jeho význam je mnohem širší. Je to jisté vědomí, které působí v intimním a společenském životě člověka a nezaniká, existuje neustále, jen se transformuje. Nemá nic společného s racionálním uvažováním, jen vytváří motivaci k jednání. Vychází ze zážitku a zkušenosti, a proto se nevyjadřuje slovy či pojmy, ale obrazy a imaginacemi. Z toho vycházely rituály a slavnosti, docházelo k poznání sebe sama i okolního světa. V mýtech se odrážel vztah k místu, k přírodě, ke světu, k vesmíru. Z nich se čerpala dlouholetá zkušenost a životní moudrost. *„Bez mýtů nemůže žádná společnost žít, umožňují jí orientovat se ve skutečnosti a jednat podle toho. Archaické společnosti vlastně jinou možnost nemají. Jejich svět jim strukturuje a osvětluje tento soubor vyprávění o počátcích světa, lidí a společnosti, který označujeme jako mytologii. Ta jim říká, jak věci vznikly a jaké tedy mají být i nadále, mají-li ubránit lidi před upadnutím do chaosu. Je to tedy něco jako jejich 'ústava', podpořená 'prováděcími nařízeními', rituály, jejich jediným účelem je udržovat svět v tom správném chodu, který byl 'nastaven' primordiálními činy bohů a hérojů na počátku časů.“⁴*

Pro většinu Indoevropanů, tedy i pro Slovanů, byla příznačná úcta k bohu hromovládcí, kterého nazývali *Perunem*. Stál v čele slovanského panteonu. Byl bohem bouře, hromu a blesku. Uctívali ho především v období výbojů a expanze. S kultem Perunovým souvisí i posvátnost *dubu*, jemuž byl zasvěcen. Rovněž jemu se přinášely oběti. Z květinné říše mu byl zasvěcen kosatec, nazývaný u jižních Slovanů 'perunika'. Známa je úcta i k jiným stromům. Z pozdější doby např. k lípě. O první zářijové neděli se konal obřad s obětinami a svícemi, spojený s líbáním stromu a prosbami o uzdravení

⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 15.

nemocných. Lipovému dřevu se rovněž připisovala magická moc v boji proti démonům a upírům a věřilo se, že do lípy nikdy neudeří blesk. Posvátnost lípy lze vidět i dnes v české zemi. Po celé zemi je mnoho lip označených za chráněné stromy. Její mohutná koruna a kmen majestátně vzhlíží k nebi. Lípa je národní strom mnoha národů především slovanských. Lípa je rovněž i velmi užitečným stromem, její účinné látky mají široké spektrum využití, např. účinkují proti křečím, mají sedativní efekt, snižují krevní tlak. V dnešní době se vytvořila i stromová terapie, jejíž podstatou je čerpání energie ze stromů, především pak z lípy a jiných listnatých stromů. V české zemi je možné najít nejen dubové a bukové háje, ale rovněž i háje lipové, které měly původně i vstupní bránu. I další stromy byly spojovány s magickými silami jako na příklad osika a vrba. Rovněž jmelí se těšilo všeobecné úctě. Sloužilo jako ochranný i léčivý prostředek, např. proti neplodnosti žen.

U Baltů stejně jako u Slovanů byl příznačný *kult slunce*. Byl božím ohněm a obrazem nejvyššího božstva. Toto ovšem není nový jev. Už ve spisech Ovidia můžeme nalézt, jak starověcí Římané uctívali 'božské' slunce.

*„Osudu propadla ovce: ta nezbedná škubala snítky,
stařena zbožná jež nosí venkovským božstvům jak dar.
Jakou má jistotu zvěř, když život svůj za oběť kladou
na oltář vlnaté ovce s býky, již orají zem?
Peršané boha slunce si smiřují obětí koně,
aby snad pomalou oběť nedostal rychlý ten bůh.
Laň, jež namísto dívky v dar obětní jedenkrát sklána
Dianě, padá i dnes, za dívku ale už ne.
Thráky zas vnitřnosti psů jsem viděl Hekatě dávat,
což v svých končinách sněžných činí i balkánský lid.“⁵*

Dalším typickým a společným rysem slovanských a staroindických náboženských představ je tzv. polykefalismus (mnohohlavost) zobrazovaných božstev. Slovanští bozi měli dvě, tři, čtyři, pět až sedm hlav.

⁵ NASO, Publius Ovidius. *Kalendář, Žalozpěvy, Listy z Pontu*, str. 20.

Kult ohně sdíleli Slované i Baltové s íránskými kmeny. U Prusů byl dokonce udržován tzv. svatý, věčný oheň, jenž byl střežený zvláštním knězem. Oheň v krbu hrál roli při různých obřadech, např. svatebních. Přičítala se mu léčivá i očištná moc, ochraňoval před démony. Z toho důvodu se mu také přinášely oběti, např. zrní a sádlo. Měl významnou úlohu v magii, věštění, rituálních slavnostech a vyvolávání extáze. Dodnes se zachoval zvyk zažehovat a přeskakovat ohně, které chránily zejména před zlými kouzly čarodějnic. Pomocí ohně se také věštilo – z ohně ale i z dýmu. Při něm se spalovaly kosti a zbytky obětního zvířete a věštilo se z plamene, ze směru, z barvy, z hustoty dýmu.

Slované i Baltové si byli hodně blízcí svými kulty. Uctívali stromy, kameny, háje, jezera, řeky, lesní duchy i duchy vodní, hady, vlkodlaky, nosili s sebou domácí bůžky a obětovali pod duby, na kamenech i na křižovatkách cest. To se rovněž objevuje již v Ovidiově díle:

*„-Bohové hledaných míst-, tak zvolala, -budte nám zdraví,
vítej, kraji, jenž božstva nová máš nebesům dát,
vítejte, řeky a zřídla, jež proudíte hostinnou zemí,
vítejte, lesní víly, jakož i rusalky vod!
Budte znamením dobrým i mně i synovi mému,
abychom šťastnou nohou vstoupili na tento břeh.“⁶*

Slované původně obětovali v hájích pod širým nebem, neměli žádné chrámy ani kněze, jejich kult byl vysloveně přírodní. Tomuto přírodnímu náboženství Slovanů odpovídá kult pod širým nebem – na výšinách, u vodních pramenů, výjimečných stromů nebo u kamenů. *Háj* představoval jakousi rezervaci, v níž se nesmělo nic ničit. Prostor háje se považoval za léčivý, nemocní tu zavěšovali jako oběť kousky látky nebo části oděvů na větve, pod stromy ukládali mince. V každém háji musel být pramen nebo potok, rovněž s léčivou mocí. Chránové budovy Slované zpočátku nestavěli. K tomu došlo až později, po té, co si přivlastnili kus země a postavili svá sídla. Jedním z důvodů, proč začali budovat chrámy, byl i důvod ideový, pod tlakem sousedních křesťanských států se slovanské kmeny bránily kromě jiného i pevně organizovaným kultem. Zřejmé to bylo

⁶ NASO, Publius Ovidius. *Kalendář, Žalozpěvy, Listy z Pontu*, str. 24.

u Slovanů polabských i pobaltských. Kosmas se také zmiňuje o obětištích. Chrámy se tak staly centry kultu a orákulí, i moci politické, vojenské a hospodářské. Byly nepochybně samostatným kulturním projevem, vycházející z lokálních podmínek. Konala se v nich významná kmenová shromáždění, kumuloval se v nich kmenový majetek, zbraně i posvátné insignie.

Ovidius ve svém Kalendáři popisuje:

*„Táhl se pod Aventínem háj temný stinnými duby,
řekl bys, kdybys ho viděl: ‘Jistě tu bohové jsou!’
Uprostřed palouček byl, v něj ze skály pramének stékal,
tvoře studánku téměř živou, kterou kryl zelený mech.“⁷*

Obecně rozšířenou formou uctívání u Slovanů bylo prosté obětiště pod širým nebem. Byl to vymezený prostor, v jehož středu stál idol. Tento okrsek měl většinou kruhovitý tvar – kruh jako symbol vesmíru, nebe, obklopujícího světa. Uvnitř stály idoly a hořely obětní ohně. Také v Čechách byla na několika místech zjištěna nebo jsou předpokládána otevřená obětiště, většinou na hradištích nebo v jejich blízkosti. Znamky obětiště byly objeveny i na ostrožně Pražského hradu. Západně od něho na Loretánském náměstí bylo objeveno další, obložené kameny a s jámou, která obsahovala šest dobytčích lebek a velké množství dalších zvířecích kostí. Staré kultovní místo lze předpokládat na hradišti Libušíně, spojovaným s dynastickou pověstí. Hlavní příležitostí k obětem byly vždy důležité hospodářské práce jako orba, setí, sklizeň, nebo rodinné události jako svatba, narození a úmrtí. Zdeněk Váňa k tomu uvádí: *„V Bulharsku se konaly na jaře tzv. kukerské hry se silně erotickými prvky, při nichž kuker, mužská postava se zvířecí maskou a s dřevěným falem, slavil svatbu s ženou, která pak předstírala těhotenství a porod; spolu s tím se prováděla rituální orba a setí. Obřad měl zřejmě zajistit magicky úrodnost polí.“⁸*

Známé jsou oslavy *letního slunovratu*. Ve starověkém Římě se konaly podobné oslavy. Základním motivem bylo obřadní koupání, pálení ohňů, skákání přes ně, strojení a pochovávání symbolické figury. To vše bylo spojeno s nevázanou zábavou a pohlavní promiskuitou. Jisté narážky na tuto promiskuitu můžeme nalézt i u Kosmy, když líčí

⁷ NASO, Publius Ovidius. *Kalendář, Žalozpěvy, Listy z Pontu*, str. 68.

⁸ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 212.

pohanskou dobu takto: „*Neboť po způsobu dobytka každou noc vyhledávali nové styky a s východem Jitřenky přetrhávali svazek tří Grácií a železná pouta lásky.*“⁹ Charakteristickým rysem těchto letních slavností byla obřadní pohlavní promiskuita, která svým posláním zapadá do celého rituálu a jeho magického cíle. Rovněž dívčí válka v Kosmově podání připomíná nejspíš letní slavnosti. Zápas mezi dívkami a chlapci, který končí hostinou a hromadnými zásnubami. Kosmas uvádí: „*A když nastalo příměří, dohodly se obě strany, že se k společnému jídlu a pití sejdou a že po tři dny budou konati slavné hry mezi sebou na ustanoveném místě. Co dále? Jinoši dají se do hodování s dívkami nejinak než jako draví vlci, hledající žrádla, aby vpadli do ovčína. První den strávili vesele při hostině a hojném pití. Nová vyrostla žízeň, když žízeň hasiti chtěli, jinoši se svou touhou jen stěží se do hodin nočních zdrží. Noc byla, zářil měsíc a jasný byl nebeský blankyt. V tom z nich zatroubil jeden a tím jim znamení dával, řka: ‘Již jste si pohráli dost, již dosti jste jedli a pili, vzhůru již, Venuše zlatá vás zvučnou polnicí budí.’*“

A ihned unesl každý jednu dívku.“¹⁰

Většina obřadů *výročních slavností* byla spojena s plodností polí a dobytka. To patřilo mezi největší starosti zemědělců. Tyto slavnosti byly provázené akty magicko-symbolického charakteru. Obsypání zrním v době zimního slunovratu, vyskakování při masopustních maškarních průvodech, jež mělo zajistit vzrůst obilí, masopustní voračky s oráním kolem vsi, jarní vynášení smrti, velikonoční svěcení zemědělských produktů, dožínkové zvyky s motivem poslední hrsti nebo snopu obilí pro zdar příští sklizně. Již od nejstarších dob byla zvykem sakrální orba, kterou na zahájení polních prací prováděl obřadně nejen vládce rodu nebo kmene, ale i hlava státu, jako např. ruský car či čínský císař. Tento zvyk se jistě odrazil i v české pověsti o Přemyslu Oráčovi, zakladateli vladařské dynastie. K probuzení a umocnění plodivých sil sloužily další praktiky, např. válení po poli. Někde se převalovali pouze muži, jinde sedlák se selkou jako pozůstatek původního obřadního ‘svatého sňatku’, jenž měl zajistit budoucí úrodu. Do první brázdy se obětoval chléb, vejce, kohout, jehož krví byla brázda pokropena. Důležitá byla rovněž ochrana již zasetého pole před zlými démony a duchy. K tomu sloužilo

⁹ *Kosmova Kronika česká*, str. 13.

¹⁰ *Kosmova Kronika česká*, str. 24, 25.

obíhání polí s rozžatými pochodněmi, zahánění bouří a krupobití zařikáním a jiné magické praktiky.

Ochrannou i magickou úlohu plnily i drobné kovové schránky nošené na krku, kaptorgy, v nichž byly uschovávány útržky látek, kůže i jiné drobnosti, nadané magickou silou a chránící svého majitele. K magickým účelům sloužila i hliněná vajíčka zdobená barevnou polevou, vyráběná už v 10. stol. Symbolizovala plodnost.

Velice zajímavé jsou věcné paralely. *„Úcta k ohni, kterou u Germánů dosvědčuje již Caesar; věštění pomocí ohně, o němž píše Tacitus a které hrálo významnou roli právě u severozápadních Slovanů; věštby losováním, obvyklé u Germánů a doložené Konstantinem Porfyrogennétem pro východoslovanskou oblast; úcta ke stromům, zejména k dubu; představy o lesních mužích, vodních bytostech, o domácích bůžcích, sudičkách (severské norny) a jiné démonolatrické prvky. Thorovu kladivu odpovídá Perunova sekera.“¹¹*

Je zajímavé zjišťovat, jak *antický svět* ovlivňoval představy a životní postoj Slovanů. S antickým světem Slované přicházeli do kontaktu již v dobách své etnogeneze. Až ke Karpatům, což byla pravlast Slovanů, pronikaly vlivy řecké a římské kultury. Z jihu a jihovýchodu působily po staletí staré řecké kolonie na černomořském pobřeží a z jihozápadu se prosazovalo římské impérium. To je zřejmé z archeologických nálezů. Antický původ má evidentně věštění z letu ptáků nebo z vnitřností zvířat, rovněž nošení amuletů. Zajímavé jsou archeologické nálezy mrtvých, které také dokládají styk s antickou kulturou. Lze u nich nalézt mince v ústech nebo v ruce jako poplatek pro podsvětního převozníka Charóna. Tento zvyk, původně antický, se u Slovanů zachoval až do středověku, místy i do novověku. Dušan Třeštík ve své knize *Mýty kmene Čechů* uvádí, jak podobné byly slavnosti dožínek u Slovanů a Řeků: *„Analogie mezi slovanským a spartským rituálem jsou příliš těsné, než aby mohly být náhodné. Je také samozřejmě vyloučeno, že by obřad přejali Slované od Řeků. Jediným možným vysvětlením je proto předpoklad společného dědictví. Slované i Řekové tu navázali na starý indoevropský svátek nového roku, při němž hrál hlavní roli válečnický sluneční bůh s bílým koněm a kulaté koláče, symbolizující disk Slunce. To, za čím se ve 12. století*

¹¹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 46.

*schovával rujanský velekněz a dnes o Vánocích gazda na Kysúcích, nebyl jen symbol hojnosti, očekávané úrody, ale především koloběhu slunce vstupujícího do nového roku. Svým původem musel tento sváteční obřad sahat nejméně do bronzové doby.*¹²

S postupným vlivem křesťanství a spolu s křesťanskými misii se slovanské pohanství muselo vyrovnávat s určitými změnami. Zajímavým zjištěním je ta skutečnost, že se kostely začaly stavět na starých obětištích a kultovních místech a křesťanské svátky se odehrávaly v době hlavních pohanských slavností. Zdeněk Váňa k této problematice dodává: *„Jestliže představy o bozích se církvi podařilo vymýtiti poměrně brzy, s démonolatrií a magií sváděla až do novověku marný boj. Pohanské přežitky byly křesťanstvím pouze transformovány a přizpůsobeny křesťanskému světovému názoru, který mnohdy jenom setřel jejich původní význam. To je třeba mít na paměti při rozboru folklórních zvyků a jejich promítání do pohanské doby.*¹³

Velice zajímavý je slovanský raně křesťanský mýtus o vzniku světa a stvoření člověka. Jeho podstatou je součinnost boha a satana. V celkovém slovanském vnímání se u Slovanů výrazně uplatňuje dualismus. Na počátku bylo pouze moře, tzv. praoceán. Nad ním se nevznáší pouze Bůh, jak je tomu v představách v knize Genese. Spolu s ním se tam také vznáší satan. Zárodek země je nutno vylovit ze dna tohoto praoceánu, kam se satan musí ponořit. Jedině on je totiž schopen toto vykonat, neboť má dostatek potřebné tíže. Andělé jsou pro tento úkol příliš lehcí. Tento úkol ovšem není snadný ani pro satana, protože to dokáže až na potřetí, protože z počátku tak činil pouze z vlastního prospěchu, ne z vůle boží. I tak se ale snaží Boha přelstít a spolu s požadovanou hrstí písku skryje další písek ve svých ústech, aby mohl sám tvořit. Ten mu však začne v ústech růst, začne ho tedy vykašlávat a vyplivovat. Tak vznikly hory, holé skály, pustiny a bažiny. Oproti tomu Bůh stvořil louky, úrodná pole a prostorné roviny.

Tato dualistická kosmologie je pravděpodobně íránského původu a vznikla nejpozději v době slovanské etnogeneze. Tento mýtus byl v slovanském světě poměrně hodně rozšířený, pouze ojediněle kolovaly báje jiné. Mezi ně patří např. představa kosmického vejce, jež snesl boží kohout a z něhož vzniklo sedm velkých řek, jež

¹² TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 10.

¹³ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 50.

zúrodnily zemi, jež byla do té doby pustinou. U Slovanů byl kohout velice posvátným zvířetem, jenž byl často používán i při obětech. S tím se ale také můžeme setkat již mnohem dříve:

*„Dlouho bezpečný byl rod ptačí, teď zabíjen též jest,
z vnitřností zrádců svých těší se bohové již.
Bělostnou holubici, již odňali jejímu choti,
často Venuši v počest spaluje posvátný krb.
Záchrana Kapitólia nic neplatí, Ísido bílá,
abys ty nedostávala na misce játra těch hus.
Za noci bohyni Noci se zabíjí s hřebenem kohout,
za to, že bdělým hlasem probouzí teplounký den.“¹⁴*

Byl to kohout, který byl zasvěcený božstvu nebeského ohně *Svarogovi*. Ten byl zosobněním nebeského světla a tepla jako nebeský kovář a tvůrce všech věcí a veškerých existujících zákonů. Tento bůh se v pozdějších pramenech nazývá *Radegast*. On je dárce života a všech podmínek života na zemi. Jemu byly i v pozdější době zasvěcovány chrámy se svými kněžími. Ti ho obsluhovali a přinášeli mu i oběti, včetně lidských, a věštili pomocí posvátného bílého koně, kterého vodili přes losy zakopané do země a přes špice zkřížených kopí. K válečným atributům božstva patřil rovněž i velký meč, sedlo, udidlo a posvátný bělouš, na němž směl jezdit pouze kněz a sám Svarogov, který na něm podnikal podle víry noční výpravy.

Pro slovanské pohanství byla typická *úcta k zemi* jako velké matce člověka. Stejně úcty se těšilo *nebe* jako její protipól. Země byla matkou, nebe otcem. Rovněž *nebeská tělesa* byla považována za božské bytosti. Slované viděli v slunci vševidoucí oko nebo zlatý vůz tažený spřežením bílých koní. Nejčastěji je ale chápali jako okřídlenou světelnou bytost. V lidových zvycích bylo symbolem slunce hořící kolo, jež bylo spouštěné o letním slunovratu z kopce. Měsíc byl považovaný za mladšího bratra slunce. I on hrál velmi podstatnou roli v magii, démonolatrii a věštění, ale také v lidovém léčitelství a každodenním hospodářském životě. Mezi hvězdami se největší úctě těšila *Venuše* jako Jitřenka či Večernice. Zbývající hvězdy znázorňovaly děti slunce a měsíce. Každý

¹⁴ NASO, Publius Ovidius. *Kalendář, Žalozpěvy, Listy z Pontu*, str. 22.

člověk měl na hvězdném nebi svou hvězdu, která žila spolu s ním. Zrodila se a také umírala. Střežila jeho osud. Když padá hvězda, znamenalo to, že jeden lidský život vyhasl.

Z našeho prostředí pochází pouze málo pramenů, které by přinášely nějaké konkrétní informace o pohanském kultu v českých zemích. *Životy Konstantina a Metoděje* z 9. stol., legendy staroslověnské a latinské o sv. Václavu, sv. Ludmile a sv. Vojtěchu z 10. a 11. stol. mluví jen okrajově a povšechně o kultu na našem území. Hovoří o modloslužbě, idolech, chrámech, o prvních křesťanských knížatech, neuvádí ovšem jména božstev. Totéž platí i pro prvního kronikáře Kosmu. Kronika je psána latinsky a pochází z počátku 12. století. Ve své kronice domácí božstva nazývá antickými jmény oreády, dryády, Mars, Fortuna. Otázkou ovšem je, do jaké míry předkládá římskou interpretaci domácích bohů, nebo zda pouze literárně nesleduje své klasické vzory. Kosmas dále mluví o vesničanech, kteří dosud ctili přírodní jevy a modlí se k mrtvým idolům, které si sami zhotovili, což svědčí o tom, že pohanství nebylo v jeho době ještě zdaleka mrtvou záležitostí. Rovněž se zmiňuje o Břetislavovi II., který vyháněl čaroděje, zapaloval posvátné háje a zakazoval oběti démonům. Totéž lze nalézt v *Homiliáři opatovickém*, jež vznikl v přibližně stejné době jako *Kosmova kronika*. Zcela vymyšlená božstva jsou jmenována v kronice z r. 1541 Václava Hájka z Libočan.

„U českých Slovanů jsou ve rčeních a pořekadlech nepřímě doloženi pouze Perun a Veles, známi i odjinud, a to již v textech z 15. – 16. stol. Je otázkou, zda legendisté a kronikáři z 9. – 12. stol. nejmenovali domácí bohy pouze z neznalosti či zda se jim nevyhýbali záměrně, z opovržení vůči ‘nomina odiosa’ (nenáviděným jménům).“¹⁵

Mnohem širší oblast starého slovanského náboženství tvoří *démonolatrie*, tedy kult přírodních duchů, bytostí nižšího řádu, jež ožívují přírodní zákony a síly, které obklopují člověka. Tento element není ničím ojedinělým. Duchovní bytosti dobré a zlé, bytosti vyššího i nižšího řádu lze najít i ve světových náboženstvích, jako je křesťanství, islám či buddhismus. Jsou nedílnou součástí každé ideologické nauky. Proto ani po přijetí křesťanství v českých zemích se nepodařilo tyto představy z lidské mysli zcela vymýtit.

¹⁵ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 101.

„Člověk spjatý s přírodou se sice snadno zřekl bohů a nahradil je svatými, tvrdošíjně však lpěl na bytostech, jež atavisticky vnímal v přírodních jevech a s nimiž se stýkal pomocí magických praktik.“¹⁶

U Kosmy i v *Homiliáři opatovickém* můžeme nalézt, jakou důležitost u Slovanů sehrával zemský element. Jde sice o střípky informací, ale pokud je srovnáme s později doloženými zvyky, je možno je dokreslit do konkrétnější podoby. Např. u *kamenů*, jež byly považovány za posvátné, se přísahalo a přinášely se jim oběti. Až později pozorováním se ozřejmilo, že ne kamenům samotným, ale bytostem v nich přebývajících nebo s nimi spojenými.

Úcta byla projevována *vyvýšeným místům*, hájům či idolům na nich umístěným. U nás byla velmi důležitým až magickým místem *hora Říp*, jež stojí osaměle v rovině. K ní se váže pověst o praotci Čechovi. Hora Říp svou nápadnou polohou ve středu země přímo vybízela k představě o prapředku kmene, který po dlouhém putování stanul na jejím vrcholu a zvolil okolní zemi za sídlo pro svůj lid, podobně jako kdysi biblický Mojžíš, jenž z hory Nebo pohlížel na zaslíbenou zemi Izraelitů. Kosmas samozřejmě nevěděl o keltských a germánských předchůdcích a proto se domníval, že se praotec Čech usadil v lesní pustině neosídlené od doby biblické potopy. Archeologickým dokladem kultu nejvyšší hory Českého středohoří Milešovky je nález střepeů z 9. stol. a parohového kotoučku se symbolem slunce. Tentýž hliněný kotouč byl nalezen také na vrchu, na němž později vzniklo hradiště Libušín. Je zřejmé, že byli uctíváni horští duchové. I Kosmas mluví o *oreádách*, což byl řecký výraz pro horské nymfy, zřejmě podobné těm, které se uctívaly v té době v Čechách. Hmotnými svědky tohoto kultu jsou obětní kameny s vyhloubeninami, jež mají většinou podobu misek, někdy lidských nohou, kříže apod. Úctu k výšinám, horám a jiným posvátným místům přejímala v poslední řadě i církev, která na nich stavěla kostely, kláštery či poutní místa.

Již Prokopios zdůrazňuje úctu k *řekám a vodním nymfám*. Objevuje se také spojení posvátného stromu a pramene. Bytosti přebývající v pramenech, ve studánkách, v jezerech, v řekách, v mořích mají především ženskou podobu. V popředí stojí víly a rusalky. Víly jsou vesměs popisovány jako krásné dívky s průsvitným tělem v bílém

¹⁶ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 105.

šatě s dlouhými zlatými nebo rusými vlasy. Ty jsou zdrojem jejich života a síly. Zpívají a tančí v kruhu. Také rusalné svátky se slavily o letnicích, kdy se přinášely oběti k břehům vod. Přinášel se chléb, sýr, na stromy se věšely věnce a kusy látky, popř. se házely do vody.

Prokopios o Slovanech uvádí: „...uznávají, že je jediný bůh, tvůrce blesku a všeho pán, i obětují mu skot a všeliká zvířata. O osudu nic nevědí a vůbec neuznávají, že by měl nějakou moc nad člověkem. Ale když jim hrozí smrt, buď nemocí stíženým, nebo do války se chystajícím, slibují, vyvážnou-li, že ihned oběť bohu přinesou za své zachránění. Vyvážnuvše obětují, co přislíbili, a domnívají se, že si zjednali záchranu touto obětí. Ctí řeky a nymfy a některé jiné demony. Všem obětují a při obětech věštby konají.“¹⁷

Kosmas ve své kronice zmiňuje lid, který si s sebou vleče své modly.

„Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl. Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil k své družině: ‘Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené.’“¹⁸

Slované věřili, že každý dům má svého ochranného ducha, který pomáhá jeho obyvatelům. Přinášeli jim oběti a snažili se s nimi být v dobrých vztazích. Vytvořili si kult *domácích bůžků*. Možná šlo o duše předků – ‘dědků’. Pozoruhodný je údaj z pověsti o praotci Čechovi a členech jeho průvodu, kteří „...nesli své dědky na plecích...“ do nového domova. U Slovanů byl doložený zvyk, že při každém stěhování si přenášeli obřadně domácího ducha s sebou do nového příbytku.

Tvůrce pohanské ideologie představovaly u Slovanů dvě skupiny: nižší sféru démonolatrie ovládali *čarodějové* a jejich ženské protějšky – *vědmý a hadačky*. Organizovaná vrstva *kněží*, kteří představovali tu druhou skupinu, se plně vyvinula v oblasti polabské a pobaltské. Čarodějové a vědmý se využívali především

¹⁷ BERANOVÁ, Magdalena, LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách, Archeologie 6. - 12. století*, str. 30.

¹⁸ *Kosmova Kronika česká*, str. 12.

v soukromých magických praktikách. Oproti tomu kněží, jejichž funkci zastávali původně rodoví a kmenoví vůdci ve veřejných obřadech a slavnostech. Výraz 'čaroděj' souvisel původně s rytím čar na zemi, v popelu a jinde. To bylo doprovázeno magickými praktikami, vyvoláváním duchů apod. K vyvolání extáze sloužil tanec, zpěv, rytmické výkřiky, asketická cvičení, drogy, zvláště konopí, vykuřování apod. 'Vědma' v Dalimilově kronice byla původně odvozena od věděti. V českých pověstech se podle Kosmy objevují v čarodějné a magické funkci především ženy: Kazi jako znalkyně moci bylin, Tetka znalá magických praktik a rituálů, Libuše jako věštkyň. U Kristiána je označena jako hadačka.

Z. Váňa k této věci uvádí: „K zachycení budoucích věcí se vyvinulo nepřeborné množství praktik, většinou obecně rozšířených a známých již starověkým společností. V nesčetných variantách se udržovaly z pohanských dob až do novodobé lidové kultury, ba až dodnes. V podstatě se v ní rýsují tři hlavní kategorie: 1. věštění z vnitřních psychických stavů, tj. z předtuch, snů, halucinací, extáze a vůbec z paranormálních duševních schopností, jež jsou předmětem studia současné psychotroniky; 2. z vnějších znamení, vesměs nahodilých – z pohybů nebeských těles, z ohně, z letu ptáků, z pohybu, z vnitřností a kostí zvířat, z chování dětí, z nahodilých setkání, z mimovolných tělesných pohybů, např. kýchnutí, apod.; 3. ze záměrně navozených situací: z losování, lití vosku nebo olova.“¹⁹ Je možné to nalézt u Kosmy, v *Homiliáři opatovickém* i pozdějších pramenech.

Věštění první kategorie si můžeme všimnout u bájně kněžny Libuše, o níž vypráví již Kristián. Kosmas ji srovnává s pověstnou Sibylou Kumskou, která také prorokovala z vrozené věštecké schopnosti.

Do rámce slovanského pohanství patří i genealogické, kmenové a dynastické pověsti, pokud líčí události předkřesťanské doby. Faktem zůstává, že nevíme, jak byly původně vyprávěny, neboť byly zachyceny až pozdějšími středověkými kronikáři. Ti je přestylizovali a převyprávěli v souladu se svým klasickým vzděláním, vyzdobili je slovními obraty i celými pasážemi z latinských autorů a z bible. Nicméně i tak lze rozpoznat či vytušit původní představy, názory a přesvědčení. Velmi pozoruhodným

¹⁹ VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*, str. 240.

komplexem českých pověstí nepochybně představují tradice českého kmene, zaznamenané již Kristiánem z konce 10. stol., později již v podrobnější verzi Kosmou z počátku 12. stol. a Dalimilem na počátku stol. 14. Po dlouholetých studiích a sporech o pravost a původnost se zdá být jasné, že nejsou pouhým výmyslem a fantazií kronikářů, kteří by toužili jen po svém uznání, nýbrž literárně zpracovaným odrazem ústní domácí tradice, která v té době žila a žila i mnohem později.

2.2 Půchod Slovanů do Čech a osidlování české kotliny

Na konci 4. století Evropa procházela obdobím stěhování národů. Jedním z faktorů, který tuto rozsáhlou změnu způsobil, byla i krize struktury římské říše. Za severní hranicí tohoto mohutného impéria, jež byla tvořena řekami Dunajem a Rýnem, se v barbarském prostředí odehrávaly změny, které nebyly dosud dostatečně prozkoumané. Značná část severní a severozápadní Evropy se začala vylidňovat. Jednou z možných příčin byla i ta skutečnost, že půda a pastviny se germánským intenzivním zemědělstvím vyčerpaly a ztratily nerostné látky. Důsledkem toho byl velký úhyn dobytka a dalším, neméně důležitým, faktorem byla ta skutečnost, že barbary lákalo bohatství římských provincií. A tak rozlehlá, dříve především germánská území, zůstala pustá a neosídlená. Zánik římského impéria uvedl *barbaricum* do pohybu. Nepokojné kmeny se tlačily na západ a mísily se se starým obyvatelstvem. Vedly drsný válečný způsob života a všude, kde se usadily, prosazovaly svůj jednoduchý životní styl. Začaly vnikat do starých organismů, uvolňovaly dávné svazky a kladly nové základy společnosti, vyrostlé z daleko jednodušší hospodářské základny. Vladařova autorita, meč jeho družiny a drsná příroda formovaly základní povědomí mas, modelované strachem z mocných a ustavičným zápasem o nejnutejnější potravu. Smrt byla častá a nebylo možné jí úspěšně čelit.

Tento masový pochod se datuje okolo roku 512. Mezitím se ovšem příroda začala svými vlastními silami zotavovat a byla schopna přijmout nové osadníky, jimiž byli Slované. Díky migraci germánských kmenů byla vylidněna zřejmě i některá území na Moravě a Slovensku. Germánské kmeny svým novým způsobem života opustily původní zemědělský způsob života a staly se tak 'vojsky na pochodu'.

Nejenom geograficky, ale i historicky tvoří české země dva velmi rozdílné celky, Čechy a Moravu. Česká kotlina, ze všech stran uzavřená horskými pásmy, měla své přirozené, snadno vymezené a hajitelné hranice, které se během staletí nijak zvláště podstatněji neměnily. Jinak tomu bylo už v případě Moravy, otevřené zejména na jih k Dunaji a na východ do Karpatské kotliny. Čechy nebyly zemí, která by byla průchozí ani pro obchod, ani pro migrace. Procházela jimi pouze spojnice z Polabí na Dunaj, významná především pro Germány v době již zmíněného stěhování národů. Jako poslední prošli územím Čech před rokem 489 Langobardi. Naproti tomu Moravou procházela vůbec nejdůležitější obchodní trasa střední Evropy, tzv. jantarová cesta, po níž cestovali nejen obchodníci, ale také přicházely civilizační prvky a impulzy z římské říše do nitra *barbarica*. Zároveň Morava tvořila poslední stanici velké cesty kočovníků z Asie, vycházející z kaspické brány národů a sledující pás jihoruských stepí až pod moravskou Pálavu. Tato dvojí orientace Moravy byla pro ni velmi určující. Tato skutečnost činila z Moravy v jejím vztahu k Čechám samostatnou zemi a určovala ve své podstatě i její dějiny.

Je velice zajímavé, že Slované představují třetinu evropského lidstva, přibližně každý třetí Evropan je slovanského původu, ale přesto po celá dlouhá staletí unikali pozornosti kulturního světa. Starověcí dějepisci a geografové, popisující tehdy známý svět, se podrobně rozepisovali o germánských a keltských kmenech, ovšem zmínku o Slovanech až do doby stěhování národů nalézt nemůžeme. Jednou z možných příčin mohla být ta skutečnost, že k etnogenezi Slovanů došlo mnohem později než u Germánů a Keltů. Dalším důvodem mohlo být i to, že dějiště tohoto procesu se nacházelo mimo zájmovou sféru antického světa. Obchodníci a kupci tehdejšího světa pronikli na jižní část evropského Ruska, kterou nazývali Skytí a Sarmatí podle tehdy známých zde žijících národů.

Původ Slovanů je tedy ve sféře hypotéz. Z. Váňa k této věci uvádí: „*Nejvíce se diskutuje o eventuální slovanské příslušnosti 'Skytů oráčů', (odlišných od 'Skytů královských' a 'Skytů nomádů'), Neurů a Budinů; nemáme však žádný důkaz, spojení těchto kmenů se Slovany zůstává jen ve sféře hypotéz. Reálnější jsou v tomto směru úvahy založené na zprávách římských a řeckých autorů z 1. a 2. stol. n. l. o velkém národě Venedů, sídlícím za Vislou, mezi Baltským mořem a Karpaty. Tacitus byl na rozpacích, zda má Venedy přiřadit ke Germánům nebo k íránským Sarmatům. Protože*

však na rozdíl od kočovných Sarmatů, kteří žili na vozech, chodili Venedové pěšky, stavěli domy a užívali štíty, domníval se, že jsou spíše spřízněni s Germány. Tento názor však nebyl nikým potvrzen.²⁰ Záhadu existence a pobytu Slovanů v římské době způsobila i skutečnost, že se Římané nikdy nedostali do užšího kontaktu se střední a východní Evropou, ačkoliv do blízkosti pozdějších slovanských sídel pronikli několikrát, např. za císaře Augusta roku 9 před n. l. nebo úspěšné tažení Marka Aurelia (161 – 180 n. l.). V dalších stoletích byla římská říše vůči svým severním sousedům spíše v obranné pozici, až nakonec podlehla záplavě barbarů v době stěhování národů. To přežila jen ve své východní části Byzanci.

Teprve až v této době se na scéně objevují Slované jako nový historický činitel. Ze všech členů velké indoevropské rodiny se Slované zformovali jako poslední, proto také mohl jejich historický nástup působit tak svěží a živelnou silou. Zformovali se na rozmezí několika indoevropských skupin: jde především o Balty na severu, Germány na západě, íránské Sarmaty na východě a v menší míře i o Kelty, Tráky a i Ilyry na jihu. Postupují ve velkých masách ze Zakarpatí do jihovýchodní a střední Evropy. Poprvé se o nich zmiňuje pod tímto jménem na počátku 6. století Pseudo-Caesarus Nazianus, poté Prokopios, jenž byl hlavním informátorem o Slovanech, a Jordanes.

Řečtí a latinští autoři znali Slovaný od 6. stol. n. l. pod názvem Sclaveni, Sklavénoi, Sclavi aj. Nicméně Slované sami se podle svého písemnictví zvali Slověni, což znamenalo patrně lidé 'mocní slova, hovořící'. Pozdní výskyt tohoto pojmenování samozřejmě vyvolává domněnku, zda Slované nebyli v ranějších dobách známi pod jiným jménem. Tato skutečnost je velmi pozoruhodná, uvážíme-li, že z velkých indoevropských větví, jako byli Germáni, Keltové, Ilyrové, Trákové, Skytové, Sarmati aj., jsou Slované jediní, jejichž jméno je známo až po zániku římské říše.

Z historických pramenů lze tedy spolehlivě získat jen poznatek, že Slované jako celek vstupují na scénu evropských dějin teprve až v 6. století n. l. Až v té době začali osidlovat svá nynější území, aniž by bylo jasné, kde žili předtím a jaký byl jejich předchozí vývoj.

²⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Svět dávných Slovanů*, str. 10, 11.

Jací byli naši předci? Magdaléna Beranová uvádí: „Slované byli výborní, neohrožení a vynalézaví bojovníci, někteří se nechávali najímat do žoldnéřských sborů. Tehdejšími jemným a vzdělaným historikům a spisovatelům se jeví, stejně jako většina barbarů té doby, jako lidé pořád plní špíny, kteří vedou drsný a primitivní život. Když se však dobře podíváme na staletou kulturu v době jejich nejstarších historicky zachytitelných sídel, budeme je hodnotit jako drsné bojovníky a uchvatitele, kteří museli žít tak, jak doba, válka a velké přesuny vyžadovaly.“²¹

„Stručný přehled starověké archeologické situace území, na němž se od 6. století usídlují historičtí Slované, můžeme tedy shrnout takto: Pro celou oblast mezi Odrou, Vislou, Dněstrem a Dněprem je příznačné, že koncem 4., nejpozději na počátku 5. století, zanikají všechny vyvinuté kultury s pozdně římskými tradicemi, tj. černjachovská, pozdně zarubiněcká (kyjevský typ) a przeworská. Místo nich se s určitým časovým odstupem objevuje nová kultura, která má sice dílčí spojitosti s předchozími, na žádnou z nich však bezprostředně nenavazuje. Ve své oblasti je naopak zcela novým jevem, jenž pouze absorbuje starší místní prvky.“²² Kultura historických Slovanů se od svých předchůdců lišila především svou prostotou. Je to pochopitelné vzhledem k tomu, že ji činili lidé na pochodu, ve víru velkých kmenových přesunů, které nedopřávaly čas a prostor k bohatému rozvoji.

Rámcovou představu o situaci v Čechách před masovým příchodem Slovanů nám poskytuje archeologie. Čechy patřily dokonce zčásti ke keltské pravlasti a mocný kmen keltských Bójů vtiskl této zemi i jméno, dodnes používané (Boiohemum, Bohemia). Žil tu několik století. Na přelomu letopočtu vytlačili Bóje z českých zemí germánští Markomani a Kvádové, kteří se později posouvali dále na východ, na Slovensko, kde se s nimi setkal ve 2. stol. n. l. Marcus Aurelius. Země byla na počátku 5. století v podstatě opuštěná. Jen ojedinělá žárová pohřebiště přetrvávala v polovině 5. století. V průběhu 2. poloviny 5. století a na počátku století 6. však nastoupila další germánská vlna. Nejspíše byla spojena s Langobardy. Jejich usídlení v Čechách však bylo krátkodobé, neboť putovali dále na východ. V období stěhování národů byli dominující složkou obyvatelstva Germáni, zřejmý je i podíl východních jezdecko-nomádských prvků. A tak

²¹ BERANOVÁ, Magdaléna, LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách, Archeologie 6. - 12. století*, str. 15.

²² VÁŇA, Zdeněk. *Svět dávných Slovanů*, str. 21.

se vytvořily podmínky a předpoklady pro příchod Slovanů v závěrečné etapě období stěhování národů. „Z hlediska diskutovaného konce germánského osídlení a případné kontinuity s časně slovanským osídlením se uvádí, že v rámci sledovaného území je dnes na čtyřech katastrech doloženo osídlení z pozdní fáze stěhování národů a osídlení časně slovanské (Bylany u Českého Brodu, Pňov, Přerov nad Labem, Tatce).“²³ Řada dalších pozdních nálezů v Čechách se klade do poloviny až počátku druhé poloviny 6. století. V poslední době ovšem někteří odborníci soudí, především vzhledem k delšímu pobytu Germánů, včetně nobility, u nás, že počátky slovanského osídlení Čech u nás spadají až do druhé poloviny 6. století.

Slované osídlili nejprve východní, jihozápadní a severozápadní Slovensko a pak pronikli na Moravu. V Podýjí patrně narazili na část germánských Langobardů, což však jejich proud nezastavilo. Nejpravděpodobnější směr, kterým do Čech přišli, souhlasí v podstatě s pozdější tzv. trstenickou stezkou, známou ve středověku jako nejvýznamnější spojnice Čech a Moravy. Časně slovanské památky jsou rozšířeny po obou stranách Českomoravské vrchoviny.

Ve třicátých letech minulého století Ivan Borkovský učinil veliký objev. Rozpoznal skupinu ručně vyrobených nezdobených hrnců s vysokým kónickým spodkem. Borovský tuto keramiku nazval pražským typem, podle místa jejich nalezení, a spojil ji s příchodem slovanského etnika. Bylo možné ji datovat částečně společným výskytem s keramikou hradištní, jak se slovanská keramika u nás od 7. století nazývá, ale její původ byl starší. Náhle se začala celá situace osvětlovat. Do diskuse historiků se výrazně zapojili i archeologové, kteří svými objevy potvrdili slovanskou expanzi a směr migrace Slovanů. Brzy byly podobné nálezy evidovány i na Moravě, Slovensku, ve východním Německu, v jižním Polsku a na západní Ukrajině. Souvislost těchto nálezů s pohyby Slovanů v době stěhování národů byla tedy jasná. Nejedná se pouze o nálezy keramiky, ale i o nálezy hrobové a hradištní, ze kterých lze vykonstruovat, jak starověcí Slované žili a co uctívali. Tak je tedy možné dokumentovat postup slovanského osídlování střední Evropy od východu na západ. Můžeme je zastihnout na východním Slovensku (již v první polovině 5. století), pak na jihozápadním Slovensku (druhá

²³ BERANOVÁ, Magdalena, LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách, Archeologie 6. - 12. století*, str. 17.

polovina 5. století), na jižní Moravě (přelom 5. a 6. století), potom v Čechách (první polovina 6. století) a nakonec mezi Labem a Sálou (druhá polovina 6. století). Co nám nepoví kronikáři a svědci tohoto historického procesu, to lze vyčíst z němých archeologických nálezů.

Teritoriální rozsah kultury pražského typu v podstatě odpovídá rozsahu většiny pravěkých kultur. Ve středních a severozápadních Čechách se v podstatě kryje s nejúrodnějšími a klimaticky nejvýhodnějšími oblastmi pod 400 m nadmořské výšky. Největší skupinu pražského typu vykazuje pražsko-slánská oblast, Kolínsko, Pardubicko, Jičínsko, střední Poohří, Litoměřicko aj. Ve všech těchto lokalitách ale byly také nalezeny památky patřící již do staršího časového období. Dnes je známo okolo 158 lokalit oproti dřívějším 90. Nejvýznamnější lokalitou jsou Roztoky u Prahy a Březno u Loun. Nejvýraznější koncentrace vystupuje v pražské kotlině od Zbraslavi k Roztokům, jiná směrem na severozápad na Slánské plošině mezi Zákolanským a Svatojiřským potokem. V závěrečné fázi stěhování národů a v časně slovanském období docházelo k zahušťování sídelní sítě. Především vyniká nakupení osad s keramikou pražského typu na severu pražské kotliny. Slované se zřejmě setkali se zbytky germánské kultury a obyvatel. Germánské nálezy, především ty, které souvisejí s Langobardy, jsou poměrně dobře datovány. D. Třeštík právě na základě historické situace a pramenů soudil, že Slované s keramikou pražského typu dorazili na západní Slovensko, na severní a východní Moravu a také do Čech rozhodně před rokem 535.

„Kdybychom přijali závěry, že počátky slovanského osídlení sahají někam do první třetiny 6. století, mezi léta 510 – 535 (Třeštík), museli bychom zároveň přijmout, že v počátečním období nástupu slovanského obyvatelstva sídlili v zemi jak Germáni, tak nově příchozí Slované.“²⁴

Osady v té době čítaly okolo sedmi až deseti příbytků (čemuž odpovídá přibližně čtyřicet až šedesát obyvatel), které se seskupovaly do oblouku kolem volné návsi. Kolem nich byly rozmístěny zásobní jámy a obilnice, což byly hluboké jámy kruhovitého průměru, jež sloužily jako podzemní sýpky. Podle nálezů pšenice, žita, prosa, konopí,

²⁴ BERANOVÁ, Magdalena, LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách, Archeologie 6. - 12. století*, str. 21.

hrachu a dalších plodin je zřejmé, že Slované byli výbornými zemědělci a jejich agrotechnika byla poměrně vyspělá.

Předmětem diskuse je rovněž tzv. druhá vlna slovanského osídlení, a to jak její intenzita, tak i její datování. Do Čech měla směřovat z jihovýchodu, z Podunají, a to poměrně brzy za počátky keramiky pražského typu. S druhou vlnou je spojena zdobená keramika tzv. podunajského typu. Hlavním výzdobným prvkem byly vlnice, které lze rovněž najít na keramice pražského typu. Příliv nových osadníků může být spojován s nově vzniklými podmínkami v Podunají, které nastaly po rozvrácení panství Gepidů, odchodem Langobardů do Itálie a rozšířením Avarů do Karpatské kotliny ve 2. polovině 6. století. V Čechách se nově příchozí obyvatelé natolik rozšířili a pevně usadili, že už v první třetině 7. století byli považováni za tradiční a dědičné držitele země.

Slovanská expanze na západ pokračovala ještě v 7. a 8. století, kdy dosáhla téměř k ústí Labe do Severního moře. O tom svědčí i nedávné objevy slovanského osídlení v Hamburku. Slované pronikli až do Duryňska a severního Bavorska. Tento expanzivní příval nových osadníků by zřejmě pokračoval dále, kdyby se mu koncem 8. století nepostavila do cesty mocná hráz – říše Karla Velikého, jež zahájila tlak z opačné strany. Rozlehlé širé stepi, táhnoucí se z nitra Asie až do východní Evropy a svými výběžky sahajícími až k Labi, do Podunají a Karpatské kotliny, byly odedávna volně průchozím prostorem pro pohyblivé kočovníky, jejichž vlny se valily vždy stejným směrem – od východu na západ. Ve starověku to byli již íránští Skytové a Sarmati, později především turkotatarské a mongolské kmeny: Hunové ve 4. století, Avaři v 6. století, v 7. Bulhaři a v 9. Maďaři.

Události dostaly prudší spád, když se na scéně objevil nový činitel v podobě **Avarů**. Tyto výbojné kočovníky asijského původu, kteří táhli z východoevropských stepí, především lákala Karpatská kotlina, kde před nimi sídlili jejich příbuzní Hunové a germánské kmeny, již zmínění Langobardi a Gepidi. Langobardi, kterým Avaři zprvu pomohli zneškodnit Gepidy, před nimi raději dobrovolně opustili území a odtáhli do Itálie, kde na troskách římského impéria zbudovali novou říši. A tak se Avaři usídlili v Karpatské kotlině a odtud pak podnikali drancující výpravy a ohrožovali tak západní i jižní Evropu. Při tom jim mnohdy pomáhaly slovanské kmeny, ať už jako spojenci nebo jako jejich vazalové. Nomádi podle svého zvyku pouze drancovali, kořistili a pustošili a pak opět odtáhli. Své centrum si založili na území dnešního Maďarska.

Expanze Avarů ale skončila poměrně záhy, již v první čtvrtině 7. století. První ránu jim zasadili středoevropští Slované, kteří se úspěšně vzbouřili za vedení Sámova někdy v letech 623 – 624. Současně se osvobodili i Chorvati a Srbové a roku 626 došlo k největší porážce u Cařihradu. A tak nadvláda Avarů pomalu slábla a omezila se pouze na území dnešního Maďarska.

Ovšem pro západní Slovary to mělo obrovský význam. Z. Váňa k této situaci uvádí: „*Slovanští osadníci ve střední Evropě se tak v druhé polovině 6. století ocitli mezi dvěma ohni. Tato situace však měla i svou kladnou stránku, neboť odhalila oslabující kmenovou roztržitost a dala impuls k politickému sjednocení, ke vzniku prvního slovanského státního útvaru – tzv. říše Sámovy.*“²⁵

Vytvořením Sámovy říše šlo o první historicky známý mocenský útvar západních Slovanů, v němž sehrálo důležitou roli i obyvatelstvo Čech. Zprvu se jednalo o jakýsi svaz kmenů spjatých na obranu proti Avarům, později proti expanzivní politice Franků. V jeho čele stanul franský kupec Sámó, který v roce 623 dorazil v čele kupecké karavany ke středoevropským Slovanům, kterým pomohl zvítězit nad Avary a tak byl zvolen králem. O jeho příchodu, vítězství a vyvolení za krále vznikla celá řada domněnek a hypotéz, přímo úměrných stručnosti kronikářského záznamu. Má se ovšem za to, že se pak oženil s dvanácti slovanskými ženami, měl s nimi dvacet dva synů a patnáct dcer a šťastně vládl třicet pět let.

M. Beranová k expanzi Avarů dodává: „*I když neznáme přesný počet příchozích kočovníků, uvažuje se až o padesáti tisících nomádů.*“²⁶ Ohnisko Sámova povstání proti Avarům a rovněž i lokalizace centrální oblasti jsou i nadále otevřené. Je ovšem pravděpodobné, že i česká kotlina do tohoto útvaru patřila. Rozhodně ale muselo jít o Slovary, kteří na jedné straně sousedili s Avary a na druhé s Franky. Dalším velkým přínosem bylo, že právě v době Sámově začali Slované podle archeologických poznatků stavět hradiště jako trvalá sídla, před tím Slované k tomu neměli důvod. Proto také z časně slovanského období pražského typu nejsou žádná hradiště známa. Hradiště sloužila jako útočiště, měla však i stálé obyvatele, kteří je střežili. Z nich časem vznikla vládnoucí vrstva. Sámova vláda skončila patrně jeho smrtí kolem r. 658. Není známé,

²⁵ VÁŇA, Zdeněk. *Svět dávných Slovanů*, str. 68.

²⁶ BERANOVÁ, Magdalena, LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách, Archeologie 6. - 12. století*, str. 58.

zda jím ovládaný kmenový svaz poté zcela zanikl nebo zda alespoň některé mocenské struktury se uchovaly. Písemné prameny, vztahující se k území Čech a Moravy, totiž na téměř 150 let mlčí.

2.3 Nejstarší literární památky přemyslovských Čech

Od třicátých let minulého století se podstatně proměnil pohled kulturní historie na středověk. Nastal obrat, jemuž si odborníci s trochou nadsázky zvykli říkat 'vzpouora medievistů'. Dřívější věda se navykla nahlížet na středověk nepříznivě, jako na dobu temna, na dobu nutnou k tomu, aby překlenula mezery mezi zářným antickým starověkem a obnoveným světlem renesančního humanismu. Takto se kriticky a negativně hledělo na středověkou literaturu, teologii, filozofii, vědu a právo. Poněkud pozitivněji se nazíralo na umění výtvarné a hudbu. Důvodem mohla být ta skutečnost, že středověké obrazy, sochy a architekturu měly před očima celé generace novověku a můžeme je vidět dodnes. Půvab středověkých kostelů je nesporný, jejich vnější velkolepost a vnitřní výzdoba přitahují tisíce obdivovatelů z celého světa.

Skutečností je, že znalost středověké literatury je záležitostí spíše okrajovou. Celá řada těch nejranějších děl je pouze v rukopisné podobě a patří k majetku muzeí a archívů, a tak není součástí všeobecného vzdělání. Dalším faktem, který znesnadňuje přístupnost děl, je, že většinou byly texty psány latinsky, jazykem filozofů, řečníků a diplomatů. Mnohá z těchto středověkých děl jsou díla velmi půvabná a jazykově vyspělá. Vztah literatury českého a latinského jazyka je tedy vztahem nedělitelným, obě tyto složky tvoří kompaktní celek. Středověká literatura psaná v latinském jazyce se stala součástí kulturního a literárního života té dané země, ve které vznikla, a její hodnota je jedinečná a nezastupitelná. Díky tomuto vyspělému jazyku se literární kultury jednotlivých národních celků staly součástí nadnárodního evropského kontextu. V této souvislosti je potřeba ještě zmínit, že na českém území se nejednalo pouze o písemnictví české a latinské, ale rovněž německé, staroslověnské a v malé, ale významné míře, hebrejské.

V období středověku vznikají nové literární žánry a ty, které již existovaly, se navzájem prostupují a zastupují, proto je mnohdy obtížné jejich zařazení a vymezení. Jana Nechutová k této problematice uvádí: „*Téměř ke všem literárním druhům středověku*

*lze přistupovat nejen z literárního hlediska: kroniku je možno pojímat i jako historický pramen, legendu navíc jako text liturgický nebo didaktický, písně jako součást liturgie.*²⁷

Česko-latinský literární středověk lze časově vymezit. Jednoznačně je dána spodní časová hranice, konec 10. století, tedy období, kdy začínají vznikat první česko-latinské literární památky, tedy kdy se na území českého státu začíná probouzet literární život. Horní časová hranice není tak jasně stanovitelná. V evropských literárních dějinách to bylo v polovině 15. století a souviselo to s počátky renesančního humanismu. V našich podmínkách došlo ke komplikacím spojených s reformační cestou, která souvisela s husitstvím, a tak byl skutečný počátek renesance značně odsunut. Pokud by tedy měla být vymezena horní hranice českého literárního středověku, souvisejícím s humanismem, bylo by to až ke konci 15. nebo počátku 16. století.

Znalost latiny a umění ji užívat byla v té době samozřejmostí pro všechny učence a významné lidi. Samozřejmostí byla i znalost antického východiska středověké kultury a literatury.

Kultura středověku byla v jednotlivých evropských zemích spjata s přijetím křesťanství a s rychlostí a rozsahem christianizace. To se také samozřejmě týkalo kultury literární. Do českých zemí se křesťanství dostalo již před misí Konstantina a Metoděje kolem poloviny 9. století. Karel Veliký po zániku avarského panství měl ambice christianizovat území na středním Dunaji. Národy, které tam žily, měly být podrobeny francké říši a měly se stát členy křesťanského svazu národů, všechny se měly stát součástí 'křesťanské říše římské'. Na počátku 9. století v Čechách působí řezenská misie a dle zprávy fuldských letopisů dal Ludvík Němec pokřtít roku 845 (13. ledna), patrně v Řezně, čtrnáct českých knížat i s jejich lidmi. Podle jiných pramenů byl prvním křesťanským knížetem v Čechách Bořivoj, který roku 874 přijal křest od Metoděje.

První kostel v Čechách byl založen Bořivojem v Levém Hradci a byl zasvěcen sv. Klimentovi, patronu moravské misie Konstantina a Metoděje. Bořivojovi nástupci Spytihněv, Vratislav a sv. Václav stavěli křesťanské svatyně a kostely v Praze i na okolních hradech. Prvním mužským klášterem v naší zemi byl benediktinský klášter

²⁷ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 23.

v Břevnově, kde také údajně žil autor svatováclavské legendy tzv. Kristián. Byl založen roku 993 sv. Vojtěchem. Břevnov znamenal kulturní a vzdělanostní centrum. Působili zde italští mniši, čeští benediktini se vzdělávali v Itálii. To mělo samozřejmě význam pro vstup západní, na latinské tradici antického Říma založené, kultury, do českého prostředí. Vznik nejstarších písemných památek v českých zemích souvisí tedy s rozvojem křesťanství. Počátky této literární tvorby lze datovat do 60. let 9. století.

Literární publikum bylo omezené. Většina společnosti byla negramotná a neznala latiny, a tak nebyla připravená ani na latinská kázání, ani na liturgický zpěv.

Zmíněná mnišská literatura vyprodukovala *legendy*, prozaické i veršované, *historické spisy*, anály, kroniky národní a kroniky klášterní, i *diplomatické památky*.

Ve 12. století za rychlých proměn české společnosti a kultury se vytvořila intelektuální, soudržná a jednotně ideově orientovaná skupina, která mohla být považována za první českou inteligenci. Tito lidé se sdružovali okolo významných kulturních osobností, kterými byli olomoucký biskup Jindřich Zdík a pražský biskup Daniel, kteří ve 12. století vytvořili okolo sebe silnou, vzdělanou, moderně orientovanou skupinu příbuzných a přátel. Ovládali plně českou církev a mnohdy i panovníka.

2.3.1 Kristiánova legenda

2.3.1.1 Legenda jako hagiografický útvar

„*Legenda (to, co má být čteno), základní hagiografický (řec. *hagios* = svatý, *grafó* = píši) útvar, patří ve středověku k nejčastějším a nejrozšířenějším literárním projevům. Její počátky sahají do 2. stol. n. l., kdy vznikla vyprávění o osudech mučedníků a životopisy svatých.*“²⁸ To jsou úvodní slova Jany Nechutové k legendě jako literárnímu útvaru.

Vznik legend jako literárního žánru spadá už do pozdní antiky, kdy se jejich autoři inspirovali podobou helénistického dobrodružného románu, jehož hrdinové se museli osvědčit v mnohých nebezpečích a útrapách. Základní formou vyprávění legend je proto hrdinský příběh, který má pochopitelně jiné ideové poselství než klasický román. Jejich hlavním hrdinou je světec, který věrně následuje Krista až do smrti, a nakonec vstupuje jako vítěz do nebeského království. Křesťanský hrdina má samozřejmě také

²⁸ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 36.

jiný vztah k životu než hrdina helénský, který spíše hledá slávu v životě pozemském, zatímco světci jde o získání slávy nebeské. „*Hlavní hrdina je mnohdy vylíčen podle biblického vzoru jako světec už 'od matčina lůna'. Je po všech stránkách často tak dokonalý, že téměř postrádá osobní rysy...*“;²⁹ popisuje hlavního hrdinu Petr Kubín.

Středověká legenda je projevem jisté vazby mezi literaturou, křesťanským životem a kulturou dané doby. Po celé románské období byla bezkonkurenčně nejoblíbenějším literárním žánrem. Jistě nešlo o formu lidového čtení, protože až do vrcholného středověku byly tyto legendy vesměs sepisovány latinsky. Samozřejmě vycházely z konkrétního období, ale byly vlastně literaturou oficiální. Místní církve chovaly tyto skladby ve velké úctě, a tak byly legendy předčítány ve výroční dny svatých a mučedníků. Lidový prvek do nich pronikal stále intenzivněji, a tak se legendy v průběhu času proměnily ve vyprávění o předivných ctnostech a zázracích. Nejvíce zázraků se týkalo uzdravení z nějakého těžkého postižení či nemoci, vyhánění démonů a kříšení mrtvých.

Nejdříve se legendy šířily jednotlivě v samostatných složkách nebo v knihách obsahujících další texty téhož autora, později, od poloviny 8. století, začaly být sdružovány do sbírek, zvaných *pasiónály* či posléze také *legendária*.

Největším nedostatkem legend z literárního hlediska byla větší či menší šablonovitost celého děje, legendy nabývaly na schematičnosti, jednotliví světci se sobě podobali, měli podobné ctnosti, konali podobné či stejné zázraky. S legendami souvisela rozvinutá topika (řecky *topos* znamená místo), tedy užívání povinných míst. S tím souvisí otázka, do jaké míry mohou legendy sloužit jako hodnověrný historický pramen. Legendy, přes to, že v nich můžeme nalézt určité a mnohdy podstatné rozdíly, týkající se především historické spolehlivosti, si jsou v jednom ohledu rovné – jsou především literárním dílem, tendenčním literárním útvarem, i když z etymologického hlediska jsou rovněž svědectvím, ale mají poměrně málo společného s očitým svědectvím. Legendy píší o martyrech, o martyriu, přičemž *martyr* je řecky svědek. Legendární vyprávění o mučedníku světci je z podstaty tendenční literární dílo. Pochopení této skutečnosti je zásadní pro porozumění legend. Oldřich Králík uvádí: „*Legendy naprosto nebyly*

²⁹ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, str. 32.

*životopisy zasloužilých mužů a žen, jen z konvenčních důvodů vyšperkované zázraky a nadpřirozeným živlem – a prostoupené duchovní rétorikou –, nýbrž každá legenda byla ze své podstaty zdůvodněním a prostředkem kultu.*³⁰ Petr Kubín dodává: „Křesťané považovali své mučedníky za krvavé svědky víry v Krista a odtud bylo také odvozeno jejich řecké označení = svědek.“³¹

Petr Kubín ve své knize dále uvádí: „*Depositio je vlastně seznamem hrobů několika desítek římských mučedníků, opatřený datem dne a měsíce jejich umučení, aby poutníci do Říma věděli, kde a kdy mají slavit jejich svátky.*

*Když skončilo pronásledování křesťanů, objevil se nový typ světců, kteří nezahynuli jako mučedníci, ale vešli do nebeského království díky svému dokonalému způsobu života. Tito světci byli označeni jako (confessores). Jejich předobrazem se na Západě stal voják, později mnich a nakonec tourský biskup Martin (zem. 397), jehož biografii ještě za světcova života sepsal Sulpicius Severus (zem. 420 – 425). Jeho Vita sancti Martini, dodatečně autorem doplněná i o vyprávění o Martinově smrti, se stala vzorem pro celou středověkou západní hagiografii. Martin je v ní představen jako biskup, který niterně zůstal mnichem. Stal se z něj nový typ mučedníka, který se dokonalým sebeumrtvením zcela zasvětil Bohu. Podle Isidora ze Sevilly (zem. 636), jednoho z největších učenců své doby, tak existují dva druhy mučednictví: jeden spočívá v otevřeném utrpení, druhý ve skryté síle ducha. Mnozí totiž, snášejíce nástrahy nepřitele a odolávající veškerým tělesným žádostem, stali se mučedníky i v čase pokoje tím, že se v srdci obětovali všemohoucímu Bohu; také oni se mohli stát mučedníky, kdyby nadešel čas pronásledování.*³²

Z toho vyplývá, že legendy sloužily k historickému vzdělávání čtenářů či posluchačů, sloužily k morálnímu poučení a náboženskému povznesení.

Legendy byly z počátku prozaické, po té se začaly vyskytovat i legendy veršované, které měly žánrově blízko k eposu. V rámci hagiografického útvaru se legenda stala podkladem pro vznik kázání.

³⁰ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, str. 13.

³¹ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, str. 15.

³² KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, str. 18.

Osnova legendy byla tedy jasně daná a ustálená. Vypráví o světcově původu a narození, popisuje jeho život s líčením ctností a jeho zásluh. U mučedníků je pak zmínka o umučení, smrti, jež byla většinou doprovázena zázračnými jevy. Zvláštní část legendy byla tzv. *translatio*, tedy přenesení světcova těla. Samostatnou pasáží bývala mirakula, zázraky.

Petr Kubín ve své knize *Sedm přemyslovských kultů* popisuje slavnostní přenos ostatků světcova těla: „*Samotná translace měla víceméně ustálenou podobu: Nejdříve vykonala vybraná skupina kněží a řeholníků třídní pokání v podobě modlitebního postu. Pak společně otevřeli hrob a vyzvedli mrtvolu nebo to, co z ní zbylo. Nutným předpokladem pro uznání svatosti bylo údajné nalezení neporušeného těla (corpus incorruptum), ze kterého zpravidla údajně vycházela jakási příjemná vůně (odor suavissimus). Poté byl světec vysvlečen, neboť zachované části oděvu byly pak uloženy zvlášť, aby se mohly využít jako druhotná relikvie. Mrtvola nebo kostra byla poté oblečena do nového šatu a veřejně vystavena. Nakonec byly ostatky ve slavnostním procesí se svícemi a kadidlem přeneseny do kostela k oltáři, kde byly definitivně uloženy. Tyto tři kroky – vyzdvižení (*elevatio*), přenesení (*translatio*) a nové uložení (*depositio*) – byly základními prvky raně středověké translační liturgie, jejímž výsledkem bylo ustanovení nového kultu církevní autoritou.*“³³ Vedle relikvií a kostelů, předmětů a míst úcty světců, hrála při budování kultu stejnou, nebo spíše ještě důležitější roli hagiografie, prezentovaná ve středověku především již zmíněnými legendami.

U českých legend je možné rozpoznat skupinu václavskou a ludmilskou, dále vojtěšskou a prokopskou.

Je přirozené, že se žádná legenda nemohla vyhnout požadavkům žánru. Přes tuto skutečnost je studium hagiografie spojeno s velkými potížemi, protože legendy jsou útvar značně proměnlivý, každá druhá existuje ve dvou nebo více recenzích, existují také velmi rozmanité výtahy z legend, obrázkové legendy, různě pojaté nebo náhodné výňatky a pestré montáže motivů nebo úryvků z jednotlivých legend. Ovšem na straně druhé tu fungoval druhý činitel – činitel stabilizační, jímž byla liturgická praxe. Mnohých legend se užívalo v liturgii. Legendy byly opisovány buď celé, nebo ve

³³ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, str. 24.

výňatcích pro liturgickou potřebu, jména světců byla zaznamenávána do kalendářů, které sloužily potřebě jednotlivých chrámů. V historickém čase lze do jisté míry sledovat tuto liturgickou praxi, a tím lze získat východisko pro pochopení celkového vývoje hagiografie. Potíž je ale v tom, že vývoj hagiografické tvorby není vždy tak přímočarý, období rozkvětu něčího kultu se mnohdy střídají s obdobími úpadku. Z toho je zřejmé, že do proměn legendy zasahuje měnící se dobový vkus. Lze vysledovat určité zákonitosti, např. zázraků přibývá v obdobích, kdy je světcův kult zvláště intenzivní, někdy se v zázracích mohou odrážet i dobové události a takřka vždy se v nich odráží dobová nálada a mentalita.

Legenda, přes to, že je považována za daný a nadčasově ustrnulý literární druh, podléhá s časem dosti nápadným změnám. Zakladatelem středověké legendy se stal ve druhé polovině 6. století svými knihami *Dialogů* Řehoř Veliký. Tyto změny souvisely s proměnou středověké křesťanské společnosti. Lze to sledovat na líčení osob, zejména na pojetí hlavních hrdinů legend. Např. sv. Václav v legendách 10. století je v souladu s mnišským asketickým ideálem, ve 12. a 13. století nabývá rysů křesťanského rytíře, v době Karla IV. je už vzorem křesťanského panovníka. Podobně je tomu v případě zázraků a jejich ztvárnění. Všeobecně platí, že čím je legenda mladší, tím větším množstvím zázraků oplývá a její zázraky jsou velkolepější.

2.3.1.2 Kristián

Kníže Václav patří k nejvýznamnějším a nejznámějším postavám české historie. Svatý Václav znamená více než jiní národní světci ve většině evropských států, protože je chápán jako samo ztělesnění české státnosti. Byl zabit roku 935 a hned po jeho smrti vzniklo několik památek, ve kterých se líčil jeho život a zázraky. Šlo samozřejmě o legendy, které oslavovaly smrt pro víru. Kromě legend není totiž k dispozici takřka žádný současný písemný pramen o jeho životě.

Petr Kubín dodává: „...jeho posmrtný portrét zakonzervovala už legenda *Crescente fide*, pocházející ze sedmdesátých let 10. století, ve které je Václav představen jako mnich na trůně, který vládne jen z donucení. Prý již od útlého věku pořád toužil po vzdělání (...) neustále s sebou nosil malou knížku (...) těla byl tak cudného, že si vroucně přál prožít život bez ženy (...) ve dne ani v noci neustával v modlitbách (...) na těle oblečen drsnou žíněnou košilí (...) chtěl jít do Říma, aby ho papež oděl do mnišského roucha; hodlal se

*totiž pro lásku k Bohu vzdát svého knížectví a postoupit je bratrovi. To je samozřejmě ideál řeholníka, nikoli knížete raného středověku. Obraz se však líbil a další legendy už jej většinou jen vylepšovaly o nové detaily, nesené stejným mnišským entuziasmem.*³⁴

Nejdůležitější postavení zastává legenda *Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*, někdy zvaná *legenda tzv. Kristiána* (dříve Křišťanova). Nejdříve, údajně před rokem 976, vznikla v latině sepsaná legenda *Crescente fide*, pojmenovaná podle incipit. S její pomocí sestavil biskup Gumpold z italské Mantovy další legendu. Obě se staly, podle obecně přijímaného názoru, pramenem proslulé a tolik diskutované *legendy Kristiánovy*.

Podstatnou roli při vytváření svatováclavského kultu hrály zmíněné legendy, které v zásadě můžeme rozdělit do dvou skupin podle toho, jak líčí svého hrdinu. Zásadní vliv na charakter kultu měla větší skupina, vycházející z legendy *Crescente fide*, která líčila Václava jako mnicha na trůně. Do této skupiny se rovněž řadí *Gumpoldova legenda* z osmdesátých let 10. století a její rozšířený slovanský překlad – tzv. *Druhá staroslověnská legenda* asi z poloviny století následujícího. Také Kristián a rýmovaná legenda *Oportet nos fratres* a především oblíbené legendy českého vrcholného středověku *Ut annuncietur* a *Oriente iam sole*. Poslední v této skupině je krátká legenda, kterou k modlitbě hodin sepsal sám Karel IV. před polovinou 14. století. Druhá podstatně menší skupina legend knížete nepředstavuje jako ideál světce, ale jako bytí mimořádně zbožného, ale vzdělaného panovníka. Do této skupiny se řadí jen dvě, *První staroslověnská legenda*, která kvůli svému jazyku ani nemohla mít větší ohlas, a *Vavřincova legenda*, která byla sepsána v jižní Itálii v první polovině 11. století a do Čech se nikdy nerozšířila. *První staroslověnská legenda* není totiž klasická legenda se zázraky, ale spíše pamětní spis, Václava nenazývá světcem, ale *zbožným a dobrým mužem*. Rovněž uvádí pouze jediný zázrak – o Václavově krvi, která se nechtěla po vraždě tři dny vsáknout do země. Petr Kubín k *První staroslověnské legendě* dodává: „*To jasně svědčí o tom, že v době sepisování První staroslověnské legendy byl kult teprve na samotném začátku. Také obraz bratrovraha zde není ještě úplně odpudivý – Boleslav byl prý k vraždě naveden českými velmoži, kteří mu namluvili, že ho Václav*

³⁴ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, str. 125.

*chce zabít. Po činu si údajně uvědomil, jak veliký hřích spáchal, modlil se k Bohu a všem jeho svatým a přenesl tělo svého bratra, spravedlivého muže Václava, do Prahy.*³⁵

Crescente fide nemá původ v českém prostředí, nicméně patří k české kultuře a českému literárnímu životu, je považována za první latinskou legendu o Václavovi. Sloužila jako předloha dalších václavských textů a v Čechách byla ve své době značně užívaná, čtená a opisovaná. Popisuje české společenské i duchovní prostředí. Vedle verze 'bavorské' (*Crescente I*), která byla stručná, existuje rovněž i upravená a rozšířená 'česká recenze' (*Crescente II*). Její vznik souvisí se založením pražského biskupství roku 973. Legenda je značně stručná a málo rétorizovaná. Zachycuje barbarské a poměrně naturalistické raně středověké poměry a existenční zápas zaváděného křesťanství v Čechách. První václavská legenda, *Crescente*, nutně pochází z doby před Vojtěchovým nastoupením na biskupský stolec, jinak by nemohla být předlohou *Gumpoldově legendě*, která vznikala za života císaře Otty II., tedy nejpozději roku 983. Jak uvádí Oldřich Králík: „Ale je omyl, jestliže se někdo domnívá, že některá dochovaná – nebo nedochovaná – václavská legenda sahá do doby starší. Nikdo v Čechách první poloviny 10. století neměl zájem, aby zaznamenal zbožnou paměť knížete Václava, zato po r. 973 v Čechách i západním sousedství existovali činitelé, kteří naléhavě potřebovali světce Václava.“³⁶ Občas se objeví i názor, že legenda *Crescente* byla skladbou kanonizační, tedy že byla složena pro potřebu nedávno založeného pražského biskupství a měla tak dopomoci k uznání prvnímu domácímu světci a vybranému patronu nové diecéze. Světec měl tedy být významným argumentem pro uskutečnění této akce. Legenda *Crescente* je tedy výslovně datovaná do časového intervalu 974 – 983.

Dalším textem, který Kristián bezpochyby znal, byla *legenda Gumpoldova*. Gumpold byl biskup v italské Mantově, který patrně pocházel z Bavor, snad přímo z Řezna, a nějakou dobu pobýval i v Praze. Na přání císaře Otty II. napsal toto své dílo v poslední třetině 10. století. Text ukazuje, že její autor byl výborným znalcem latiny a vynikajícím stylistou. Jedná se rovněž o zpracování a rozšíření základního václavského textu, legendy *Crescente fide*, do více než dvojnásobné délky. Podle Petra Kubína má jediné

³⁵ KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*, str. 132.

³⁶ KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, str. 131.

plus ve srovnání se svou předlohou „...a sice o Václavově věrném služebníkovi, kterého Boleslav poručil oběsit.“³⁷ Josef Kalousek označil autora legendy žvanivým *Gumpoldem*. Legenda je už poměrně delší než *Crescente fide* a také ona byla jedním z klíčových pramenů Kristiána. Montecassinská legenda byla českým poměrům velmi vzdálená. Její distance byla dána již odlehlostí kláštera od střední Evropy. Např. místo a okolnosti bratrovraždy si představuje naprosto falešně. Bylo jisté, že cassinský klášter byl k Vojtěchovi poután jistými vazbami za jeho života i po jeho smrti, a to bylo impulzem k napsání legendy. Vojtěch pobýval v jihoitalském klášteře nějakou dobu, ale tento pobyt prý nebyl harmonický, nejstarší legendy líčí Vojtěchův konflikt s cassinskými mnichy. Tato legenda byla údajně napsána k usmíření Vojtěchově.

Kristiánova legenda vznikla na sklonku 10. století a jejím autorem bych zmíněný mnich Kristián, údajný bratr Boleslava II., a tedy synovec samotného svatého Václava.

V prologu se autor obrací na svatého Vojtěcha. Do svého díla také zahrnul vypravování o pokřesťanštění Moravy a Čech, přemyslovskou pověst a rovněž legendu o svaté Ludmile. V první a druhé kapitole Kristián podává výklad o počátcích křesťanství v Čechách a na Moravě. Je zde Kristiánova slavná obhajoba slovanské liturgie. Ve 3. – 5. kapitole je pojednání o zásluhách kněžny Ludmily na zavádění křesťanství v Čechách, je zde zmínka o jejím umučení a přenesení těla. V 6. – 10. kapitole Kristián líčí život a umučení sv. Václava, jeho pohřeb a přenesení, poté zázraky nového světce. Legenda je nejrozsáhlejší ze známých václavských a ludmilských textů. Vlastně není to obyčejná legenda, často se mluví o dvojlegendě, totiž historii Václavově a Ludmilině, ale mělo by se mluvit o trojlegendě, protože první dvě kapitoly jsou legendou cyrilometodějskou.

S tragickým osudem svatého Václava, zavražděného na staroboleslavském hradišti, je těsně spjat i osud blahoslaveného Podivena. Jeho příběh je popsán v deváté kapitole *Kristiánovy legendy*. Podiven byl Václavovým sluhou, a jak se Kristián zmiňuje „...byl účastníkem a společníkem všech skutků, které mučedník prve konal.“³⁸ Po Václavově smrti se na nějakou dobu uchýlil mimo říši do Německa, kde dlouho žil ve vyhnanství, ale nedokázal odpustit Václavovým vrahům. Vrátil se tedy, když se domníval, že byl v jeho vlasti opět nastolen mír, a dlouho se skrýval. Podiven „...pociťuje jednoho dne

³⁷ *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.*, str. 127.

³⁸ *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.*, str. 127.

*krutěji než obyčejně bolest, kterou v srdci choval od té doby, co ztratil svého pána, chopil se meče a...*³⁹ navštívil dům jednoho z vůdců spiknutí proti knížeti Václavovi a probodl ho. Zpráva o Podivenově pomstě se donesla k tehdy již knížeti Boleslavovi. Podiven byl nalezen v lesích u Staré Boleslavi, kde se skrýval, byl zajat a oběšen. Podiven působí jako dobrý duch, který se náhle zjevil z exilu, aby pomstil smrt svého pána. Zřejmě ale byl historickou postavou. Kristián o něm uvádí: *"...visel tam po tři léta; ani pták, ani dravá šelma, ba ani přirozený rozklad a hniloba lidského těla se ho nedotkly, nýbrž jako by žil, nehty a vousy mu vyrostly a jeho vlasy zešedivěly až k úplné bělosti. Konečně onen bratrovrah z rozmrzelosti nad tím, poněvadž se všude vypravovalo o zázraku Páně, kázal ho na témž místě do země zahrabati. Ale ani tak skutky boží nemohly býti skryty, ba naopak, aby zásluhy služebníka jeho byly zjeveny lidem, vídali kolemjdoucí velmi často nebeské světlo nad jeho hrobem."*⁴⁰ Vzhledem k jevům souvisejícím s jeho mrtvým tělem byl prohlášen za blahoslaveného a jeho ostatky byly přeneseny za zbožného průvodu kněží a duchovních mužů a uloženy na hřbitově u chrámu svatého Víta. Kristián tento příběh uzavírá: *„A světla planoucí bývalo v noci vídati v basilice, kde oba světci odpočívají, a mnozí slýchali tam často hlasy andělů zpívajících žalmy."*⁴¹

V této legendě se oslavuje nejen Ludmila a Václav, ale i Konstantin a Metoděj. Proto byla nazvána i 'nejstarší českou kronikou' nebo 'pásmem legend'. Jednalo se o myšlenkově vyspělé a stylisticky vybroušené dílo. Její jazyk svědčí o vysoké prestiži autora. Typické jsou i přejímané biblické výrazy a volba slov. Vznik této legendy, jak se zdá, opět souvisí se založením pražského biskupství roku 973, a právě toto rané datování vyvolávalo celá staletí pochybnosti. Objevitelé rukopisů ji považovali za autentickou cennou literární památku, v čele s Janem Tannerem a Bohuslavem Balbínem, ale skeptický Dobner vznik Kristiánova díla posunul do 12. století a Josef Dobrovský, který šel ještě dále, ji prohlásil za falsum ze 14. století. Od počátku 20. století na základě Pekařových studií ale převládá přesvědčení, které se staví na stranu pravosti legendy, její vznik se klade do konce 10. století. Za její obhajobou stály

³⁹ *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.*, str. 128.

⁴⁰ *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.*, str. 129.

⁴¹ *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.*, str. 129.

především takové osobnosti jako Josef Pekař, Jaroslav Ludvíkovský a Dušan Třeštík, s výhradou, že autor čerpal ze starších václavských textů, z předlohy legendy *Crescente fide*, z legendy mantovského biskupa Gumpolda a z nedochované předlohy homilie o sv. Ludmile. Josef Pekař a Jaroslav Ludvíkovský za pomoci výsledků archeologie a rytmického rozboru textů dokázali, že právě Kristián posloužil jako předloha pro další legendy. Nejnovější bádání, v čele s Dušanem Třeštíkem, se kloní k názoru, že text Kristiána byl sepsán kolem roku 992.

Pozoruhodný je vyspělý a vytříbený styl legendy. Kristián k jejímu sepsání čerpal nejen z díla Gumpoldova a *Crescente fide*, ale ve své práci také reflektoval domácí tradici, která byla zachycena v *První staroslověnské legendě o svatém Václavovi*, která rovněž vznikla v 10. století. Dle vzniklých památek v rané době, lze vytušit, že svatý Václav byl pozoruhodným a významným světcem již v druhé polovině 10. století. Jak uvádí Oldřich Králík, „...jsem přesvědčen a často se k tomu vracím, že Kristiánova skladba je dost úplnou syntézou celé dosavadní václavské hagiografie.“⁴²

Problém Kristiána tkví v jeho izolovanosti a neočekávané vyspělosti v době, do níž se hlásí. Pokud je Kristián památka z doby Vojtěchovy, pak nezbytně bylo v Čechách na konci 10. století dosaženo překvapivě vysoké kulturní a literární úrovně. Je myslitelné, aby dílo tak vyspělé, jako *Kristiánova legenda*, vzniklo více než sto let před *Kosmovou kronikou*? Jaké důvody vedly skeptiky k odmítání *Kristiánovy legendy* jako první ze dvou nejvýznamnějších památek našeho dávnověku? Prvním z důvodů byl zmatek ohledně osoby autorovy a tím druhým oslava kněžny Ludmily. Poukazovalo se celá staletí na fakt, že Ludmila se oficiální kanonizace dočkala teprve v polovině 12. století a již samotný Kosmas vyjadřuje nevžitost ludmilského kultu. Na obhajobu izolovanosti Kristiána Oldřich Králík dodává: „Nyní jde o zásadní problém Kristiánovy izolovanosti. Celkově bych řekl, že jde o optický klam a že ve skutečnosti všechno nedorozumění bylo způsobeno anachronistickým izolováním Vojtěchových Čech od soudobé Evropy. Kristián byl chápán jako výtvar českého, úzce a výhradně českého prostředí. Ve skutečnosti kulturní dění v Čechách koncem 10. století nebylo domácí autochtonní

⁴² KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, str. 80.

záležitostí, nýbrž bylo ovlivňováno evropskými událostmi.⁴³ Rovněž Vladimír Karbusický ve své knize *Báje, mýty, dějiny* tuto myšlenku o *Kristiánově legendě* podporuje: „Pokud jde o tvar pověsti, není tu nic, co by svědčilo o prvenství, není tu žádný moment, který by ukazoval na nějaké stupně vývoje pověsti před Kristiánem. Text z legendy takřečeného Kristiána je nutno považovat za primární.“⁴⁴

Je velmi obtížné představit si kulturní prostředí v Praze kolem roku 990, ve kterém Kristián žil. V Praze v té době došlo k velmi radikálním změnám. Kníže Boleslav II. se ocitl v konfliktu s biskupem Vojtěchem a celým slavníkovským rodem. A tak dal vyvraždit Vojtěchovy bratry, zachránili se pouze Soběslav a Vojtěch s Radimem, kteří v daný okamžik byli v cizině. Je tedy zbytečné hledat pokračování kulturní tvorby, která se projevila tzv. Kristiánem. Praha, tamější kulturní centrum, byla zničena. Na otázku kontinuity lze odpovědět – všichni tři slavníkovští bratři se sešli v Polsku Boleslava Chrabrého. Tam nejspíše je možné nalézt díla, která by objasnila Kristiánovu izolaci.

Kristián podal ve své skladbě svědectví o dávných tužbách přemyslovských knížat, kteří usilovali a nikdy nepřestali usilovat o arcibiskupství. Kristián svou představu podepřel vypravováním o Konstantinovi a Metodějovi a Bořivojovým křtem. Chtěl legitimizovat představu o přenesení Metodějova arcibiskupství do Čech. Dalším argumentem byla i historie svaté Ludmily a svatého Václava, neboť přítomnost dvou těl světců mučedníků ve svaté Praze byla možným argumentem ve prospěch zřízení pražského arcibiskupství.

Kristiánova legenda je památkou velmi zajímavou a neobyčejně důležitou. Jedním z důvodů je ta skutečnost, že v době, ve které vznikla, to je památka takřka jediná.

Přemyslovská pověst je rovněž zachycena v *Diffundente sole*. Celý tým vědců a historiků celé dlouhé období se snažil vyluštit záhadu, která z těchto legend byla primární a která z ní čerpala. Nyní se má za to, že *Kristiánova legenda* předcházela a text *Diffundente* je nejpravděpodobněji výtahem z Kristiána. Zajímavou skutečností ale je, že záznam pověsti je ještě stručnější, ovšem vyskytuje se tu označení věštkyně Lubussa. Mnozí odborníci tedy vystopovali jisté korekce podle Kosmy, a tak považují tuto druhou legendu za nespolehlivý zdroj pro dobu před Kosmou. *Diffundente sole* je

⁴³ KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, str. 33.

⁴⁴ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 49.

pozoruhodná po obsahové i po formální stránce. Svým obsahem to je obrana slovanské liturgie, která se zakládala na příslušné pasáži z *Kristiánovy legendy*, jež byla přestylizována. Je zde ukázáno, že slovanský jazyk je pro bohoslužbu stejně vznešený jako latina či řečtina. Po stránce stylistické je text velmi vyspěle rétoricky zpracován. *Diffundente sole* bylo napsané tzv. gregoriánským stylem, a právě to pomohlo legendu časově identifikovat. Podle toho není možné legendu datovat dřívější dobou než 20. lety 13. století, kdy se gregoriánský styl rozšířil i do našeho písemnictví. Velkým mezníkem v kronikářství bylo 12. století, tedy doba, ve které tvořil svatovítský děkan Kosmas. Od této chvíle byly jistým způsobem udržovány tradice kronikářství a vytváří se nepřetržitý tok kronik a dějepisných děl Kosmou počínaje přes Dalimila, Pulkavu až k Palackému přes Balbína. Otázkou zůstává, co bylo před Kosmou, jaké bylo povědomí a představa české společnosti o sobě samé a o svém původu?

Oldřich Králík k této problematice uvádí: *„Byly s největší pravděpodobností od začátku 11. stol. nějaké analytické zápisky, ale ty byly známy jen v nejužším okruhu vzdělanců, tehdy ještě velmi řídkých. Jinak byly jen dvě literární formy, v nichž se mohlo reflektovat společenské vědomí, hrdinský zpěv a legenda. Pokud jde o hrdinský zpěv, jak se tradoval na dvoře pražských knížat v 10. a 11. století, tápeme v temnotách, jsme odkázáni na krajně vratké hypotézy. Ale téměř v úplnosti se zachovala hagiografická tvorba z těch předkosmovských věků.“*⁴⁵ Jak dále Oldřich Králík uvádí, tento nepoměr je zcela pochopitelný. Příčinou byla ta skutečnost, že hrdinský zpěv se šířil ústním podáním a byl výplodem pohanského prostředí, na rozdíl od legend, které byly ústředním žánrem nově zaváděné křesťanské literatury. Z toho také vyplývá, že většina hrdinských zpěvů vymizela, kdežto legendy, nebo alespoň jejich úryvky, byly uchovány v církevních archívech, staly se součástí liturgie, a tak se tedy dostávaly do liturgických knih.

*„Zvláště tzv. Kristián se stal jablkem sváru, přesněji řečeno, pramenem nekonečných nejistot, zmatků a nedorozumění.“*⁴⁶

Dílo mnicha břevnovského kláštera je velmi výjimečné. Je to první projev českého nacionalismu a zformoval se v poměrně pohnuté době na sklonku 10. století pro vlivem

⁴⁵ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, str. 8.

⁴⁶ KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, str. 9.

benediktinské religiozity. Legenda vznikla po smrti přemyslovského knížete Václava roku 935. Po tomto zavraždění vzniklo v intervalu ani ne jednoho století hned několik památek, v nichž se líčil jeho život a jeho údajné zázraky. Byly to samozřejmě legendy, žánr, který si nekladl za cíl popsat 'skutečný' život, ale oslavit život ideální a především smrt pro víru. Na základě nejnovějších bádání a poznatků mnichem Kristiánem byl údajný bratr Boleslava II., tedy samotný synovec sv. Václava. Díky tomu, můžeme legendu zařadit do konkrétních souřadnic soudobé hagiografie a legendistiky. Pro tuto práci je z celé legendy nejdůležitější níže citovaný úryvek, ve kterém je popsána raná historie naší země. Je zajímavé tuto zprávu porovnat s tím, co ve své kronice popisuje Kosmas. Obě historiky rozděluje především jejich smysl. Kristián na konci 10. století zaznamenal, že si lid ustanovil knížete a založil Prahu ve strachu před morovou nákazou a teprve poté žil šťastně, i když v pohanské nevědomosti. Naproti tomu Kosmas ve svém záznamu kolem roku 1119 chápal vládu jako neštěstí a projev pýchy a lidské nedokonalosti. Kristiánovi se zřejmě zamlouvala představa knížecí vlády jako léku na prvotní anarchii.

„Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný zdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali. Konečně když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého a důmyslného muže, jenž se jenom orbou zabýval, jménem Přemysla, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem nebo vladařem, davše mu za manželku svrchu řečenou pannu hadačku.

A když byli takto vysvobozeni z rozličných ran morových, stavěli si v čelo po svrchu řečeném knížeti vladaře neboli vévody z jeho potomstva, sloužíce modlám a bůžkům a bujně slavíce oběti podle pohanských obyčejů, až nakonec vláda nad tou zemí připadla jednomu z rodu těchto knížat, jménem Bořivojovi.“⁴⁷

⁴⁷ Kristiánova legenda, str. 17, 19.

Dušan Třeštík k této legendě uvádí: „*Jeho legenda, která je vlastně ideovým manifestem přemyslovského státu a jeho zemské církve, spíše 'nejstarším politickým traktátem českým' než 'nejstarší kronikou českou', to ukazuje více než názorně.*“⁴⁸

Pověst českého kmene je Kristiánem zaznamenaná ve velmi stručné verzi a je spíše okrajovou v legendě o sv. Václavu. Rovněž se zde vyskytuje postava věštkyň, Kristián ji nazývá hadačkou, k níž se Čechové obrátili o radu, když byli postiženi zhoubným morem. Podle jejího výroku rovněž založili hrad Prahu a ustanovili si knížetem Přemysla Oráče, jemuž dali hadačku za manželku. Bylo známé, že schopnost věštění byla u Slovanů ve velké úctě, neboť dávala pocit jistoty v řízení života společnosti i jedince. S tím se setkáváme i u Kosmy, který tuto myšlenku posunul ještě mnohem dále, když Libuši srovnává s panenskou Sibylou Kumskou. To, co Kristián pouze naznačuje, Kosmas rozvádí do řady obrazů. Proto nemůže být text kronik brán doslova. Byly komponovány pro dobové čtenáře, a co se jeden domýšlel, druhý měl za pravdu a třetí rozvinul ve velmi bohaté podání. Kosmas například říká, že 'má za to', 'domnívá se', že Čechové přišli k hoře Řípu; Dalimil ví, odkud a proč je Čech přivedl k této hoře; Hájek už zná i rok příchodu a dokonce i Čechova syna Klena i obec, kterou pod Řípem založil.

Je zajímavé zjištění, když porovnáme text *Kristiánovy legendy* a Kosmovy pověsti, že oba autoři vypravovali látku v podstatě jinak. Důležité na příklad je, jak Kristián líčí povolání Přemysla na trůn. Zde nehrají důležitou úlohu jedinci jako u Kosmy, nýbrž stále Boemi – Čechové, celé společenství, jak se kmenové společenství ještě ke konci 10. století jevilo. Tímto pojetím počátečního stavu se setkáváme ve folkloru přírodních národů. Je to dualistické pojetí odrážející se ve dvou koncepcích: naturalistická, která je ztotožňuje se stavem divoké zvěře, a idealistická, která se opírá o ideu původního ráje. To můžeme vidět, když Kristián popisoval stav původních Čechů při příchodu do naší kotliny. Z této krátké zprávy je rovněž patrné, jak Kristián leccos napověděl o sociálních poměrech a ideologii doby upadání rodového společenství.

Stejně, jako Kosmas modifikoval bibli, Homéra, Virgilia, Ovidia a další latinské předlohy, i Kristián čerpal z Cicerona. Znalost religiálních a latinských předloh byla základem

⁴⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. Bratrovrahův syn, mnich Kristián. *Dějiny a současnost*. 1/1999, str. 9.

mnišského vzdělání. U Cicerona (příručka *De inventio*) lidé také po způsobu zvěře bloudili pustinami, živil se lovem, neznali náboženství, neměli rozumu, žili bez zákona a manželství do té doby, než povstal 'velký a moudrý muž', který začal lidi spolčovat na jednom místě a začal je řídit zákony a rozumem. Cicero ve svém díle líčí, jak řečnictví, které bylo sofistů ztotožňované s filozofií, udělalo z divochů civilizované lidi. Kristián navazoval na učenou antickou teorii o vzniku měst (polis) jakožto počátku civilizovaného života lidstva vůbec. U Kristiána jsou všechny tyto úkony pro Čechy nutností, z nutnosti zakládají město a tím se zřikají nestálého života, vyhledají si moudrého Přemysla znalého zemědělství, což znamenalo usídlení se a ekonomickou jistotu, a neobejdou se bez kultovních úkonů věstkyně, na jejímž jméně Kristiánovi vůbec nezáleží. Rovněž kolektiv dává Přemyslovi tuto věstkyni za ženu, a tak se ze společenství žijícího bez zákonů a povinností, rodí první manželství, které se stává základem pro vznik království. Není to tedy svobodná dívka, obdařena nadpřirozenými věšteckými schopnostmi, vybírající si ženicha a vypravující k němu poselstvo, jak to známe z historek o Matyldě Toskánské až v době Kosmově. Z rodu, který vznikl ze spojení Přemysla s věstkyní, si také Čechové vybírají knížata. Byla to 'svatá svatba'. A právě tímto kolektivismem je Kristiánova verze velmi blízká poměrům, které panovaly v 10. století, ale je nemožná pro dobu pozdější.

Moudrý Přemysl se také stává léčitелеm, zachráncem od pohrom a nemocí. Je to král-kouzelník, mág, král-šaman, takový, kterého známe u řady afrických kmenů a od egyptských faraonů. On jediný má právo a moc léčit a přivolávat blaho pro kmen. Kníže či král byl už ve starých kulturách ztělesněním božstva, on to byl, kdo dával úrodu a hojnost, pokud měl charisma. Obě hlavní postavy, Libuše a Přemysl, jsou líčeny jako vládcí magických sil a jejich manželství je magickým 'svatým sňatkem'. Přemyslovo oráčství zase souvisí s jiným ritem, se 'svatou orbou'. Oba uvedené rity mají zajišťovat plodnost půdy a také štěstí celé skupiny. Je zajímavé, že Kristián ve své legendě zmiňuje jméno tohoto prozíravého muže, nazývá ho Přemyslem, v kontrastu s tím, tu vystupuje 'nějaká hadačka', bezejmenná věstkyně.

Kristián se v podstatě omezuje na základní fakt povolání knížete či kněze vyšší věšteckou mocí, tedy na glorifikovaný počátek dynastie od prvního 'Přemysla', jenž je přemoudrým zakladatelem rodu. Jak uvádí Karbusický: „*Tento motiv je vůbec v přemyslovské pověsti tím hlavním (jako u všech analogických dynastických pověstí*

*jiných národů), nikoliv 'selský původ' Přemysla Oráče, jak nám vsugerovala doba romantismu. Kultovní funkce u počátků panujících rodů je funkcí základní.*⁴⁹

Autor legendy byl nepochybně osobou blízkou Vojtěchovi a osobou působící v okruhu Přemyslovců. Tato vyprávěná tradice zřejmě nežila mezi lidmi, naopak žila v prostředí knížecím jako výklad pro lid. Přemyslovský rod je tím božsky zakotven jak v pohanské, tak v křesťanské tradici.

Vladimír Karbusický ve své knize *Nejstarší pověsti české* uvádí: „A tak se nám prvotní, křesťanská verze pověsti vysvětluje jako spojení, kontaminace čtyř motivů:

1. *Literárně daného motivu o změně divokého života původních obyvatel působením moudrého muže, což vede též k založení sídla (Prahy);*
2. *rozšířeného povídkového motivu o povolání panovníka věšteckou mocí od pluhu, v němž hraje roli bezejmenná panna a hadačka;*
3. *představy o zvláštní moci, charismatu prvního panovníka, a*
4. *představy o účinnosti 'svatého sňatku', úkonu sympatické magie, vyskytujícího se skoro do nové doby ve folklóru mnoha národů (sňatek Přemysla s hadačkou).*⁵⁰

Je potřeba zdůraznit ještě jednu skutečnost, které si jistě pozorný čtenář znalý Kosmy, Dalimila a Hájka rozhodně všimne. Je to absence praotce Čecha. Slované do české kotliny dorazili jako 'kůň neovládaný uzdou', bez svého vůdce. Dějiny českého lidu, dle Kristiána, se počínají až volbou vládce za přispění hadačky.

Křesťanská legenda je tedy jedním z nejdůležitějších pramenů v souvislosti s přemyslovskou pověstí a nejranějšími dějinami české koruny a českého národa. Je to první záznam o našich předcích a našem počátku, a proto je její úloha nepopiratelná. Zachovala se celá ve velmi vzácném rukopisu kapituly pražské z let 1320 – 1342 a v jednom rukopise thunovské knihovny v Děčíně z konce 14. století. Byly nalezeny i texty pozměněné a zlomkovité v pasionálech a brevířích. Balbín se zasloužil o její první vydání tiskem v roce 1677.

⁴⁹ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 52.

⁵⁰ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*, str. 47.

2.3.2 Kosmova kronika

2.3.2.1 Kosmův svět

*„Než byla země a moře a nebesa kryjící všechno,
jeden a týž byl přírody vzhled kol dokola všude:
Chaos to byl, shluk hmoty jen syrové, bez ladu skladu,
pouhá netečná tíha a nesvorné zárody věcí
maní sloučených v celek, jež na jedno místo se sešly.
Nebylo doposud Slunce, jež světu by dávalo světlo,
nebylo Lúny, jež mohla by růst a nabývat růžků,
ve vzduchu rozlitém vůkol se nevznášela tu Země,
vyvážená svou tíhou, a po dlouhém okraji souší
bohyně mořských vod svých paží nerozestřela.
Byl tam sic vzduch, a byla tam země, i moře tam bylo,
země však nebyla pevná, a nemohla plynouti voda,
vzduch byl bez jasu: nemělo nic tam stálého tvaru,
překážkou bylo si navzájem vše – vždyť v jednom tu těle
pospolu válčilo s teplem studeno, se suchem vlhko,
s věcmi pak těžkými lehounké zas a s tvrdými měkké.
Bůh a tvůrčí světový duch pak skončil ten zápas.
Oddělil od nebe zemi a od země oddělil vodstvo,
z hustého ovzduší země pak vyloučil oblohu čistou.
A když je rozpředl tak a vyňal z nejasné spousty,
různá jim vykázal místa a svorným spoutal je mírem.
Ohnivá podstata nebeské klenby, vší tíže jsouc prosta,
k výšinám světa se vznesla a za byt si vzala to místo.“⁵¹*

Těmito slovy začíná Ovidiova kniha *Proměny*, ze které Kosmas čerpal a nechal se jí inspirovat při psaní kroniky Čechů. Dušan Třeštík o Kosmovi uvádí: „*Poznat Kosmův*

⁵¹ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, str. 9, 10.

*myšlenkový svět je ovšem velmi obtížné. Každé poznání srovnává dosud neznámé se známým, toho známého je však v Čechách Kosmova doba mizivě málo.*⁵²

Kosmova úloha v dějinách českého národa je nepopíratelná. Kosmovo pojetí a vnímání přemyslovských dějin se záhy přeneslo do fresek ve znojemské hradní kapli Panny Marie a sv. Kateřiny. Na těchto obrazech jsou nejstarší ilustrované české dějiny, tedy ilustrovaný Kosmas. Někteří vědci se rovněž zabývali tou myšlenkou, zda by mohly být znojemské malby starší než Kosmas a zda se tedy neopíraly o ústní tradici. Na závěr ale potvrdili prioritu fixovaného literárního díla před výtvarným znázorněním. (Podrobně se ikonografií znojemských fresek zabývá Lubomír Jan Konečný ve svém díle *Románská rotunda ve Znojmě*). Zdůraznili, že výtvarné dílo ilustruje psané, nikoli mluvené slovo. Pozoruhodná výzdoba rotundy sv. Kateřiny na znojemském hradě je dokladem románských 'světských' tendencí a je datovaná do poloviny 12. století. Malíř těchto jedinečných fresek se nespokojil obvyklým schématem, ale ikonografický program doplnil odvážnou genealogií přemyslovského rodu, otvírající se mytickým příběhem o Přemyslu Oráči, který byl povoláný od pluhu ke knížecímu stolci. Fresky jsou obrazovou parafrází přemyslovské legendy, jak ji zachytil pražský děkan Kosmas ve své latinské kronice Čechů. Přemysl oře se zapřaženými volky. Za nimi vyrůstá trojvětvý strom, připomínající legendární otku. Přemysl ji zarazil do země a ta se okamžitě zazelenala třemi pruty. Kosmas se také zmiňuje o mošně a opáncích, které je možné vidět, jak visí na stromě. V dalším plánu jsou zobrazeni Přemyslovi nástupci. Není již možné vyluštit jejich jména, protože nápisy v pásce jsou zničeny. Stavba byla založena na konci 11. století a komplexní výzdoba kaple zachycuje promyšlený sled scén a kompozičních námětů. V apsidě je možné rozeznat postavy Panny Marie a sv. Jana spolu s trůnícím Kristem v mandorle, naproti tomu vnitřní stěna rotundy je rozdělena na čtyři pásy. Malíř zde znázornil genealogii Přemyslovců. Vpravo je zachycena Libuše, vedle je Přemysl spolu s členy poselstva. Příští panovník stojí mezi dvěma legáty, kteří ho již ozdobili knížecím pláštěm. Přemyslovská knížata jsou označena štíty a praporci. Tváře jsou hladké, jen některé doplňuje krátký vous. Není možné hovořit o individuální charakteristice. Obličje jsou schematické a bez výrazu. Snahu po oživení frontálně

⁵² TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*, str. 7.

komponovaných figur naznačuje pouze natočení hlavy, gesto ruky či odlišné držení štítů. Přemyslovci jsou interpretováni jako členové Boží obce. Malířský program znojenské rotundy vrcholí kupolí, kde jsou zobrazeni čtyři evangelisté. Holubice uzavírá střed a zároveň nejvyšší bod kaple. Ta symbolizuje Ducha svatého.

Výrazná kresba charakterizuje všechny malby. Rozhodující funkci má linie, barva jen vyplňuje oddělené plochy. Všechny malby zůstávají plošné. Pavel Spunar tento popis doplňuje: *„Tematicky byla výzdoba znojenské kaple odvážným průlomem do přežívajících tradic. Nebylo pro ni v domácím prostředí předloh ani dostatečných zkušeností. Východiskem byl jen literární text, který měl být zhmotněn výtvarným symbolem. Na výzdobě kaple se podíleli nejméně dva malíři. Vlastní 'přemyslovský cyklus' je však dílem jediného tvůrce, který vysoko převyšoval konzervativnějšího mistra kupole a kristologického cyklu.“*⁵³

Znojemský cyklus vznikl nejpravděpodobněji ještě před polovinou 12. století a řadí se mezi nejvýznamnější a svým námětem patří mezi nejvzácnější díla evropského románského umění.

Dalším důkazem, potvrzujícím nepostradatelnost Kosmova líčení, je numismatická studie o mincích s obrazem sv. Vojtěcha a sv. Václava. Podnětem k zavedení těchto obrazů na mince byla rozhodně *Kosmova kronika*. Tyto mince se začaly razit kolem roku 1110, to znamená právě v době, kdy byla dokončena první samostatná podoba Kosmova díla, které oslavovalo onu dvojici světců a patronů české země.

Autorem *Kroniky české* je Kosmas. Je prvním autorem česko-latinské literatury, jehož osobnost je jistá a rovněž i jeho život je znám. Všechno, co se o Kosmovi ví, je čerpáno z jeho kroniky samé. Byl českého původu, narodil se okolo roku 1045 a dožil se osmdesáti let. Pocházel z prostředí kněžské inteligence, nikoli jako šlechtic, a byl českého původu. Mnoho let studoval v zahraničí, v Lutychu v dnešní Belgii, a po svém návratu se stal kanovníkem pražské kapituly a pak, po svém vysvěcení v posledních letech života, i jejím děkanem. Mimo svá studia cestoval ještě několikrát do ciziny jako důvěrník a rádce pražských biskupů; roku 1085 se zúčastnil synody v Mohuči, o rok později navštívil Řezno, roku 1091 doprovázel biskupy do Itálie k císařské investituře.

⁵³ SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*, str. 146.

Ví se také o něm, že byl ženatý s Božetěchou, se kterou se mu narodil syn Jindřich, to se dovídáme z jeho kroniky. V letech 1119 – 1122 začal psát svou kroniku. Zemřel 21. října 1125.

Čechy v době, ve které žil Kosmas, se velmi lišily od ostatních evropských zemí na západě. Čechy byly zemí primitivnější, proto, že jejich státní vývoj neměl dlouhou tradici, byly ale rozhodně silné a životaschopné. Velkým mezníkem ve vývoji přemyslovského státu bylo vítězství nad Maďary v bitvě na Lechu roku 955. Tímto vítězstvím bylo po té umožněno zřízení biskupství v Praze a následné založení prvních klášterů, u sv. Jiří a v Břevnově. Teprve klerus řízený z Prahy a příchod benediktýnů do naší země umožnily rozvoj a rozkvet středověké kultury v Čechách. Nejstarší václavská legenda *Crescente fide* údajně souvisela se vznikem nového pražského biskupství. Samostatné biskupství ale vzniklo v Čechách s poměrně velkým odstupem od počátků christianizace. Přes to, že první zpráva o pokřtění některých českých vévodů patří už do roku 845, pražské biskupství bylo založené až na počátku roku 976. Do té doby náležely Čechy církevně k biskupství v Řeznu. Zřízení latinského biskupství v Praze znamenalo pro poslední zbytky slovanského obřadu definitivní konec. Nově založená diecéze nutně potřebovala domácího světce a patrona jako nástroje k propagaci nového náboženství. Tudíž kanonizace Václavova a následné podporování jeho kultu bylo existenční nezbytností pražského biskupství. Tomuto účelu posloužil sv. Václav, jehož relikvie uchovával metropolitní chrám. Skutečně v první polovině 12. století se stal Václav 'národním' svatým a zároveň trvalým symbolem knížete a bojovníka za práva Čechů. Zdeněk Fiala v knize *Přemyslovské Čechy* uvádí: „*Ideologický převrat byl dokončen. Napříště již nebylo třeba odvolávat se jen na starou přemyslovskou pověst; byla vytvořena její mnohem účinnější křesťanská varianta, věčný český kníže na nebesích zaručoval zároveň неотřesitelné postavení přemyslovského rodu jako rodu vládnoucího. Václavova postava se odtud pro celé další období feudálního řádu stává přímo symbolem českého státu.*“⁵⁴ Také kostel sv. Jiří na Pražském hradě potřeboval ochranu patrona. Tu mu poskytla kněžna Ludmila. V kontrastu s tím Kristián ve své legendě nezachycoval ducha doby Václavovy. Ve skutečnosti Kristián zachycoval

⁵⁴ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 139.

poměry a ducha doby Vojtěchovy. Tyto poměry z období druhého pražského biskupa se v Kristiánovi velmi silně odrážejí. Vojtěchovi je dedikováno dílo tzv. Kristiána. Pro Oldřicha Králíka Kosmas znamenal zlom. Kristián se ve svém díle zastává slovanské liturgie, v kontrastu s tím Kosmas značil zlom, „...západnickou reakci proti slovansky orientovanému Kristiánovi. Z Kosmova nepřátelství vůči slovanské liturgii bylo nejdůležitějším důvodem, že sto let před Kosmovou kronikou nemohlo vzniknout dílo tak vřelých slovanských sympatií, jako je Kristián.“⁵⁵ Tento poznatek je klíčový při posuzování a srovnávání těchto dvou nejdůležitějších staročeských literárních památek. Nicméně bližším srovnáním se ukázalo, že Kosmas přes všechno zdání nezůstal nedotčen Kristiánovými koncepcemi. „Pro některé historiky jsou záhadou Kristiánovy silné sympatie slovanské, ale neměly by být záhadou...“, uvádí Oldřich Králík. „Působí tu neblaze zjednodušující analogie s Kosmou. Avšak je zásadní rozdíl mezi dobou Vojtěchovou, kdy psal Kristián, a dobou biskupa Jaromíra, jehož podřízeným a straníkem byl Kosmas. Ještě biskup Šebíř byl podle všech příznaků příznivě nakloněn slovanské bohoslužbě, ačkoli byl údajně cizího původu. Teprve až se prohloubila propast, rozevřená schizmatem, teprve když se schylovalo k první křížové výpravě, přiostrřily se vztahy mezi latinou a staroslověnštinou.“⁵⁶

Poměr Kristiána a Kosmy je jedním z největších z klasických problémů historické vědy. Má minimálně tři stránky, otázku materiální závislosti jednoho díla na druhém, formální stránku, tedy zda a jak Kosmas cituje *Kristiánovo legendu*, a posledně způsob Kosmovy výpovědi o osobě Kristiánově. V první řadě je potřeba zdůraznit tu skutečnost, že Kristián má pro vývoj českého dějinného povědomí značný význam, protože to byl on, kdo jako první uvedl na scénu dějin Přemysla a tak dal základ k pojetí vládnoucí dynastie české jakožto přemyslovské. Je zajímavé, že v díle, jež oslavuje světce Václava a Ludmilu, lze nalézt českou knížecí pověst. Lze tedy soudit, po několika desetiletích polemik a sporů, že Kristián opravdu podává proti Kosmovi původní jádro oné pověsti. Společnou pro Kristiána i Kosmu byla myšlenka hlubokého sejetí českých dějin s moravskými, spojení českého křesťanství s cyrilometodějským, spojení přemyslovského panství s Velkou Moravou. Kosmovi jistě nešlo o tradici slovanské

⁵⁵ KRÁLÍK, Oldřich. *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, str. 4.

⁵⁶ KRÁLÍK, Oldřich. *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, str. 12.

liturgie, ale výhradně o státně politické dědictví po velkém a slavném Svatoplukovi. Tato myšlenka o přenesení královské moci z Moravy do přemyslovských Čech se vine dále celou naší historiografií od Kosmy k Dalimilovi a k Pulkavovi. Původně to byla ovšem myšlenka Kristiánova.

Tématem *Kosmovy kroniky* jsou dějiny českého státu, které se odehrávají v určitém prostředí, jak ekonomickém, tak geografickém. O něm však Kosmas čtenáři sděluje jen málo.

O skutečné kultuře Čechů v té době se neví mnoho. To, co v raném středověku existovalo, bylo určeno především pro elitu tehdejší společnosti. Nebyla to pouze kultura církve jako společenské skupiny, byla to rovněž i kultura aristokracie. Zpočátku byl mezi těmito dvěma skupinami pociťován dosti výrazný rozdíl, souviselo to bezpochyby také s tím, že latinská literatura nebyla přístupná laikům. Na druhé straně kněží se stavěli nedůvěřivě k písním a pověstem, které byly vyprávěné na dvorech panovníků a šlechty, protože v nich viděli silné prvky pohanství. Je zajímavé, že Kosmas i další česká tradice spojovala přijetí křesťanství s misí Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu a domnívala se, že křesťanství přišlo do Čech z Moravy. Tato domněnka může být pravdivá jen do určité míry. Podle spolehlivých zpráv přicházelo křesťanství do Čech ze západu, tedy přesněji z Bavorska, a to nepochybně ještě před příchodem obou bratrů ze Soluně na Velkou Moravu. Toto nejstarší pronikání křesťanství se však jistě netýkalo přemyslovského panství ve středních Čechách, ale zřejmě jiných území, kde Přemyslovci nevládli. To také vysvětluje tu skutečnost, že Kosmas i jiné prameny mlčí o starším pronikání křesťanství. Podstatou je, že se u nich zachovala pouze historická tradice česká, tedy přemyslovská, nikoli např. slavníkovská nebo jiného kmene. Tato česká tradice byla v Kosmově době již rozšířena na celou zemi, které Přemyslovci vládli a kterou si také ovládli.

U Kosmy lze nalézt poměrně četné zmínky o pohanství. Tyto zmínky ale jsou takového druhu, že neumožňují poznat jakýkoli náboženský systém. Kosmas zachytil jakési animistické přírodní náboženství, protože se vesničané neklaněni horám ani rostlinám samým, ale vílám, bytostem, které v nich přebývaly. Nelze tedy stanovit u Kosmy žádný náboženský systém. Kosmas zažil a znal zbytky aktivního pohanství v Čechách a pohlížel na ně se stejným odporem jako na předkřesťanské období vůbec. Ovšem i tyto pohanské přežitky, proti kterým církev od oficiálního přijetí křesťanství všemi

prostředky bojovala, existovaly v Čechách ještě na přelomu 11. a 12. století, jak dokládá *Opatovický homiliář*, ale nikdy později se o nich už nic neříká. Na druhé straně jako odchovanec latinské církve stejně intenzivně popíral slovanskou liturgii. Nebyl nestranným informátorem, vždy jasně projevil své stanovisko. Jevil se jako velmi temperamentní kronikář.

Velkým omylem by bylo představovat si Kosmu jako lidového vypravěče, který v šatu vysokého církevního hodnostáře zůstal bodrým Čechem a pouze danými okolnostmi, pod nadvládou latiny v literatuře, byl donucen zapsat zkazky svých lidových informátorů jazykem vzdělanců. Nelze přehlížet tu skutečnost, že Kosmas měl vynikající zahraniční vzdělání, byl dlouhá desetiletí předním českým diplomatem, byl angažovaný v mnoha složitých sporech mezi pražským dvorem a pražským episkopátem. „*Kosmas byl od mládí 'odkojen' latinskou vzdělaností a dogmatikou západní církve, jemu se musil Vratislav jako ochránce a příznivec slovanských 'bludařů' na Sázavě jevit takřka jako nepřítel církve, rozhodně však jako nepřítel svatovítské kapituly...*“,⁵⁷ jak uvádí Zdeněk Fiala. Je tedy zřejmé, že se v *Kosmově kronice* odrazilo současné kulturní a politické dění. Jeho kronika je tedy rovněž dílem diplomatickým a je přímo státnickým posláním svatovítského děkana. Státníci a politici časem odcházejí a smlouvy, které uzavřeli, mnohdy vyblednou, nebo jsou nahrazeny smlouvami jinými. Ovšem jejich koncepce a politické reflexe zůstávají, rovněž jejich memoáry. *Kosmova kronika* znamená trvalou hodnotu a sílu v českém národním životě, její význam je nedocenitelný, a působila především v nepřímé formě v podobě nových a nových přepracováních, např. Dalimilově, Hájkově aj. I v dnešní době je Kosmas neustále diskutovanou otázkou a je opětovně kriticky hodnocen novodobou historickou vědou.

Poměrně často diskutovaným tématem v souvislosti s Kosmou jsou jeho nacionální tendence. Jeho nacionalismus vyplýval ze dvou příčin. Vzdělaný kronikář a člen kapituly pražského biskupského kostela poznal za svých studií cizinu a měl tak možnost si uvědomit svou vlastní národnostní příslušnost. Ta druhá příčina vyplývala z té skutečnosti, že Čechy byly v té době zaplaveny množstvím cizích kleriků. Čeští klerici

⁵⁷ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 119.

samozřejmě těžce nesli, když k nejvyšším církevním hodnostem v zemi byli povyšováni cizinci, kteří měli také rozhodovat o církevních příjmech a dostávat nejvyšší důchody a rovněž spravovat domácí kleriky, což se týkalo především kanovníků kapituly biskupského kostela, tedy Kosmy samotného. U Kosmy tedy skutečně šlo o nacionální tendence, typické pro vrstvu kněžské inteligence, která v té době vlastní národní uvědomění zcela jistě měla.

Římská vzdělanost byla zpočátku vzdělaností měst. Filozofové diskutovali na otevřených prostranstvích a na veřejných shromážděních. Rovněž antické křesťanství bylo náboženstvím měst a jejich obyvatel. Jakmile městská kultura antiky v důsledku své vnitřní krize a náporu barbarů zanikla, muselo se i křesťanství přizpůsobit nové situaci, muselo se přiblížit úrovni těch, kdož je měli přijímat. A tak antická vzdělanost pozvolna ustupovala. Vedle ještě doznívajících škol, které se snažily co nejdéle zachovávat vzdělání zaměřené především na literaturu a řečnictví, začaly v 6. století vznikat zcela jiné školy, které šířily vzdělání založené na úplně jiných principech, vycházejících z bible. Byly to školy při kláštorech a postupně začaly vznikat po celé Evropě. Kláštery byly původně typicky venkovské instituce, které se vůbec nevázaly na stará města. Tak se těžiště vzdělání začalo přesouvat na klášter a tím nastala zásadní změna – zánik městské kultury. Za zdmi klášterů se učilo především čtení a zpěv žalmů, studovala se latinská literatura a gramatika, to vše mělo sloužit k interpretaci bible. Studoval se tu také komputus, což byla nauka o církevním kalendáři. To vše mělo sloužit k výkladu bible a potřebám liturgie. S tím také samozřejmě souviselo, že vzdělání bylo roztříštěné a izolované. K jisté kodifikaci a sjednocení došlo až koncem 8. a počátkem 9. století v tzv. karlovské renezanci.

Středověká západoevropská římskoněmecká říše byla v určitém smyslu pokračovatelkou staré antické římské říše. Říše vznikla tak, že r. 800 byl v Římě korunován tehdejší franský král Karel, později zvaný Veliký, na císaře římského. V jistém slova smyslu se jednalo o jakousi uzurpaci, neboť v té době ještě existovala 'klasická' římská říše, respektive říše byzantská, přičemž byzantští císařové se považovali za legální nástupce císařů římských činitele si tak přirozené nároky na všechna území antického impéria, i když v jejich faktickém držení už dávno nebyla. Příčinou Karlova povýšení byla okamžitá politická situace. V Římě vzniklo povstání a papež Lev III. byl vypuzen z města, a tak se obrátil s žádostí o ochranu na Karla,

s jehož pomocí se vrátil zpět do Říma a Karel byl za odměnu povýšen. A tak v době evropského středověku de facto existovaly současně dvě římské říše vedle sebe a každá z nich si činila nároky na světovládu podle vzoru staré římské říše. Proces politického sjednocení českých kmenů byl ale domácí záležitostí a z ciziny nebyl téměř ovlivňován. V době, kdy vznikal český stát, tedy ve druhé polovině 10. století, přicházeli do Čech žáci klášterních škol šířit novou víru a stávali se církevními hodnostáři a biskupy a tak ovlivňovali charakter klášterních škol. Kláštery a kapitulní kostely v Čechách a na Moravě byly, až na výjimku sázavského, vesměs založeny knížetem. Od počátku 12. století se však neustále zvyšoval počet klášterů, jejichž zakladateli byli i nižší feudálové. Křesťanství tedy již plně ovládlo způsob myšlení doby. Do roku 1140 bylo v naší zemi založeno jedenáct klášterů a do počátku stol. 13. se jejich počet zdvojnásobil na dvacet tři. Všechny kláštery do roku 1140 náležely jedině řeholi – benediktýnům, teprve po tomto roce se objevily i řády premonstrátské a cisterciácké, k nimž se záhy připojili i johanité a křížovníci. Skutečnost byla taková, že kněží a mniši, kteří žili v přemyslovském státě 11. a 12. století, byli, kromě toho, že pomáhali světským vládcům při ovládnutí poddaných, také jedinou vrstvou, která představovala v daných poměrech inteligenci. V podstatě byli výhradními znalci umění číst a psát, protože byli monopolními držiteli kostelních a klášterních škol. V té souvislosti se při svém vzdělávání seznamovali s těmi troskami antické kultury, které křesťanství i církev sama zachovaly a v průběhu staletí přizpůsobily pro své vlastní účely. O škole u pražského biskupského kostela je z 11. a 12. století poměrně málo zpráv a záznamů. Jistá je existence školy, která byla nezbytná pro výchovu budoucích kněží. Její žáci byli vyučováni latině, čtení a psaní, protože knihy i písemnosti všeho druhu byly výhradně latinské. Dále se učili náboženství, základům teologie a praktickým úkonům v církevních obřadech, jako byl bezpochyby liturgický zpěv, protože žáci využívali především zpěv při církevních obřadech. Úplná negramotnost veškerého obyvatelstva nebyla něčím specifickým pro naše země, byl to zcela běžný jev vyskytující se v celé tehdejší Evropě. Zdeněk Fiala tuto situaci ve své knize popisuje: „*Není vůbec nic známo o tom, že by se písmo u našich předků vyskytlo v době předkřesťanské, a není ani*

*důvodů to předpokládat, protože pro to nebyly společenské podmínky. A tak počátky znalosti písma v našich zemích jsou nesporně spojeny s křesťanstvím.*⁵⁸

Písma bylo zapotřebí, a to především z důvodu liturgického. Bylo nutné přesné písemné zachycení obřadů, dogmatu, církevní historie i výkonů praxe, aby v těchto věcech nedocházelo k nežádoucím změnám. Písemné zaznamenávání tak napomáhalo k fixaci církevního učení.

Vzdělanost byla v té době ve velmi obtížné situaci. Barbaři, kteří obsadili bývalá římská území, nepřinesli s sebou žádnou vzdělanost, která by alespoň částečně mohla konkurovat vzdělanosti římské, a tak antické dědictví bylo jediné, které měl středověk k dispozici. Dušan Třeštík k této situaci uvádí: „*V boji se svými pohanskými odpůrci, pro které evangelia zněla úplně nesnesitelně už jenom proto, že byla psána ubohým stylem 'rybářů', museli se přizpůsobit a dokazovat například, že právě v bibli lze najít všechny – i ty nejmělejší – rétorické figury, které byly pro římského vzdělance kořením každého literárního díla. Museli užívat i filozofických argumentů v boji s pohanskými filozofy a vytvořili tak nakonec jakousi syntézu křesťanství se starou filozofií a vzdělaností. Světská vzdělanost pro ně ovšem byla pouze prostředkem, především zbraní k disputacím s odpůrci a i prostředkem k dokonalému porozumění biblickým textům a k jejich výkladu.*“⁵⁹ Tuto syntézu lze najít v díle českého Kosmy, spojení biblických pasáží s úryvky z antických vrcholných filozofických děl.

Literární tvorba středověku byla tvorbou pro několik málo vyvolených, pro úzký kruh vzdělavců, mnichů jednoho kláštera, pro jednu školu, nebo pro společnost přátel stýkajících se na dvoře jednoho panovníka. Dušan Třeštík popisuje změnu ve vzdělání: „*Teprve v 11. století vyšla ze zdí klášterů, roztroušených po lesních planinách tehdejší Evropy jako ojedinělá ohniska, v níž doutnaly v popelu pseudokřesťanské, strnulé a na vnějších formách lpící nauky jiskry staré antické vzdělanosti.*“⁶⁰ Rovněž byly prameny středověké historiografie a podněty k sepisování dějin většinou mimoumělecké. Byly velmi konkrétní, často šlo o literární ztvárnění a zdůvodnění mocenských

⁵⁸ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 88.

⁵⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*, str. 28.

⁶⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*, str. 38.

a majetnických nároků císařů, králů, feudálů i církevních institucí. V těchto historických spisech je pak možné zaznamenat jejich dynastický, mnohdy oslavný a politický aspekt. Středověké dějepisectví čerpalo z antického dějepisectví, stejně jako celá středověká vzdělanost. Historická díla byla psána literárním, ozdobným stylem. Středověké kroniky a anály vznikly z velmi praktických potřeb raně středověké církve na počátku jejího rozvoje. Každý klášter musel mít kalendář, na kterém záviselo vykonávání všech liturgických úkonů v roce. Vznikala rovněž martyrologia, tj. poznámky o životě svatých, uspořádané podle kalendářního roku. I další typický druh středověkého dějepisectví – *kronika* – vznikl z potřeb kalendáře. Už raní křesťané byli přesvědčeni, že stojí na konci světových dějin a že bude brzy nastoleno Kristovo království na zemi. Toto vědomí se brzy změnilo v přesvědčení, že s narozením Krista začala nová a poslední etapa dějin lidstva, která bude trvat až do nastolení Kristova království na konci světa. Proto také tolik záleželo na přesném výpočtu data Kristova narození, které určovalo chronologii tohoto konečného stádia světa. Právě o to se snažili kronikáři, chtěli zachytit přesnou chronologii světových dějin. Kronikami se zabývali teologové a znalci kalendáře. Kronika měla být 'pořádkem času', chronologií. Středověká kronika má k legendám velmi blízko, především z toho důvodu, že zejména ranější historiografie vznikala výlučně na půdě církve a na objednávku církevní instituce, jejím úkolem tedy byla na prvním místě oslava Boha a komentář k dějinám spásy, jak Bůh pokračuje v současném světě ve svém záměru s lidským světem. Středověký kronikář tedy nelíčí nebo nechce líčit činy toho či onoho krále nebo papeže, ale boží činy, které jsou uskutečňované těmito vyvolenci.

Písemné prameny, které jsou pro porozumění dějinného vývoje nejvýznamnější, se rozdělují podle určitých zásad. Předně je velmi důležité vědět, zda pramen sám vznikl za tím účelem, aby zachoval určité hodnocení své doby pro budoucí pokolení, tedy byl sepsán už s tím úmyslem, aby své čtenáře později svým podáním ovlivnil, nebo zda si zvolil ten nejstručnější záznam historické události nebo faktu. Kronika patří mezi prameny prvního typu, mezi ty druhé patří např. tzv. *anály*, tedy stručné záznamy jednotlivých historických událostí. Co je společné pro oba typy, je myšlenka, aby soudobé události byly uchovány pro budoucnost. Historická věda velmi oceňuje takové prameny, více si však cení ty, které vznikly z potřeb doby samé, pro praktické životní účely. K těmto pramenům se řadí například *legendy*, které měly svou důležitost

především pro současníky. Patří sem také tzv. *akty*, tedy soukromé církevní zápisy o darovaném či drženém pozemkovém majetku a důchodech, i úředně *ověřené listiny*. Mezi prameny zmíněného druhého typu se řadí i *církevní liturgické rukopisy*, které odrážejí celkovou kulturní úroveň doby. Zvláštní význam mají sbírky kázání, tzv. *homiliáře*, tematická kázání a příručky pro kazatele, z kterých je možné určit hlavní otázky, kterým církev věnovala svou pozornost, a tím dospět i k poznání života dané doby. Náměty kázání se zaměřují jak na porobené, tak na vládnoucí.

Stejně jako legendy, i kronika prošla jistými fázemi 'genologické košatosti'. Vedle výtvorů prozaických existovaly kroniky veršované, později rýmované, některé se vyznačují prozimetrickou stavbou, tedy střídavým užitím verše a prózy.

Kosmas sám se za kronikáře považoval, ale jeho dílo ryzí kronikou není. Projevuje se to např. v tom, jak je celá látka přiřazena k jednotlivým letům. Pokud Kosmas neměl informace, ponechal letopočty bez poznámky. Jeho kronika je také rozdělena do knih a ty do kapitol. Zvláštní postavení mají dlouhá vypravování. Kosmas nechtěl psát pouze kroniku, ale i historické dílo. Proto zde můžeme nalézt i předmluvy. Jana Nechutová ve své knize *Latinská literatura českého středověku* k úloze kronik v té době uvádí: „*Sepisování dějů tak nebylo historiografií v moderním slova smyslu: co se poučné funkce týče, nebylo namnoze úkolem autora informovat o běhu událostí, už vůbec ne informovat objektivně. Historie zde byla magistra vitae, učitelka života, tak, že z ní bylo možno čerpat poučení pro náležitý život, poskytovala tedy nejčastěji poučení morální, kteroužto funkci lze nejlépe nazvat nábožensky vzdělavatelnou.*“⁶¹ Středověké historické dílo mělo tedy poučovat i bavit, tak to již v antice vyžadoval pro literární tvorbu Horatius.

Oldřich Králík ve své studii *K počátkům české literatury v přemyslovských Čechách* zaznamenává zajímavé zamyšlení: „*Je jisté, že kronika je vždy více než její datový materiál, i když se odpůrci pravosti Kristiánova díla pokoušeli leckdy tvrdit opak. Někteří (Kalousek aj.) říkali, že nezáleží příliš na tom, je-li Kristián z 10., 12. či 14. století, že záleží na hodnotě jeho zpráv. Jsou-li zprávy důvěryhodné, nic prý neztrácíme, klademe-li zpravodaje třeba až do 14. století. Ve skutečnosti ztrácíme, totiž českého*

⁶¹ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 64.

*historika z 10. století. Je podstatný rozdíl, začíná-li české historické uvědomění a myšlení kolem r. 1100, či více než o celé století dříve. Jako je znakem politické suverenity ve středověku ražení mincí, tak atributem kulturní vyspělosti je psaní kronik, vytvoření samostatné dějinné koncepce. Národ bez vědomí své minulosti není plně národem.*⁶²

Stejně jako první latinská legenda, vzniklá v českém prostředí, měla své předchůdce a zdroje, ze kterých čerpala, totéž platí i v případě *Kosmovy kroniky*. *Kosmova kronika* je velmi vyspělé a vytříbené dílo a je zřejmé, že i její autor nepochybně znal a užíval starších českých análů, které se ovšem nezachovaly. Anály se rozumí chronologicky vedené zápisy o nejpodstatnějších událostech roku. Je evidentní, že takové údaje se používaly v našem prostředí. Jana Nechutová uvádí: „Původně se takovými údaji zaplňovala volná místa pergamenů ve sloupcích nejstarších tzv. velikonočních tabulek, jež pro daný rok udávaly datum Velikonoc a tím i dalších pohyblivých svátků.“⁶³ Kromě těchto údajů se má také za to, že na české území kolem roku 1000 pronikly rovněž anály psané na německém území. „Dušan Třeštík předpokládá neznámého českého autora, který okolo poloviny 11. století všechny tyto análistické údaje sjednotil a použil navíc kroniky Reginona z Prumu (jž později užíval i Kosmas). – Teprve z tohoto dnes nedochovaného análistického souboru vychází *Kosmova Kronika*.“⁶⁴

Kronika je jediným dílem, které Kosmas nesporně napsal. Zachovala se v 15 rukopisech. Nejvýznamnější z nich je budyšínský z přelomu 12. a 13. století. *Kosmova kronika* je nedokončená. Kosmas ji rozdělil na tři knihy, přičemž závěr třetí knihy je někdy považován za začátek knihy čtvrté. První knihu Kosmas věnoval děkanovi Gervasiovi, kterého Kosmas nazývá svým důvěrným přítelem. Začíná podle biblického schématu rozchodem lidstva po potopě. Tato první kniha obsahuje líčení nejstarší doby Čech podle starých pověstí. Kronikář Kosmas zahájil své vypravování o českých dějinách klasickým obrazem Čech, podaným podle antických vzorů. V době, kdy svou kroniku psal, už byly Čechy více než sto dvacet let politicky sjednoceny, a tak Kosmův obraz geografických poměrů české země byl zároveň i obrazem území českého státu. Ale

⁶² KRÁLÍK, Oldřich. *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, str. 7.

⁶³ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 66, 67.

⁶⁴ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 67.

i v jeho klasickém líčení se ozývá vzpomínka na to, že nejstarší sídla 'původních Čechů', vlastního českého kmene, byla ve středu a na severozápadě země, v krajinách nejvhodnějších pro zemědělství. Druhou knihu Kosmas poslal břevnovskému opatu Klimentovi a jsou zde líčeny události od začátku vlády Břetislava I. do nastolení Břetislava II, což se konalo roku 1092. Na třetí knize pracoval až do roku 1125, kdy zemřel, a zde líčil české dějiny do smrti Vladislavovy roku 1125 a rovněž se zmiňuje o smrti císaře Jindřicha IV. a o nastoupení knížete Soběslava. Podle některých rukopisů třetí kniha končí 58. kapitolou, následující kapitola je pak prologem ke čtvrté knize. Ta pak po třetí kapitole končí, zřejmě přerušena autorovou smrtí. *Kosmovu kroniku nelze hodnotit jako dílo vědecké. Podle Zdeňka Fialy „...šlo vlastně hlavně o jakousi 'zábavnou' literaturu, která musila (nebo alespoň měla) být zajímavá. Kosmas v tom směru učinil vše, co mu jeho vzdělání dovoľovalo. K jednotlivým knihám kroniky napsal po antickém vzoru předmluvy, naplněné různými úvahami, jednajícím osobám vložil do úst umělé řeči a proslovy, které ovšem nikdy tak, jak jsou napsány, nebyly proneseny, zato však se v nich častěji jeví názory samého autora. 'Suchopárným učencem' Kosmas nebyl. Vložil do svého díla řadu zajímavých historek a pikantních anekdot pro upoutání čtenářovy pozornosti, nešetřil slovními hříčkami a bohatými přirovnáními.*⁶⁵

*Kosmova kronika je vyspělým dílem svého žánru. Odráží vysokou kulturní úroveň prostředí, ve kterém vznikala, rovněž i dobré vzdělání a schopnosti svého autora. České země v té době nedosahovaly úrovně západní Evropy a i antická tradice zde zapouštěla kořeny pomaleji. Kosmas navazoval na domácí literární tradici (rovněž dlouhá léta studoval v Lutychu). Pobyt v Lutychu obohatil jeho světonázor a klasické vzdělání. Při sepisování Kroniky Kosmas také využil některý životopis svatého Václava, evidentně znal legendu *Crescente fide*, Gumpolda a Kristiána, využil legendy o svatém Vojtěchovi. Kromě toho čerpal i ze starších análů. Jana Nechutová uvádí: „Lze vystopovat i Kosmovy stylistické předlohy. Především k nim patří opět *Canapariova vojtěšská legenda*, dále *Kronika Reginona z Prumu*, ale i u nás méně známý život sv. Lamberta.“⁶⁶*

Kosmas také dobře znal antickou tradici a antické autory, píšící latinsky, rovněž i často citoval. „Z prozaiků má Kosmas v největší oblibě *Sallustia*, který je mu vzorem

⁶⁵ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 117.

⁶⁶ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 70.

*kompozicí politických řečí antických státníků a vojevůdců a charakteristikami jednajících postav. Statisticky vzato např. v 1. knize Kroniky jsou dvě třetiny antických citátů a narážek proti jedné třetině reminiscencí biblických, a lze konstatovat, že až do 14. století se v česko-latinské literatuře nesetkáme s tak živým projevem antiky jako u Kosmy...“;*⁶⁷ Jana Nechutová doplňuje. Kosmas s velkým umem po vzoru antických spisovatelů vkládal do své prózy antické verše, aniž by je ovšem citoval, verše středověké i své vlastní. Stejně tak vkládal do svého líčení citáty ze starých spisovatelů, s nimiž se seznámil za studií. Zdeněk Fiala k tomu dodává: „*Ostatně i tímto mozaikovitým skládáním vznikal nový, jedinečný obraz. Tam, kde se mohl opřít již o vlastní zkušenosti, tj. ve druhé a hlavně třetí knize, pracoval už téměř samostatně.*“⁶⁸ Kosmas některé ze svých pověstí sám označuje jako ‘báječné podání starců’. Tyto pověsti jsou uměle sestavené a s českými dějinami nemají nic společného. Byly sestaveny podle antických literárních vzorů a už v době Kosmově byly obecným majetkem latinské literatury. K těmto umělým pověstem patří na příklad prastaré schéma pověsti o dívčí válce a podstatná část vyprávění o praotci Čechovi. Tento smyšlený vůdce nově přichozích Čechů není nikým jiným než Kosmou vytvořeným heroem eponymem, jehož jméno mělo posloužit k výkladu názvu země. Pověst o boji Čechů s Lučany je jediná, která skutečně měla staré historické jádro, vzpomínku na jeden ze sjednocovacích bojů mezi Čechy a jejich sousedy. Pověst o Krokovi a jeho dcerách, rovněž pověst o Libuši a Přemyslovi vykazují velké množství reminiscencí a motivů ze staré antické literatury a z bible, dále z celé řady dalších literárních klišé a topoi. Zdeněk Fiala dodává: „*Stručně řečeno, Kosmovo mozaikovité skládání vytváří nový jedinečný obraz, který se od všech podobných přece jen odlišuje. To však neznamená, že by šlo o zachycení nějaké lidové pověsti, kterou Kosmas pouze vyšperkoval drahokamy, jež mu poskytovalo jeho vzdělání. Kosmovo ‘báječné podání starců’ nebylo v případě pověsti o Libuši a Přemyslu asi ničím jiným než nějakým dvorským podáním (ne lidovým), které Kosmas ‘upravil’ (neví se jak a do jaké míry) a poté ‘vyzdobil’ svými vzdělanostními přídavky. Tím se ovšem jádro pověsti*

⁶⁷ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 70.

⁶⁸ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 118.

*deformovalo do té míry, že je z hlediska historického rozboru naprosto nepoužitelná a veškeré pokusy o časovou lokalizaci pověsti musí být rozhodně odmítnuty.*⁶⁹

Jazyk, kterým byla Kronika psána, je dobrá středověká latina, která také nesla s sebou jisté rysy prostředí, ve kterém vznikala, tedy bohemismy. Kosmas také používal asonancí, větných úseků a rytmizovaných větných závěrů, rétorických figur a tropů a také uměl používat povinná topoi. Mimoto vložil do díla přes dvě stě hexametřů. Jeho historické líčení odpovídá povinným předpisům, platným v té době. Kronika je tedy jak dílem historickým, tak beletristickým. V té době existovaly dva typy kroniky – kronika světová, popisující dějiny lidstva od stvoření světa a Adama, a kronika národní, která byla novějším žánrem, o kterou se pokusil Kosmas.

Pavel Spunar o jazyce v *Kosmově kronice* říká: *„Prvek napětí vnášely do textu především přímé řeči, modelované podle vzoru římských historiků. Byly samozřejmě fingovány a literárně se opíraly o klasické autory a biblickou tradici. Dokázaly však překročit konvence a v návaznosti na středověkou historiografii přerůst v živé dialogy, stupňující dramatickosti vyprávění. Avšak i v jednotlivých 'rozhovorech' dokázal Kosmas zachovat určitý řád a pravidla; dialogy byly odstíněny a stylisticky upraveny podle společenského postavení rozmlouvajícího. Neobvyklý smysl pro individuální charakteristiku je patrný i v kresbě hlavních postav děje. Autor je přibližoval drobnými anekdotickými skicami nebo všímavou pozorností k zevnějšku. Jeho postavy neskrývají své city a v rozporu se strnulou strohostí soudobé malby pláčí, smějí se, hněvají se a opět se smiřují.*⁷⁰

Kosmas byl historikem, pracujícím s historickými daty, ale rozhodně nebyl tím, kdo by psal nezaujatě. Nechával průchod svým národním a vlasteneckým emocím ve smyslu národního vědomí. To bylo koneckonců vlastní jeho době. Kosmas byl stoupencem římské liturgie, a tak ve své kronice potlačuje veškeré zmínky o slovanské bohoslužbě, na které v pramenech, ze kterých čerpal, zcela jistě narazil. Byl oddán Přemyslovcům a český stát považoval stejně jako Kristián za pokračování Velkomoravské říše.

Jana Nechutová ve své knize zdůrazňuje nepostradatelný význam *Kosmovy kroniky* v dějinách českého národa: *„Často je ovšem Kosmovo dílo jako historický pramen jedinečné a nezastupitelné: např. ve 4. kapitole druhé knihy reprodukuje kronikář*

⁶⁹ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 32, 33.

⁷⁰ SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*, str. 162.

*Břetislavův zákoník, vydaný u příležitosti přenesení těla sv. Vojtěcha (r. 1039). Tato tzv. Decreta Bracislai, jedinečný dokument právního stavu a právnícké literatury Čech 11. - 12. stol., jinde dochován nemáme.*⁷¹

Kosmas byl bezesporu jedním z nejdůležitějších osobností českého středověku. Svědčí o tom rovněž ta skutečnost, že historická díla, která byla napsána v Čechách po Kosmovi do konce 13. století, byla de facto závislá na Kosmově předloze. Není pochyb, že jeho dílo bylo šířeji známo již v době jeho smrti. Kosmas je považován za zakladatele české historiografie a mnozí z jeho pokračovatelů na něj, i vědomě, i chronologicky navazují. Z toho důvodu se v literatuře pro část této tvorby vžilo označení 'pokračování Kosmovo'.

2.3.2.2 Praotec Čech

„I řekl Hospodin Abramovi: ‘Odejdi ze své země, ze svého rodiště a z domu svého otce

do země, kterou ti ukážu.

Učiním tě velkým národem,

požehnám tě,

velké učiním tvé jméno.

Staň se požehnáním!

Požehnám těm, kdo žehnají tobě,

prokleji ty, kdo ti zlořečí.

V tobě dojdou požehnání

veškeré čeledi země.“⁷²

Kosmas začíná svou *Kroniku* biblickou potopou a následným zmatením jazyků při stavbě babylonské věže. Snažil se spojit původ Slovanů s biblickým vyprávěním o původu národů a především s genealogií potomků Noemových tím, že učinil Slovany potomky Jafetovými. Podle bible se před potopou zachránili pouze Noe s manželkou a jeho tři synové se svými družkami. Po potopě jim Bůh požehnal a dal jim do vlastnictví celou zemi, kterou měli naplnit svými potomky. Jeho rozkazu však

⁷¹ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 72.

⁷² 1. Mojžíšova 12: 1-3.

neuposlechli a začali stavět babylonskou věž. Bůh se na ně rozhněval a zmátl jim řeč, aby své dílo nemohli dokončit. Za trest je pak rozehnal po celé zemi.

„I rozehnal je Hospodin po celé zemi, takže upustili od budování města. Proto se jeho jméno nazývá Bábel (to je Zmatek), že tam Hospodin zmátl řeč veškeré země a lid rozehnal po celé zemi.“⁷³

V té době už bylo sedmdesát dva různých pronárodů a jazyků. Tyto pronárody začaly postupně osidlovat zemi a podmaňovat si ji. V 5. knize Mojžíšově se o tom píše:

*„Rozpomeň se na dávné dny,
snaž se porozumět létům zašlých pokolení,
vyptávej se svého otce, on ti poví,
svých starců, oni ti řeknou:
Když Nejvyšší přiděloval pronárodům dědictví,
když rozsazoval lidské syny,
stanovil hranice kdejakého lidu
podle počtu synů Izraele.“⁷⁴*

Kosmas události popisuje: *„Po vylití potopy a po změtení lidí, kteří se zlým úmyslem stavěli věž, pokolení lidské, skládající se tehdy asi z dvaasedmdesáti mužů, bylo za takovou nedovolenou a nerozvážnou opovážlivost rozptýleno božskou mstou v tolik různých jazykových rodů, kolik bylo hlav mužských. A jak víme z dějepisného podání, každý z nich se toulal a prchal, a jsouce daleko široko rozptýleni, bloudili po rozličných krajinách světa...“⁷⁵*

Tímto začátkem Kosmas nechtěl vřadit svou dobu do procesu vykoupení, pouze chtěl vysvětlit původ českého národa. Použitím výše citovaného biblického motivu o rozdělení země mezi pronárody přímo od Boha chtěl Kosmas poukázat na to, že je český národ vyvolený, podobně jako Izraelité v 'zaslíbené zemi', a proto jsou jediným suverénním pánem nad územím Čech. Na *Kosmově kronice* je nejzávažnější, že chtěla být dějinami národa, Kosmas sám ji nazývá '*Kronikou Čechů*'. Kronika bývala původně pouze kronikou světovou, dějiny jednoho národa se zrodily až ve středověku ze

⁷³ 1. Mojžíšova 11: 8, 9.

⁷⁴ 5. Mojžíšova 32: 7, 8.

⁷⁵ Kosmova kronika česká, str. 11.

situace, která vznikla po pádu římské říše. Vznikaly státy barbarů, které byly nuceny prokazovat svou legitimitu. Každý národ začal zpracovávat své dějiny. Vznikaly tu národy, které byly vázány na jisté teritorium, a formovalo se také národní vědomí. Kosmas tedy patří mezi národní dějepisce, nikoli mezi historiky. Obraz Čech, který tu Kosmas podává, se řídí podle starého schématu, vypracovaného již v antice pro popis země a jejích obyvatel. Toto schéma předpisovalo popisovat zemi, její hranice, tvar, rozměry, podnebí, přírodu, řeky, zvířata. Potom také líčení jejích obyvatel, jejich počet, původ, popis jejich mravů a zvyků. Toto schéma Kosmas plně zachovává.

Kosmas dále pokračuje: *„V Evropě leží Germanie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo. Povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvem rozličného ptactva. Zvěře bylo ve hvozdech bez počtu jako písku v moři nebo jako hvězd na nebi a nikým neplašena těkala cestou necestou...všechny toky malé i velké, pojaty arci do větší řeky, jež slove Labe, tekou do Severního moře. A poněvadž tato země za těch časů ležela nedotčená rádlem a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí dotekl, uznávám za vhodnější o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčeti...“⁷⁶*

Přírodní podmínky utvářely podobu české země bez přičinění lidských rukou a její základní obrysy se přirozeně nezměnily dodnes. Zdeněk Fiala ve své knize *Přemyslovské Čechy* tuto situaci dokresluje: *„Avšak lidské mozky stanovily přesnou hraniční čáru mezi státy, která se vždy přesně neshoduje s čarou geografickou. Tak se také území přemyslovského státu neshodovalo přesně a úplně například s dnešními státními hranicemi. Odchytky nebyly příliš velké – už pro zmíněnou jedinečnou zeměpisnou polohu Čech.“⁷⁷* Popis Čech, kterým Kosmas svou kroniku začal, byl obdivuhodně přesný, vezme-li se v úvahu dobu, kdy vznikl. V té době nebyly k dispozici geografické mapy, které jsou známé v dnešní době. Kosmas měl k dispozici Ptolemaiovu mapu ze 3. století n. l., a tak s její pomocí určil polohu české země v rámci Germánie. V Kosmově době byly totiž Čechy zahrnovány do politicko-mocenské sféry německých císařů, kteří

⁷⁶ *Kosmova kronika česká*, str. 12.

⁷⁷ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 26.

je propůjčovali českým knížatům jako léno za slib věrnosti. Z nálady *Kroniky* ale vyplývá, že se autor s tímto lenním poddanstvím zcela neztotožňoval. Zdeněk Fiala dále pokračuje: „*Geografická poloha Čech, jejíž výjimečnost tak pěkně vystihl svým líčením už Kosmas, způsobila, že moment teritoria jako politického činitele hrál u nich v době patriarchálně rodového rázu panovnické moci i později v době rozvinutých a složitých lenních vztahů mnohem větší úlohu než v kterékoliv jiné středoevropské zemi. Právě těmto speciálním přírodním podmínkám je možné do značné míry děkovat za to, že ani v době nejurputnějších bojů Přemyslovců o trůn nedošlo nikdy k politickému roztržení české země z důvodů dynastických, jak se to stalo například v sousedním polském panství Piastovců.*“⁷⁸

Ve svém popisu nové vlasti plné zvěře, ptactva a ryb Kosmas opět použil starozákonního motivu z 1. knihy Mojžíšovy z doby po potopě:

„*Vyved' s sebou všechno tvorstvo, jež je s tebou, všechnu zvěř a ptactvo a dobytek a všechnu havěť plazící se po zemi. Ať se na zemi hemží, ať se na zemi plodí a množí. Noe tedy vyšel a s ním jeho synové a jeho žena a ženy jeho synů. Všechna zvěř, všechna havěť a všechno ptactvo, vše, co se plazí po zemi, vyšlo podle svých čeledí z archy. Noe pak vybudoval Hospodinu oltář a vzal ze všech čistých dobytčat i ze všeho čistého ptactva a zapálil na tom oltáři oběti zápalné.*“⁷⁹

Na jiném místě v bibli, v knize Žalmů, můžeme číst, jak dokonale bylo vše zařízeno:

„*Jak nesčetná jsou tvá díla, Hospodine!*

Všechno jsi učinil moudře,

země je plná tvých tvorů.“⁸⁰

Kosmova krajina byla do značné míry odlišná od té dnešní. Dominoval především les listnatý, složený zejména z dubových a bukových porostů. Byla jím pokryta převážná část země. Pohraniční pohoří i vnitrozemí zaujímal starý prales, protkaný jen úzkými stezkami a roztroušenými sídly lesních lidí, kteří sbírali med divokých včel, horníků, smolařů a uhlířů, kteří tu pálili své milíře. Celá Evropa byla pokryta lesem, který byl jen místy přerušen řekami a méně či více úrodnými planinami.

⁷⁸ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 29.

⁷⁹ 1. *Mojžíšova* 8: 17-20.

⁸⁰ *Žalmy* 104: 24.

Při popisu neobyčejného množství živočichů v nové zemi Kosmas opět používá básnických přirovnání z bible:

„Neboť i kdyby bylo tvého lidu, Izraeli, jak mořského písku...“⁸¹

„Jen kdybys dal pozor na má přikázání,

byl by tvůj pokoj jako řeka

a tvá spravedlnost jako mořské vlny,

tvého potomstva by bylo jako písku

a těch, kteří vzejdou z tvého lůna, jako jeho zrněk...“⁸²

Kosmas se ve svém popisu zmiňuje, že nová vlast „...ležela nedotčená rádllem...“, proto považuje za rozumné raději „...o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčeti, než říci něco nezaručeného“. Podobná slova lze nalézt ve Vergiliových verších ze *Zpěvů rolnických*:

„Dřív než neznámou zem bys rádllem brázditi počal,

vyzkoumej, které jsou větry a různá počasí místa,

jaká je povaha půdy a místní pěstění její,

co která krajina rodí a co nám odpírá jiná:

tady jde obilí lépe a jinde jsou bohatší hrozny,

tady je plodný strom, tam tráva se zelená sama.“⁸³

Kosmas patřil k obci 'universitas magistrorum et scholarium' (pařížská univerzita), která tvořila mezinárodní společenství vzdělců ze všech končin Evropy. Sdílel s ní její model kultury i životní ideály. Zároveň ale byl spjat s domácím prostředím, jehož problémy se ho dotýkaly. Pocházel z prostředí, kde tradice vzdělanosti byly slabé, na druhé straně právě tato situace mu poskytla prostor a zabránila mu stát se pouhým rozmnožovatelem. Začal psát kroniku, tedy dílo, které mělo být kolektivní paměť a svědomím jeho národa. Tato dualita se projevuje také v jeho *Kronice*. Na jedné straně v ní promlouvá učenec, příslušník mezinárodní obce vzdělců, zároveň i Čech, který žil v 11. století a žil svou dobou a snažil se ji i utvářet. Kosmas nechtěl působit jen na úzkou skupinu kleriků, ale na celý tehdejší národ, na knížete a jeho věrné.

⁸¹ Izajáš 10: 22.

⁸² Izajáš 48: 18, 19.

⁸³ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. 1., v. 50-55.

Kosmas vedle bible samozřejmě znal Vergiliovu *Aeneidu*, díla Horacova, Ovidiova a Homerova. Josef Sadílek dodává: „*To pak znamená, že Kosmas pověsti, které slyšel od 'bájných starců', dopracoval samostatně za pomoci cizích předloh. Tento tvůrčí postup, tj. kontaminace, resp. dotvoření přejatých námětů podle svých představ, byl v Kosmově době zcela běžný...Jedná se tedy bezesporu o umělé vytvoření pověstí v zájmu podpory stability její vlády v zemi. O jakousi státní ideologii, propagandistickou činnost, zdůvodňující politickou moc přemyslovského rodu.*“⁸⁴ Důležité jsou poznatky o Kosmově způsobu psaní. Na dobu, ve které tvořil, měl vyspělý cit historický a odpovědnost. Důsledně rozlišoval to, co měl z hodnověrného pramene a z vlastního poznání. Za to ručil. Byl rovněž výborným básníkem. Všichni kronikáři po Kosmovi už jen rozvíjeli jeho koncepci počátků českých dějin. Byl to Kosmův poetický obraz, který v podstatě vytvářel po devět století národní historické povědomí.

Kosmova současnost byla dobou krize českého státu. Ohrožena byla jednota státu, ale také jeho samostatnost, protože domácí boje vedly k četným zásahům sousedů do českých záležitostí. Kosmas ve své kronice začíná příchodem Čechů s jejich praotcem do liduprázdné země, což znamenalo, že česká země je plnoprávním vlastnictvím Čechů jako jejich prvních obyvatel. Volba prvního panovníka, při níž se lid, tedy Čechové, vzdal své svobody a odevzdal se do rukou knížeti a celému jeho rodu na věčné časy, měla také základní význam. Dokazovala odvěká práva Přemyslovců na vládu. Přemyslovci se tak stali neodvolatelně pány a majiteli české země. Kosmas to chápal jako 'společenskou smlouvu'.

Přes to, že Kosmas při psaní kroniky Čechů má na mysli Mojžíšovy děje, Bohemus rozhodně Mojžíšem nebyl. Když Mojžíš vyvedl Izraelity z vyhnanství a vedl je do zaslíbené země, vedl 'populus', tedy hotový národ. Bůh jim dal smlouvu zákona, oni byli zorganizované lidské společenství vzniklé spojením se lidí podřizujících se jednotnému právu, aby dosáhli společného cíle a užitku. Podle stoiků to byli filozofové, králové zlatého věku, kteří shromáždili lidi 'v města' a dali jim zákony. V kontrastu s tím barbaři žili sice také ve společenstvích, ale ta byla dána pouze společným původem, ne právem. To byli pouhé 'gentes'. Proto v té době byli pouze Izraelité nazváni 'populem'

⁸⁴ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 11, 12.

a ostatní pohanské národy 'gens'. Proto praotec Čech nemohl být Mojžíšem a hora Říp rozhodně nemohla být Mojžíšovou horou, na které zakončil své putování v čele národa. S touto skutečností se Kosmas nemohl smířit. Podle něj skutečný národ může vzniknout teprve uzavřením smlouvy s prvním knížetem, na základě zákonů a pro společný užitek. Dušan Třeštík k tomu uvádí: „*Ti lidé, kteří přišli se 'starostou' Čechem do země, nebyli národem, ale vlastně ani kmenem, byly to hordy nějakých divochů, kteří sice žili ve zlatém věku nevinnosti, neměli ale mezi sebou nic společného, nebyli spojeni žádnými vazbami, dokonce ani manželstvím.*“⁸⁵

V bibli Mojžíš vysílá zvědy, aby před jejich příchodem do 'zaslíbené země', ověřili její úrodnost.

„*Hospodin promluvil k Mojžíšovi: 'Pošli muže, aby prozkoumali kenaanskou zemi, kterou dávám Izraelcům. Pošlete po jednom muži z jejich otcovských pokolení, vždy jejich předáka.*“⁸⁶

Totéž se vyskytuje v *Odysseie*: „*Poslal jsem muže na zvědy, jaký lid na břehu žije. Byli to druzi dva a hlasatel s nimi.*“⁸⁷ Rovněž *Aeneis* nejprve vyslal zvědy, aby „*...prozkoumali zemi i lid, též městských polohu hradeb.*“⁸⁸ To nebylo potřeba v případě praotce Čecha, neboť se se svými druhy považovali za její první obyvatele. Vzápětí do země pronikli a usadili se.

Kosmas dále pokračuje: „*Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.*“⁸⁹

Rovněž Čechovo rozhlédnutí se po krajině má paralelu se *Starým zákonem*:

„*Poté, co se Lot od něho oddělil, řekl Hospodin Abramovi: 'Rozhlédni se z místa, na němž jsi, pohlédni na sever i na jih, na východ i na západ, neboť celou tu zemi, kterou*

⁸⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, 68.

⁸⁶ 4. *Mojžíšova* 13: 1, 2.

⁸⁷ HOMÉR: *Odysseia*, str. 154.

⁸⁸ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis VII*, str. 209.

⁸⁹ *Kosmova Kronika česká*, str. 12.

*vidíš, dám tobě a tvému potomstvu až navěky. A učiním, že tvého potomstva bude jako prachu země.*⁹⁰

Severním směrem od Prahy se tyčí hora Říp, která má ve vyprávění klíčový význam. Odsud byla podle pověsti země vzata do vlastnictví a hora se tak stala sakrálním středem země. Není divu, že je opředena bájemi, je jedinou široko daleko. Tato krajinná scenérie je podobná té starozákonní. I pro Izraelity měly hory velkou důležitost. Hora Sinaj, na které Bůh promlouval k Mojžíšovi a kde také Mojžíš obdržel desatero a s izraelským národem byla uzavřena smlouva, v zaslíbené zemi hora Sijón, hora Tábor, na které Ježíš vykonal zázrak a Olivová hora, na které Ježíš kázal, to je jen malý výčet hor, které sehrály v historii izraelského národa důležitou roli.

*„Celá hora Sínaj byla zahalena kouřem, protože Hospodin na ni sestoupil v ohni. Kouř z ní stoupal jako z hutě a celá hora se silně chvěla.“*⁹¹

V knize Žalmů je také popsána posvátná hora:

*„Velký je Hospodin, nejvyšší chvály hodný
ve městě našeho Boha,
na své svaté hoře.
Krásně se vypíná k potěše celé země
Sijónská hora, ten nejzazší Sever,
sídlo velkého Krále.
Bůh v jeho palácích proslul
jako hrad nedobytný.“*⁹²

Na jiném místě v bibli, u Izajáše, je také popisována posvátná úcta k hoře Sijón:

*„I stane se v posledních dnech,
že se hora Hospodinova domu
bude tyčit nad vrcholy hor,
bude povznesena nad pahorky
a budou k ní proudit všechny pronárody.
Mnohé národy půjdou a budou se pobízet:*

⁹⁰ 1. Mojžíšova 13: 14-16.

⁹¹ 2. Mojžíšova 19: 18.

⁹² Žalmy 48: 2-4.

*‘Pojďte, vystupme na horu Hospodinovu,
do domu Boha Jákobova.
Bude nás učit svým cestám
a my po jeho stezkách budeme chodit.’
Ze Sijónu vyjde zákon,
slovo Hospodinovo z Jeruzaléma.’⁹³*

Název hory Říp pochází z období před slovanského, patrně keltského nebo germánského, protože ve starogermánštině rip či rif označovalo skálu nebo horu. Kosmas ve svém latinském zpracování užil označení Rip. Původ tedy sahá někam do doby bronzové. Hora ležela v samém středu časně slovanského osídlení. Stojí osaměle v rozlehlé rovině, která byla v 9. století označována jako planities Behaim, tedy ‘rovina Cech’. Při pohledu z vrcholu bylo možné dohlédnout na severu až ke Krušným horám, na jihu k Pražské vrchovině, na západě ke Kadani a na východě na Nymbursko. Jak uvádí Dušan Třeštík: *„Říp tedy nebyl jenom ideálním, ale i skutečným středem země.”*⁹⁴ Hora Říp byla také původně lysou horou. Hory neporostlé bývaly vždy výjimečné. V lidové tradici byly pro svou neobvyklost považovány za místa sabatů čarodějnic. Na její výjimečnost také poukazuje ta skutečnost, že Říp byl jedinou horou, jejíž název jako jediný přišedší Slované po příchodu převzali.

Kosmas popsal přesně lokalitu hory Říp, mezi řekami Ohří a Vltavou. Jako pomocné představy tu zřejmě použil opět starozákonního motivu, kdy Hospodin uzavřel smlouvu s Abramem a jeho potomstvem:

*„Tvému potomstvu dávám tuto zemi
od řeky Egyptské až k řece veliké, řece Eufratu...”*⁹⁵

Kronika ve svém popisu dále pokračuje: *„Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil k své družině: ‘Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám – jak se*

⁹³ Izajáš 2: 2, 3.

⁹⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 73.

⁹⁵ 1. Mojžíšova 15: 18.

pamatuji – častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvěře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnoucí...⁹⁶

Kosmas ve svém líčení popisuje strastiplné putování „...po neschůdných lesích...“ do nové bohem zaslíbené vlasti. Podobný popis lze nalézt v bibli, kdy Mojžíš vyvedl izraelský národ z egyptského zajetí a čtyřicet let putoval pustinou, než dorazil k hranicím zaslíbené země, do Kanaanu. Podobný popis je i u Vergilia, kdy po strastiplném bloudění po moři Aeneas, domnělý předek Římanů, vyvede svou družinu z Tróje do Latia, tj. Itálie.

*„Vítej mi zem, jež byla slíbena sudbou!
Vás též vítám vroucně, ó věrní penáti trójští,
zde je váš domov i vlast, vždyť takto mi Anchísés kdysi,
jak si vzpomínám teď, ten osud tajemný zjevil.“⁹⁷*

Aeneis, stejně jako praotec Čech, obětoval svým bůžkům, penátům, jež si s sebou přinesl. Kosmovi penates, kteří byli nesení na zádech z původních obydlí, ukazovali putujícím cestu do země a jejich rituální, obětí posvěcené postavení na hoře vyznačující střed nové země bylo jejím přivlastněním, vzetím do výlučného vlastnictví. V určitém smyslu se jednalo také o její stvoření, o přeměnu původního chaosu v novou obyvatelnou zemi. A právě tato nově stvořená země vyžadovala nové jméno.

V kontrastu s tím je v bibli na mnohých místech zmínka, jak byl izraelský národ Hospodinem potrestaný, když se odvrátil v průběhu jejich čtyřicetiletého putování pustinou od uctívání jediného pravého Boha a jal se uctívat pohanské bohy ostatních národů.

„Mluv k Izraelcům a řekni jim: Až přejdete Jordán do kenaanské země, vyženete před sebou obyvatele té země a zničíte všechny jejich modlářské výtvoř. Zničíte všechny jejich lité modly a popleníte všechna jejich posvátná návrší.“⁹⁸

Starozákonní Bůh podle Kosmy po potopě vymezil sedmdesáti dvěma pronárodům přesně polohu jejich území, na druhé straně po příchodu do zalíbené země praotec vyzývá své souputníky, aby vzdali „...oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou

⁹⁶ Kosmova Kronika česká, str. 12, 13.

⁹⁷ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis VII*, str. 208.

⁹⁸ 4. Mojžíšova 33: 51, 52.

pomocí...konečně přišli do této vlasti.“ Je tedy zřejmé, že bylo nemožné pro Kosmu sjednotit antické vzory se starozákonní literární předlohou.

Kosmova zmínka, že nová vlast je „...*nikomu nepoddaná, zvěře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnoucí...*“⁹⁹ opět připomíná motiv ze *Starého zákona*:

*„...a prohlásil jsem: Vyvedu vás z egyptského ujařmení do země Kenaanců, Chetejců, Emorejců, Perizejců, Chivejců a Jebúsejců, do země oplývající mlékem a medem.“*¹⁰⁰

Ovidius také ve své knize *Proměny* popisuje podobnou scénu:

„Brzy též zem, ač nikdo ji nevzdělal, plodiny nesla:

klasy tu těžkými bělal se lán, ač přeorán nebyl.

Tu proud mléka, tam nektaru proud se potokem valil,

*onde zas zelený dub byl smáčen kapkami medu.“*¹⁰¹

Velmi zajímavé zamyšlení předkládá Josef Sadílek ve své knize *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů* v souvislosti s výše uvedeným rčením: *„Je jistě až nápadné, proč je rčení ‘oplývající mlékem a medem’ tolik zdůrazňováno. Zdálo by se, že především z důvodů bohatosti země. Třeba si to však upřesnit, neboť v jistých souvislostech se dovídáme i vysvětlení (Izajáš 7): ‘Bude jíst smetanu a med, aby dovedl zavrhnout zlé a volit dobré.’*

Též v *Šalamounově Písni písní (Společenství lásky 4)* čteme:

‘Ze rtů ti kane strdí, má nevěsto,

pod tvým jazykem je med a mléko. ‘

*Má to tedy svůj etický význam – dobro, láska.“*¹⁰²

Je zajímavé, že např. Vergilius ve svých *Zpěvech rolnických* věnoval celou čtvrtou knihu medu a včelám; znamená to tedy, že med skutečně souvisel se zmíněným blahobytem a bohatostí země:

„Med, ten nebeský dar, teď vylíčím, vzdušnou tu rosu.“

„Kdykoliv uvidíš roj, jak k hvězdám nebeským z úlu

vzlétl a s podivem spatříš, jak jasným vzduchem se vznáší,

⁹⁹ *Kosmova Kronika česká*, str. 12, 13.

¹⁰⁰ 2. *Mojžíšova* 3: 17.

¹⁰¹ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, str. 13.

¹⁰² SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 27.

*jako by temný mrak byl vevýši unášen větrem –
viz, jak ke sladkým zdrojům a ke stromům po každé míří!*¹⁰³

Motiv včel se velmi často objevuje v kronikách. Včely jsou ztělesněním přírodních sil, symbolem pohody a hojnosti a současně podobenstvím lidského společenství, které by mělo zachovávat zákony přírody.

Praotec se pak svých druhů ptá, jak že se bude jejich domovina nazývat: „*Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: 'Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?'*“¹⁰⁴ Byl to běžný postup, kdy název země se odvozoval od kmenového vůdce. S tím je možné se běžně setkat u antických i barbarských autorů. Vergilius to dokládá: „*Oinótři bydlili v ní, teď potomci krajinu tuto nazvali Itálií, prý po jménu vůdce svých předků.*“¹⁰⁵ To bylo také součástí schématu, kombinace, kdy název byl odvozován od jména fiktivního předka. V latinském textu kroniky je 'Bohemia' a 'Bohemus', český název však již zcela jistě existoval, poprvé byl doložen v 10. století.

„*Tehdy starosta, jsa dojat touto předpovědí svých druhů, jal se z radosti líbati zemi, maje radost, že se má nazývati jeho jménem, pak vstal a obojí dlaň zdvíhaje k nebeským hvězdám...*“¹⁰⁶ Stejná gesta radosti je možné nalézt u dalších antických reků, Odysseus po návratu do své rodné země líbá půdu, Vergilius zase popisuje zvedání rukou k hvězdám: „*Ihned vyskočím z lůžka a vzpínám dlaněmi vzhůru k nebesům s prosbou ruce.*“¹⁰⁷ Tyto projevy radosti a úcty byly u starověkých Řeků a Římanů běžné. „*Na pomoc volá bohy a k hvězdám vztahuje dlaně.*“¹⁰⁸

Po těchto projevech radosti praotec Čech tuto scénu uzavírá slovy: „*Vítej mi, země zaslíbená, tisícerými tužbami od nás vyhledávaná, kdysi v čas potopy lidu zbavená, nyní jako na památku lidstva nás zachovej bez pohromy a rozmnožuj naše potomstvo od*

¹⁰³ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. 1., v. 1., str. 70, v. 58-60, str. 72.

¹⁰⁴ *Kosmova Kronika česká*, str. 13.

¹⁰⁵ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, str. 90.

¹⁰⁶ *Kosmova Kronika česká*, str. 13.

¹⁰⁷ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, str. 90.

¹⁰⁸ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, str. 168.

*pokolení do pokolení.*¹⁰⁹ Tato slova opět připomínají slova Hospodinova z 2. knihy Mojžíšovy:

*„Rozmnožím vaše potomstvo jako nebeské hvězdy a celou tuto zemi, jak jsem řekl, dám vašemu potomstvu, aby ji navěky mělo v dědictví.“*¹¹⁰

Podobný motiv se vyskytuje i u Vergilia: *„Vítej mi zemi, jež byla mi slíbena sudbou!“*¹¹¹

V *Kosmově kronice* ale chybí jedna podstatná věc. Autor kroniky neuvádí, odkud tento lid pochází, odkud přišel. Neměl tedy žádný původ. Kdyby totiž pocházeli odněkud, bylo by to jasnou etnickou identifikací. A tak Kosmas při zpracování pověsti české vynechal její nejpodstatnější část pojednávající o původní vlasti a následném stěhování. Tento údaj je možné dohledat až v pozdějším zpracování pověsti u Dalimila.

V souvislosti s Čechami Josef Sadílek ve své knize *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů* uvádí zajímavou pověst: *„Např. Titus Livius (59 př. Kr. – 17 po Kr.), významný historik doby císaře Augusta, zaznamenal starobyrou pověst, vztahující se k Čechám. Za panování římského krále Tarquinia Priska, když v Galii (dnešní Francii) vládl Ambigat, rozmnožil se prý jeho lid natolik, že se král obával z toho vzniklých ruznic a rozbrojů. Proto uložil svým synovcům, Bellovesovi a Sigovesovi, aby odešli s početnou skupinou každý do jiné země. Podle národního galského obyčeje měla o tom rozhodnout vůle bohů na základě letu posvátných ptáků, v tom případě havranů, spjatých s bitevním polem. Sigovesovi ukázali prý havrani cestu k východu slunce, tj. přes Rýn do Hercynského lesa, Bellovesovi k jihu, tj. přes Alpy do Itálie. A tak za pomoci božských havranů si proklestil Sigoves zbrojnou mocí cestu až do dnešních Čech. Tolik z Tita Livia. A poněvadž se tento keltský kmen nazýval Bojové, zůstalo tu po něm – i po ovládnutí dnešních Čech Markomany, jakož i po jejich odchodu – jméno názvu země Bohemia.“*¹¹²

Z výše uvedených příkladů lze vyvodit závěr, že pověst o praotci Čechovi je pověstí zdařile sestavenou z antických a biblických předloh, přizpůsobených našim podmínkám a potřebám své doby. Pověst se vztahovala současně na zemi i lid. Tento rys je typický

¹⁰⁹ *Kosmova Kronika česká*, str. 13.

¹¹⁰ 2. *Mojžíšova* 32: 13.

¹¹¹ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, str. 208.

¹¹² SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 29, 30.

pro slovanské pospolitosti, které měly jak teritoriální, tak osobní aspekt. Pověst popisuje příchod lidu, přivlastnění nové vlasti z jejího symbolického středu a ustanovení lidu jako společenství svobodných a rovnoprávných vlastníků. Na druhé straně Kosmas jako kronikář a středověký pisatel se cítil plně oprávněn adaptovat nejrůznější látky, motivy a témata, adaptovat celé citáty z klasické a biblické literatury, zasahovat do získaných informací svými vlastními úvahami a kompilacemi. Kosmas pověsti přejal jako epický celek, do něhož mistrně zasahoval svými komentáři a motivy, jež sám znal, a vyvstaly mu na mysli. Vše pak s citem stylisticky upravoval a vyjadřoval jemu vlastním, literaturou ovlivněným latinským jazykem.

1.3.2.3 Přemyslovská pověst

Kosmas své mytické vypravování začíná prapočátkem světa, lidí a jejich společnosti vůbec. Pokračuje líčením týkající se samotných Čechů, jejich původu, příchodu do země a 'zaujetím' (jak uvádí Dušan Třeštík) nové vlasti z jejího symbolického středu, tedy ustanovením lidu jako společenství svobodných a rovnoprávných vlastníků. Na počátku byl vznik spořádané společnosti, jedině v ní mohou lidé žít, demokratické společnosti, která se po té transformovala a dala vznik vládě 'královské' s jejími právoplatnými následovníky.

Třetí Kosmův mýtus se týká vzniku knížecí vlády v české zemi a tím také spořádané společnosti. Tento mýtus popisuje povolání Přemysla od pluhu věštkyní Libuší a jeho sňatku s ní. S tím také souvisí další neméně podstatný moment – založení Prahy.

Kosmova verze pověsti o Přemyslovi se v mnohém liší od Kristiánovy. Je mnohem obsáhlejší. Podle Kosmy žili prvotní obyvatelé české země v chudobě, neznali soukromý majetek, později však „...ve všech zaplála touha o jmění...“ a tento blažený věk přešel. Lidé páchali křivdy a začali se obracet na vážené osoby ve svých kmenech, aby je soudily. Mezi nimi vynikl Krok, který soudil lidi až do své smrti. Potom si lid ustanovil za soudce jednu z jeho tří dcer, Libuši. Ta se po otcově smrti stává jako svobodná dívka jeho nástupkyní na stolci a suverénně soudí jako on. Po jednom soudu nad dvěma muži, kteří vynikají bohatstvím a rodem, se však jeden muž, který při prohrál, ozval proti tomu, aby muže soudila žena. Uražená Libuše tedy slíbila dát lidu přísnějšího vládce a zároveň slíbila, že si ho vezme za manžela. Následující den před celým shromážděním měla dlouhou řeč, v níž líčila všechny strasti, které budou pro lid

plynout ze ztráty svobody. Důsledkem konfliktu je tedy její sňatek, přičemž si Libuše z vyššího zájmu země sama vyvolí ženicha a vypravuje k němu poselstvo. Libuše tedy označila knížete a prozradila, kde ho mají hledat. Poslové vedení Libušiným koněm našli budoucího knížete ve Stadicích, když oral, předali mu knížecí odznaky a přivedli ho rovnou od pluhu k Libuši. Přemysl si vzal Libuši za manželku a „...upoutal zákony tento bezuzdný kmen, nezkrocený lid si mocí zkontroloval a uvedl v poddanství, jež jej i nyní tíží.“¹¹³ Těmito zákony se česká země dodnes řídí. Teprve tehdy, po Přemyslově nastolení, vyzvala Libuše ve věšteckém nadšení Čechy, aby založili hrad Prahu.

U Kristiána pověst vyznívá jinak. Lid si nežádá knížete jako u Kosmy, žádá radu, jak se zbavit moru a dostane hned dvojí – založit Prahu a najít si knížete. U Kosmy Libuše pouze prozrazuje, kde a jak lid najde knížete, kterého sám chce, především ale chybí druhá rada – založit Prahu. O založení Prahy sice mluví, ale až na konci celého příběhu, po sňatku Libuše s Přemyslem a stanovení zákonů. Zdeněk Váňa k tomuto mýtu dodává: „Jako u každého pravého mýtu, jsou tyto obrazy mnohovýznamné a připouštějí více výkladů. Nechtějí však být vykládány, nýbrž prožívány a nazírány jako imaginace, zejména v kultickém aktu. Motiv tří sester, popřípadě tří bratrů, z nichž nejmladší je nejmoudřejší, je obvyklý jak u mýtů, tak u pozdějších pohádek, které se z nich vyvinuly, jako odraz zážitku trojnosti sil působících v člověku i v přírodě, které mají svou časovou posloupnost, a proto dávají jen poslední (nejmladší) možnost dalšího vývoje. Ten umožňuje spojení se čtvrtou silou – pořádkovým principem bdělého, sebe vědomého myšlení (přemýšlející Přemysl), jež vnáší řád do instinktivní extatické duševnosti člověka spojeného s přírodou. Proto Libuše umí sice předvídat a soudit, Přemysl však dává zákony, které řídí vědomě a promyšleně život společnosti.“¹¹⁴

Při srovnání Kristiánovy a Kosmovy verze lze vidět, že jejich smysl je ve zdánlivém rozporu. Kosmovo podání má více dějových prvků než Kristián. Vše, co tedy má Kosmas navíc, mohlo být již součástí jejich společné předlohy a u Kristiána došlo ke značnému zkrácení. V této záležitosti má klíčový význam motiv založení Prahy. U Kristiána je na logicky správném místě, kdežto Kosmas jej evidentně přesunul.

¹¹³ Kosmova Kronika česká, str. 23.

¹¹⁴ VÁŇA, Zdeněk. Svět dávných Slovanů, str. 253.

U Kristiána lze nalézt větší logiku celého příběhu – teprve povolání Přemysla a založení Prahy osvobodilo Čechy od morových ran.

Dušan Třeštík vysvětluje, co znamenaly oné morové rány: „*Založení města a povolání knížete je ovšem velice podivný prostředek proti moru. Proto všichni vykladači Kristiána tvrdili, že 'morové rány' je tu třeba chápat jako 'nepořádky', 'bědy neuspořádaného kočovnického života' nebo dokonce jako 'morální mor', tj. pohanství.*“¹¹⁵ Taková vysvětlení by Kristiánovi samozřejmě dodala jistou logiku.

Rovněž řeční sofisté využili této představy, zachycené v mýtu o Prométheovi, k apologii antického městského státu. Tvrdili, že lidé původně žili rozptýleni a mohli se jen těžko ubránit dravé zvěři. Proto se spojili a založili města. Ovšem chyběl jim zákon a občanské uspořádání. Vypukly tedy rozbroje. Teprve když se prosadil rozum získaný od bohů (Prométheovou krádeží), vznikly dokonalý stát a občanská společnost, založené na zdravých a rozumných zákonech.

V archaické Evropě byla ale situace jiná. Králové nikdy nebyli bohy a nikdy se nestali předmětem kultu. Archaické království Keltů, Germánů a zřejmě i Slovanů mělo jistou zodpovědnost za 'dobrý rok a mír', ne však proto, že by měli králové podíl na božství a jako bohové ovlivňovali lidské osudy, ale proto, že byli hlavními obětníky svého kmene a vůbec zodpovídali za veřejný kult. Tato zodpovědnost za kult byla chápána jako záležitost osobních kvalit krále, jeho 'vhodnosti' či 'užitečnosti', jeho 'šťěstí', které však bylo lidské, nikoli božské. Představa Přemysla tedy souvisela se slovanským archaickým knězem, který zasahoval do sakrální sféry a ovlivňoval blaho svého lidu, tedy v oblasti veřejného kultu.

Dle Kosmy lidé žili spokojeně. Z této spokojenosti vznikla později nesnášenlivost, která je dovedla k tomu, že si sami žádali knížete, aby nad nimi vládl. Kristián tvrdí opak, že lidé žili původně nešťastně, jako zvířata, a teprve poměry knížecí vlády z nich učinily lidi. Kosmas se držel jasně daného dobového schématu: „...*důkaz pravosti pověstí je v tom, že jejich osnova od 'zlatého věku' přes soudcovskou moc až k moci knížecí*

¹¹⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 110.

*souhlasí s právním vývojem indoevropským...vliv biblického schématu – od rajského stavu přes moc soudcovskou k moci královské.*¹¹⁶

Řada antických utopií líčila země šťastných lidí, kteří neznají peníze a soukromé vlastnictví a dávala je za vzor svým současníkům. I v bibli je popsán tento 'zlatý věk'. Kosmas sáhl k biblickému vzoru, k líčení vzniku královské moci u Židů, jak je podáno v První knize Samuelově. Toto biblické vyprávění bylo v jeho době zvláště aktuální, sloužilo jako argument v zápase mezi císařstvím a papežstvím, známém jako boj o investituru. Bible tu při charakteristice královské vlády nešetří černými barvami a chápe zřízení království jako vzpuru proti Bohu. Podle Kosmy lidé prvního věku byli prý „...mezi sebou věrní, jakož i jeden k druhému milosrdný...“, rovněž „...mírní, střídmi a zdrženliví...“. Podobné tvrzení je možné nalézt v Ovidiových *Proměnách*:

*„Zlatý vzešel pak nejprve věk, kdy zákona, soudce
člověk byl prost a od sebe sám ctí věrnost a právo.
Nebylo trestu ni strachu, a hrozivá slova se nečtla,
vyrytá v kov, a prosící dav se nemusel báti
soudcových slov: ač neměli obhájce, bezpečni byli...“
„Srázný hluboký příkop až doposud nevroubil města,
nebylo stočených rohů ni polnice z rovného kovu,
nebylo mečů ni přilb: svůj život trávilo lidstvo
bezpečně v lahodném klidu, a vojska mu nebylo třeba.“¹¹⁷*

Kosmas dále uvedl, že 'onen první věk', který byl prý přešťastný, „...nenadýmající se hrdou pýchou...“, charakterizovala skromnost, především však v jídle, neboť prý ještě neznali darů 'Cereřiných a Bakchových', tj. nepěstovali do té doby obilí ani vinnou révu, k „...pozdním obědům požívali žaludů nebo zvěřiny...“, přičemž nezkalené „...prameny poskytovaly zdravého nápoje...“. Toto tvrzení lze opět nalézt v Ovidiových *Proměnách*:

*„Od sebe sama vše též jim dávala svobodná země:
ještě se netkl jí rýč a pluh jí nezranil dosud;
člověk, spokojen jídlem, jež poskytla příroda sama,*

¹¹⁶ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 91.

¹¹⁷ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, v. 1-5, 9-12, str. 13.

*planik plody si sbíral a trávence rostoucí v horách,
dřínky a ostružin plody, jež visely v trnitém křoví,
žaludy těž, jež na zem spadly s Jovova stromu...
Tu proud mléka, tam nektaru proud se potokem valil,
onde zas zelený dub byl smáčen kapkami medu.*¹¹⁸

Dle archeologických výzkumů lze konstatovat, že Slované přicházeli do našich zemí již s vyspělými znalostmi pěstování rostlin, největší pozornost prý byla věnována obilninám a luštěninám. Při popisu schopností prvních obyvatel Čech tedy Kosmas opět sáhnul po antických předlohách.

V následující části Kosmas pak líčí jejich společenský život kriticky: „*Jako sluneční záře nebo voda, tak i luky a háje, ano i manželství jim byla obecná. Neboť...s východem jitřenky přetrhávali svazek tří Grácií a železná pouta lásky.*“¹¹⁹ Celá starořímská milostná lyrika je prostoupena promiskuitou, jež se odehrává mezi lidmi, ale také mezi bohy:

*„Před námi Jupiter sám, svou tvářnost vždy měnící v klamnou,
s Junonou, nežli ti dva se po právu manželé stali,
v sladké pokradmé lásce již okusil předem té slasti.
Byla i Venuše ráda, že záletník v travinách jemných
stiská nachové květy, jsa na nich rozložen u ní,
pod její sličnou šíjí když vkládal paže své silné.*“¹²⁰

Neví se, jak 'propletené' vztahy mezi muži a ženami tehdy panovaly, ovšem rozměry chýší z archeologických nálezů svědčí všude u nás pro párovou rodinu. Také se ví, že s rozvojem společnosti a s její diferenciací byla situace v tomto směru především ve vyšší společenské vrstvě uvolněná. Magdaléna Beranová ve své publikaci *Slované* uvádí, že od počátku existovalo u Slovanů stejně jako všude jinde mnohoženství. Především však knížata nebo jiní velmoži měli mnoho manželek. Kosmas v souvislosti s českým knížetem Oldřichem uvádí: „...*toho času každý, jak se mu líbilo, směl míti dvě*

¹¹⁸ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, v. 14-19, 24, 25, str. 13.

¹¹⁹ *Kosmova Kronika česká*, str. 23.

¹²⁰ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, str. 41, 42.

*i tři ženy a nebylo hříchem unést manželku bližního ani manželce vdáti se za ženatého muže.*¹²¹

Kosmovo tvrzení, že Čechovi stoupenci neznali žádný oděv vyráběný z tkanin, nýbrž že se lidé „...*halili jen do koží z ovcí nebo ulovené zvěře...*“ připadá zvláštní. Je zřejmé, že se autor *Kroniky* inspiroval u antických autorů, např. u Vergilia ve *Zpěvech rolnických* při líčení života obyvatel mrazivého severu:

*„Lidé v dutinách slují a hluboko pod zemí tráví
bez strastí volné chvíle a snesené duby a jilmy
válejí ke svým krbům a celé je na oheň kladou.
Hrou pak v noci se baví a pijí namísto vína
kvašený z obilí nápoj a z trpkých jeřabin šťávu.
Takto ten lidský rod tam pod Velkým Medvědem žije,
národ to bezuzdných mužů, a šlehán mrazivým větrem,
v žlutavou zvířecí srst své vlastní si odívá tělo.“*¹²²

Z Kosmovy zprávy je jasné, že přisuzoval svým předkům primitivnější způsob života, než jakým ve skutečnosti žili. Naši předkové odedávna pěstovali len i konopí, vyráběli plátno a z ovcí získávali vlnu. Je zřejmé, že Kosmovým zprávám o 'zlatém věku' našich předků nelze v žádném případě přiznat věrohodnost. Převzal je zcela nekriticky z antické literatury.

*„Bílé stádo si zvol, jež jemnou má na sobě vlnu,
avšak berana nechtěj, byť sám byl sněhově bílý,
u něhož viděti jest, jak černý má pod patrem jazyk,
sice by bělost jehňat ti černými skvrnami zbarvil,
proto si jiného zaň hled' vybrat z pastviny plné!
Takovou sněžnou vlnou, ač radno-li věřiti báji,
arkadský bůh kdys Pán prý zmámil tě, Lúno, a získal
chtěje tě přilákat v háj – tys nezhrdla voláním jeho.“*¹²³

¹²¹ *Kosmova Kronika česká*, str. 60.

¹²² MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. 3., v. 376-383, str. 61, 62.

¹²³ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. 3., v. 386-393, str. 62.

U Ovidia v *Proměnách* je možné nalézt podobnou paralelu 'zlatého věku':

*„Zlatý vzešel pak nejprve věk, kdy zákona, soudce
člověk byl prost a od sebe sám ctil věrnost a právo.
Nebylo trestu ni strachu, a hrozivá slova se nečtla,
vyrytá v kov, a prosící dav se nemusel báti
soudcových úst: ač neměli obhájce, bezpečni byli.
Nebyla skácena dosud a nesešla do plynných proudů
pínie ze svých hor, chtíc daleké navštívit kraje:
neznali jiného břehu krom vlastního smrtelní lidé.“¹²⁴*

Po vylíčení idylického života našich předků v době prvního věku nás Kosmas přivede rovnou do věku 'železného'. Nezmiňuje se slovem o době stříbrné a bronzové, jak to bylo u antických autorů běžné.

*„Jakmile Sátarnus však byl do temnot Tartaru vyhnán,
Júpiter ovládl svět, a stříbrné potomstvo vzešlo,
horší zlatého sic, leč cennější plavého bronzu.
Trvání bývalé vesny bůh Júpiter zkrátil a kázal,
aby měl rok vždy po čtyřech obdobích v budoucím čase,
zimu, kratičké jaro, a léto a nestálou jeseň.“
„Třetí po tomto věk pak nastoupil, bronzové plémě,
krutější povahou svou a k strašným náchylné zbraním,
přec však zločinu prosté. Pak z tvrdého železa – čtvrté.
Ihned vtrhl v ten věk, jenž z nejhorší rudy byl stvořen,
veškeren hřích a stud a pravda i poctivost prchla,
na jejich místo pak nastoupil klam a podvod a šalba,
násilí, úklady, lest a zločinná k majetku láska.“¹²⁵*

Rovněž u Vergilia je možné se setkat s těmito věky:

*„Tehdy byl zlatý věk, jak praví se, pod oním králem,
poněvadž klidným mírem svůj národ Saturnus řídil.*

¹²⁴ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. 1, v. 1-8, str. 13.

¹²⁵ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. 1, v. 7-13, 25-30, str. 13, 14.

*Zvolna ho vystřídal věk svou cenou horší i barvou,
nastaly divé války a po jmění vášnivá touha.*¹²⁶

Kosmas popisuje proměnu života podobným způsobem v době železného věku: „*Prospěšné se obrátilo v opak, obecné se změnilo ve vlastní; bezpečné chudobě, kdysi příjemné, se vyhýbali jako zablácenému kolu a prchali před ní, poněvadž ve všech plála touha po jmění, prudší než ohně v Etně. Když tyto a jim podobné neřesti bujely den ode dne hůř a hůře, křivdu, kterou dříve nikdo páchat neuměl, jeden od druhého trpělivě zakoušel a neměl ani soudce, ani knížete, kterému by si požaloval.*“¹²⁷

Také Vergilius v *Zpěvech pastýřských* popisuje lidské věky:

*„Přišel poslední věk, jak kúmská hlásala věštba;
velké pořadí věků, jak bývalo, počíná znova,
již se zas vrací Panna, a vrací se Sáturnská říše,
nový již lidský rod nám posílá vysoké nebe.
Chraň jen, Lúcióno cudná, vždyť tvůj již panuje bratr,
chlapče, jenž přijíti má: jím skončí železné plémě,
zlatý však lidský rod zas povstane po celém světě.*“¹²⁸

Josef Sadílek ve své knize vysvětluje, jak došlo ke změně: „*Proč však 'prospěšné se obrátilo v opak, obecné se změnilo ve vlastní', jak nás poučuje Kosmas, lze pochopit asi v tom smyslu, že průběhem doby docházelo přirozeným vývojem ke změnám v rodovém složení a tím i k anarchii. Příbuzenský svazek, který původně poutal všechny členy osady, se uvolňoval, a to zhruba z těchto důvodů: 1. tam, kde se počet členů té které rodové osady značně rozrostl, ukázala se nutnost, aby se některé rodiny oddělily a založily si nová hospodářství, tzv. sedla, převážně od rodových dvorců značně vzdálená, čímž se vzdálenější části sobě znenáhla odcizily; 2. rodovému rozkladu napomáhalo též to, že na místo vymřelých rodin byly přijaty rodiny jiné, popř. v těch rodinách, kde nebylo mužských členů, přiřazen se do nich muž z jiného rodu, aby dvorec, na němž rodina hospodařila, měl svého hospodáře.*“¹²⁹

¹²⁶ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis VIII*, v. 324- 327, str. 247.

¹²⁷ *Kosmova Kronika česká*, str. 14.

¹²⁸ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, Ekloga IV, v. 4-10, str. 186.

¹²⁹ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 40, 41.

Kosmas dále pokračuje: „Mezi nimi povstal jeden muž, jménem Krok; podle jeho jména je znám hrad, již stromovím zarostlý, v lese u vsi Zbečna. Byl to muž za svého věku naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a v svých úsudcích rozvážný a důmyslný. K němu se sbíhali, jako včely k úlům, lidé nejen z vlastního jeho rodu, nýbrž i z celé země všichni, aby je rozsuzoval.“¹³⁰

Není možné se ubránit dojmu, že jeho charakteristika **soudce Kroka** je vlastně modifikace charakteristiky biblického krále Šalamouna. Jeho moudrost byla známa široko daleko a svým bohatstvím převýšil všechny okolní krále.

V 1. knize královské je Šalamoun popsán těmito slovy: „Bůh dal Šalamounovi moudrost, prevelikou rozumnost a takovou hojnost myšlenek, jako je písku na břehu moře. Šalamounova moudrost převýšila moudrost všech synů dávnověku i všechnu moudrost egyptskou...Jeho jméno bylo proslulé mezi všemi okolními pronárody. Vyslovil tři tisíce přísloví a jeho písní bylo tisíc a pět. Dovedl také mluvit o stromech, od cedru, který je na Libanónu, až po yzop, který roste na zdi, a dovedl mluvit i o zvířatech, ptácích, plazech a rybách. Šalamounově moudrosti přicházeli naslouchat ze všech národů i ode všech králů země, kteří se o jeho moudrosti doslechli.“¹³¹

Krok je představen především jako soudce a Kosmas tak učinil bezpochyby pod vlivem *Starého zákona*, nicméně o existenci jeho osoby třeba pochybovat, protože není v žádném písemném pramenu historicky doložena. Samotné jméno vyvolalo nejeden odborný spor. Kosmas uvádí Crocco. Pokud by se jednalo o polatinštění jména Krok, dalo by se uvažovat, že jméno vzniklo z předpony K a podstatného jména ROK, znamenající v češtině rokování, soud, tak by měl tedy Krok ve svém jméně 'soudcovství' zachyceno.

Kosmas o soudci Krokovi poznamenal, že tento „...znamení muž neměl mužské potomky, zplodil však tři dcery, jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům.“¹³² Libuše byla jednou ze tří žen, které jsou v českém mýtu sestrami, Kazi, Tetkou a Libuší. Jejich 'funkce': léčení (Kazi), starost o kult (Tetka) a soudcovství a věšteství (Libuše) odpovídají teologické distinkci pověry – tj. modloslužba (Tetka),

¹³⁰ Kosmova Kronika česká, str. 14.

¹³¹ 1. kniha královská 5: 9-14.

¹³² Kosmova Kronika česká, str. 14.

hadačství (Libuše) a čarování (Kazi). Jinak řečeno, šlo zde o mytické záležitosti podsvětní, nebeské a pozemské. Josef Sadílek se zabývá ve své práci hypotézou související s uctíváním pohanského nejvyššího boha přímořských Slovanů Triglava: „*Tři hlavy Triglava tu symbolizovaly tři říše, nad nimiž vládl, a to nebe, zemi a podsvětí. Trojhlavá modla byla umístěna uvnitř chrámu. Bylo to božstvo ženského rodu. Mělo tři kněžky a svého bílého koně, kterého se používalo k věštění.*“¹³³ Dá se předpokládat, že tento božský symbol byl převzat některými slovanskými kmeny z antické mytologie a přizpůsoben místním podmínkám. Podobnou kněžku popisuje i Vergilius v *Aeneidě*:

*„Oltáře stojí kolem a s volnou kadeří kněžka
třikrát hromově volá sto bohů, Erebos, Chaos,
trojitou Hekatu též tři tvářnosti Diany panny.
Potom je kropí vodou, jak tvrdí, z avernských zdrojů,
vybírá šťavnaté býlí, jež mlékem černého jedu
kypí a za plné luny je uřato bronzovým srpem,
žádá výrůstek z čela, jenž hříběti zlíhlému vzat byl,
kouzlo to odňaté matce.“*¹³⁴

V antické mytologii byla totiž bohyně Hekaté – tři tvářnosti Diany panny – původně bohyní nebes, země a podsvětí. Získala to za odměnu své věrnosti prokazané bohu Diovi. Byla odměněna velkou mocí, kterou mohla uplatňovat na nebi jako bohyně měsíce, na zemi jako bohyně mládeže a svateb a v podsvětí, jako vládkyně tajemných sil. Jisté podobnosti lze spatřovat u českých Kazi, Tety a Libuše a to i s bílým věštebným koněm. Nejstarší ze sester **Kazi** Kosmas přirovnává k Médeii z Kolchidy, k nejmocnější z kouzelnic řeckých mýtů, která kouzelnické umění získala jako dar od bohyně Hekaty. V lékařském umění ji srovnává s řeckým bohem Asklépiem. Bůh Asklépius byl v antice populárním a stal se ochráncem lékařů. Podle mýtu byla moc léčivých bylin závislá na něm.

*„Ach, a můj šíp je jistý, než jistější jedna ta střela,
jež v mé hrudi, tak volné dřív, mi vznítla ránu.*

¹³³ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 45.

¹³⁴ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis kn. IV*, v. 509-516, str. 129.

*Lékařství – vynález můj, jak spasitel po celém světě
veleben jsem, a bylin všech moc je závislá na mně.*¹³⁵

Asklépius byl zobrazován jako vousatý stařec, opírající se o hůl, po níž se plazil had, jenž byl symbolem obnovujícího se života.

V popisu Kosmas dále pokračuje a dokonce jí přiřkl moc nad Sudičkami „...často způsobila, že Sudičky ustaly od nekonečného díla.“¹³⁶ Tato výsada je výjimečná, neboť je známé, že ani antičtí bohové nesměli do osudu zasahovat, osud byl definitivní.

Ovidius to vyjadřuje:

*„Nadarmo úzkostná Venus tak hovoří po celém nebi,
nadarmo dojí má bohy. Ti nemohou zrušit sudbu,
nemohou zpřetrhat vlákna, jež staré utkaly sestry.“
„Júpiter takto jí děl: ‘Což sama chceš otřásti, dcero,
nezvratnou života sudbu? Nuž vejdi si třebaš i v síně
Sudiček tří: tam osudů archiv, obrovskou stavbu,
uzříš – je opevněn mědí i tvrdým železným kovem;
ten jest bezpečný zcela a věčný: otřesy nebes
neděsí jej ni blesku vztek ni zhroucení v trosky.
V oceli nezmarne, pevné tam uvidíš vyrytý osud
celého rodu svého. Já četl a v mysl si vštípil
všechno – nuž slyš, ať nejsi už neznalá budoucí sudby!”¹³⁷*

Kouzelnická moc Kazi spočívala především v tom, že dokázala jako Médeia z Kolchidy navracet mládí čarovným lektvarem z bylin a zvířat. Paralelu je možné opět dohledat u Ovidia v *Proměnách*:

*„Když vpil svým tělem to kouzlo
Aisón, vstřebav ji ústy či ranou, vousy a vlasy
pozbyly šedé barvy a rychle se zbarvily tmavě,
hubenost prchla, a mizí i plíseň stáří a bledost,
hluboké vrásky se plní, jak přibývá nového masa,*

¹³⁵ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. 1, v. 519-522, str. 31.

¹³⁶ *Kosmova Kronika česká*, str. 14.

¹³⁷ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. XV., v. 779-781, str. 472, v. 807-815, str. 473.

*údy plností kypí. I vzpomíná žasnoucí Aisón,
takto že býval svěží kdys před čtyřiceti lety.¹³⁸*

Kazi je rovněž připisována vláda nad pohybem nebeských těles, jak to uměla Médeia z Kolchidy, a navíc dovedla „...deště a hromy vylákati z oblaků...“, jakož i jiná kouzla.

Podobné schopnosti popisoval Ovidius v *Proměnách*:

*„Noci, tajemství všech ty strážkyně věrná, vy zlaté
hvězdy, jež pochodeň dne i s Lúnou vystřídáváte,
trojhlavá Hekato, ty, jež přicházíš v důvěrné shodě
pomáhat našim činům i čárům a umění magů,
Země, ó ty, jež magům své pomocné byliny dáváš,
vánky a větry a hory a vodstva i veškerá božstva
lesů a všichni vy noční bohové, stůjte teď při mně!
S vaší pomocí, kdykoli chci, já k úžasu břehů
obracím k pramenům toky a čáry vzbouřené moře
tiším a klidné bouřím a mračna s blankytu plaším,
nebo zas přivádím mračna, a volám i zaháním větry,
trhám jícny plazů svým slovem a kouzelnou písni.
Stahuji, Lúno, i tebe...¹³⁹*

Na závěr Kosmas sděluje: „Když byla k vládkyni vzata, jež z Cerery zrozena byla, obyvatelé země na památku své paní velmi vysoko vztyčili mohylu, kterou jest až podnes viděti nad břehem řeky Mže...“¹⁴⁰ Protože i kouzelnice a věštkyně jsou smrtelné, odešla Kazi, když jí byla přestřižena nit života z vůle dcery bohyně Cerery, Proserpiny, vládkyně nad dušemi zemřelých, do její podsvětní říše. V této souvislosti se řada historiografů pokoušela tuto údajnou mohylu při dnešní řece Berounce identifikovat, ale marně. V blízkosti byla skutečně nalezena mohyla, avšak keltská z doby laténské, a to na hoře Osece nad Vltavou, nikoliv nad řekou Mží (Berounekou), jak se kronikář nesprávně domníval.

¹³⁸ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. VII., v. 287-293.

¹³⁹ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. VII., v. 192-203, 207, str. 198, 199.

¹⁴⁰ *Kosmova Kronika česká*, str. 15.

V pořadí druhá sestra **Tetka** byla neméně obdařená: „*Ctihodná byla i Tetka, co do věku byla však druhá, žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila. Ta vystavěla a svým jménem nazvala hrad Tetín, polohou velmi pevný, na vrcholu strmé skály u řeky Mže. A navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl Oreadám, Dryádám a Amadryádám a ctil je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům; a tak dosud mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny aneb ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali jeho dům i jeho samého.*“¹⁴¹

Tetčin hrad byl fikcí. Na vrcholu strmé skály u řeky Mže se skutečně tyčí hradiště, ale podrobena preciznímu archeologickému bádání, bylo zjištěno, že vzniklo až v 9. – 10. století, tedy v době prvních Přemyslovců, jak to potvrzují nálezy střepů keramiky pražského typu z té doby.

Tetka prý zavedla hloupý lid, aby se klaněl a uctíval nadpřirozené bytosti, znázorňující přírodní síly – Oready, horské nymfy, Dryády, lesní nymfy žijící v hájích a na stromech, Amadryády, nymfy stromů, jejichž život souvisel úzce se stromem.

Z toho důvodu prý také kníže Břetislav II., když nastoupil na knížecí stolec, jak Kosmas popisuje na jiném místě své knihy, „...*hned při počátku svého knížectví...dal pokácet a spálit i háje nebo stromy, které na mnohých místech prostý lid ctil.*“¹⁴²

Josef Sadílek ve své knize *Kosmovy staré pověsti* uvádí text z legendy nazvané Verše o utrpení svatého Vojtěcha, biskupa a mučedníka (v. 6 – 12), která vznikla krátce před *Kosmovou kronikou*:

„*Lichým obětem však jest oddán příliš ten národ,
veliká Čechů část je svedena různými bludy,
pohrdá Tvůrcem světa a v nevěře stvoření slouží.
Ten totiž uctívá vody, ten kameny, jiný zas oheň,
ba, je i takových dost, co křtem jsou omyti svatým,
křesťany však dle jména jsou jen a modlári skutky,
žijí pohanům rovni a božího zákona prosti.*“¹⁴³

¹⁴¹ *Kosmova Kronika česká*, str. 15.

¹⁴² *Kosmova Kronika česká*, kn. 2., část 1.

Na českém území je možné se setkat s náznaky pohanského kultu archeologicky prokázaným - především s kultem vody jako Libušino jezírko ve Staré Kouřimi, vyvýšenina Žiži na Pražském hradě bývala spojována s kultem ohně. Dalo by se ale konstatovat, že pohanský kult v Čechách nedosáhl vyšší formy organizace, jako tomu bylo v případě Slovanů v Polabí a Pobaltí tvorbou polyteistické soustavy.

Kosmas přirovnává Tetku k antické kouzelnici Kirce Aiaiské, která prý dovedla souputníky Aeneovy proměnit ve zvěř a vladaře Pícuse v datla.

Vergilius to zaznamenal:

*„Podél Kirčiny země se plavili, při samém břehu;
háj, v nějž neradno vejít, tam bohatá Solova dcera
zpěvem trvale plní a ve svém paláci hrdém
topí voňavým cedrem a svítí v temnotu noční,
šustí paprskem zvučným, jenž probíhá osnovou jemnou.
Odtud kňučení lvů neb výbuchy hněvu je slyšet;
tito se brání poutům a řvou až do pozdní noci,
vepři tu dlouhých štětín a medvědi v ohradách zuří
divě a velkých vlků tam postavy zuřivě vyjí.
Všechny je z lidských podob ta ukrutná bohyně Kirké
ve hřbety šelem a tvář kdys změnila mocí svých bylin.“
„Jej za muže žádajíc marně,
zlatým prutem ho šlehla a mocí kouzelné štávy
Kirké změnila v ptáka a barvami postříkla křídla.“¹⁴⁴*

Libuše byla poslední z trojice sester a Kosmas ji líčil těmito slovy: „*Třetí, věkem nejmladší, ale moudrostí nejstarší, nazývala se Libuše;...Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvályhodná – ach nešťastného osudu lidského! – byla prorokyně. A poněvadž lidu pravdivě předpovídala*

¹⁴³ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 51.

¹⁴⁴ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis, kn. VII, v. 10-20, v. 189-191.*

*mnoho budoucích věcí, celý ten kmen sešel se po usmrcení jejího otce k obecné radě a ustanovil ji sobě za soudce.*¹⁴⁵

Pokud jde o etymologii jména Libuše, Kosmas ji uvádí jako Lubossa (= Luboša), kronikář sám nepřímo vysvětlil, že jméno bylo odvozeno od 'úbezná', když ji v úvodu charakterizuje, jakým vlídným způsobem se ke každému chová. V odborné literatuře je také možné se setkat s tvrzením, že byla 'moudrá Libuše mužem' (Aleksander Bruckner).

Při popisu Libuše Kosmas zřejmě použil motiv z bible, z knihy Soudců: *„Toho času v Izraeli soudila prorokyně Debóra...a Izraelci za ní přicházeli, aby je soudila.*¹⁴⁶

V Kosmově době žila Matylda Toskánská, která také kronikáři posloužila jako vzor pro kněžnu Libuši. Po smrti svého otce nastoupila na trůn se značným politickým významem a začala hrát vlivnou úlohu v největším sporu evropské diplomacie 11. století, v zápasu papeže a císaře o investituru. Matyldina moc působila na současníky velkým dojmem a není divu, že se kolem její postavy začaly už za jejího života koncentrovat různé mysteriózní představy, z nichž nejzákladnější byla představa o moci její virginozity. Vladimír Karbusický k tomu dodává: *„Není proto divu, že podobné motivy se začaly objevovat i u postavy Matyldy Toskánské zároveň s pikantériemi, které zlomyslně kladou kolem skutečné virginozity otazníky. Obojí najdeme přímo v klasické podobě u Kosmy. Tak předně tu vystupuje Matylda jako neporazitelná bojovnice – panna na trůně, jež nastoupila po smrti otcově. Byla podle Kosmy 'velmi mocnou paní' a měla moc volit, dosazovat nebo sesazovat 'přes sto dvacet biskupů'.*¹⁴⁷ Kosmas dále uvádí: *„Jejího pokynu poslouchal celý stav senátorský jako vlastní své paní a sám papež Řehoř za její pomoci vyřizoval duchovní i světské věci, poněvadž byla velmi moudrou rádkyní a ve všech protivěnstvích nebo potřebách osvědčovala svrchovanou přízeň církvi římské.*¹⁴⁸ Rovněž i Matylda, jako Libuše, se podvolila radám a vyvolila si sama ženicha, švábského vévodu Velfa, a vypravila k němu poselstvo nabízejíc mu sebe a celé panství. Poselstvo Velfa přivedlo velmi slavnostně

¹⁴⁵ *Kosmova Kronika česká*, str. 15.

¹⁴⁶ *Soudců* 4: 4, 5.

¹⁴⁷ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*, str. 33, 34.

¹⁴⁸ *Kosmova Kronika česká*, str. 114.

do jejího sídla v Canosse a slavila se velkolepá svatba. Ovšem vévoda Velf nebyl tím, čím byl Přemysl, tedy důstojný přemožitel virginozity. Velf jako muž ztroskotal u panny Matyldy nejen o svatební noci, ale i druhou a třetí noc. Kosmas velmi vtipně líčí celou anekdotu, která končí zesměšněním vévody a jeho vyhozením. Je zřejmé, že skutečná historie Matyldiných sňatků je mnohem realističtější. Narodila se v roce 1046, provdala se roku 1070 za Gottfrieda Bucklinga Lotrinského, s nímž však nežila. Po jeho smrti došlo z politických důvodů v roce 1089 ke sňatku s Velfem, kterému bylo pouhých 17 let, a tak nerovné manželství skončilo po několika letech rozvodem.

Kosmas dále ve svém líčení o Libuši pokračuje: *„Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí.“*¹⁴⁹ Charakterizuje-li Kosmas sudiče o mez sousedních polí, zpodobňuje tu již dobu, kdy zemědělská výroba byla řízena z regionálního centra, z níž toto centrum žilo. Jedná se tedy o dobu, kdy již existují latifundie (velkostatky), jež přiděloval český kníže jako léno vzniklé šlechtě na přelomu 11. – 12. století, tedy v době Kosmově.

Tón Kosmova vyprávění se mění po té, co Libuše soudí: *„Ta si zatím hověla, jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály, měkce ležíc na vysoko nastlaných poduškách a o loket se opírajíc jako při porodu.“*¹⁵⁰ Kosmas již zde naznačil, jaký má úmysl s pannou Libuší. A tak, i když Kosmas přesvědčuje, že Libuše svůj soud vykonala *‘po právu’*, je nutné konstatovat, že spor o mez mezi sousedními poli rozhodla neodborně. Podle starého práva nebyly ženy rovny mužům. Jejich posláním bylo vdát se a po uzavření sňatku se starat o domácnost a být podřízeny muži. Pouze tehdy, přiřazen-li se muž na statek, mohla jeho žena spolurozhodovat. Ovšem nikdy veřejně vystupovat, pokud šlo o právo rodinné, věcné a obligační.

Pokud Libuše přirovnává své odmítnutí k holubům, kteří *„...pohrdli kdysi bělavým luňákem, jehož si zvolili za krále...“* a místo něho *„...sobě učinili jestřába, mnohem ukrutnějšího, jenž vymýšleje si viny, jal se zabíjeti vinné i nevinné; a od té doby až*

¹⁴⁹ Kosmova Kronika česká, str. 15.

¹⁵⁰ Kosmova Kronika česká, str. 16.

podnes požírá holuby jestřáb...“¹⁵¹ je to v podstatě parafráze ezopské bajky o holubech a jestřábovi. Tyto motivy se ve středověku hodně užívaly.

„Jděte nyní domů, a koho vy si zítra vyvolíte za pána, toho si já vezmu za manžela.“¹⁵²

Dušan Třeštík o Libuši sděluje: *„Libuše, nejmávanější z této trojice, byla věštkyň stejně jako ‘velemoudrá’ Gefion ‘znalá osudů všech mužů’, byla – jako Gefion – pannou a zároveň nevázanou ženou s přinejmenším jedním milencem – Přemyslem. Gefion si vzala stejně jako Libuše ‘svatým sňatkem’ za manžela předka vládnoucí dynastie, spojeného výrazně s plodností. Obě založily nové hlavní město – Prahu a Lejre. Především je ale spojuje orba.“¹⁵³ Dle Třeštíka se jedná o jistý typ ‘trojfunkcionální’ bohyně.*

Ve IV. části pověstí Kosmas Libuši přirovnává k Sibylle Cumské, která věštila římskému národu osud téměř až do soudného dne. Ve svých proroctvích se také zmiňuje o Kristu.

*„Přišel poslední věk, jak kúmská hlásala věštba;
velké pořadí věků, jak bývalo, počíná znova,
již se zas vrací Panna, a vrací se Sáturnská říše,
nový již lidský rod nám posílá vysoké nebe.
Chraň jen, Lúciño cudná, vždyť tvůj již panuje bratr,
chlapče, jenž přijíti má: jím skončí železné plémě,
zlatý však lidský rod zas povstane po celém světě.
Takto ten skvostný věk nám za tvého konsulství vzejde,
Pollió, měsíce dlouhé pak kupředu kráčetí budou.
Stopy-li zločinců našich jsou doposud, vedením svým je
shladiš a stálých hrůz tak zbaviš veškery země.
Povede božský život a uvidí, kterak i naši
rekové žijí s bohy, a s nimi i sám bude viděn,
všechn pak usmíří svět, jímž pohládne otcovou ctností.“¹⁵⁴*

¹⁵¹ Kosmova Kronika česká, str. 16.

¹⁵² Kosmova Kronika česká, str. 16.

¹⁵³ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 131.

¹⁵⁴ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, Ekloga IV, v. 4-10, str. 186.

Přirovnáním Libuše k Sibylle Kosmas své čtenáře připravil na obdobné proroctví, jímž Libuše předpověděla budoucí slávu českému kmeni. Rovněž předvídala věhlas Prahy, který se „...dotkne hvězd...“ a bude vévodit celým Čechám, protože z jejího středu vzejdou „...dvě zlaté olivy...“, tedy sv. Václav a sv. Vojtěch.

Druhého dne Libuše pronáší svá známá varovná slova celému shromáždění. *„Jak jsi politování nad míru hoden, ó lide, jenž neumíš svobodně žít, svobodu, kterou žádný dobrý muž neztrácí leda s životem, tou vy ne bezděky zhrdáte a nezvyklé porobě dobrovolně poddáváte své šíje. Běda, pozdě budete toho marně litovati, jako litovaly žáby, když vodní had, jež si učinily králem, počal je usmrcovati.“*¹⁵⁵ Kosmas tu opět Libušinými ústy připomíná ezopskou bajku o žabách a vodním hadovi, opírající se o latinský prozaický Aesopus, tzv. Romula, který již byl vzpomenutý v souvislosti s bajkou o holubech a jestřábovi. Josef Sadílek k tomu dodává: *„Bez nadsázky lze říci, že tato bajka, její ideový záměr, kontaminovaný u Kosmy s biblickými motivy a s domácí agrární tradicí, tvoří jeden ze základních leitmotivů Libušiny soudcovské ‘tragédie’, po níž následovala volba knížete ‘od pluhu’.“*¹⁵⁶

Josef Sadílek uvádí ideové zaměření zmíněné bajky: *„Svého času, když žily žáby spokojeně a bez starostí, předstoupily prý před boha Jova (Jupiter) a žádaly, aby jim dal krále, který by uměl trestat nespravedlnost. Bůh Jupiter je prý odbyl s úsměvem. Ale žáby křičely, vřeštěly, vymáhaly své slyšení, a tak jim Jupiter vhodil na usmířenou do rybníka pařez. Žáby prý po prvním úleku pozdravovaly krále s tlukoucím srdcem, avšak když zjistily, že se jedná o bezduché dřevo, dupaly po něm s odporem a táhly na Jova, aby vymáhaly krále tím drzeji. A tak jim Jupiter seslal vodního hada. Ten však žáby nemilosrdně mordoval. Žáby prosily proto zoufale Jova o pomoc, že jinak zahynou. Jupiter prý reagoval však na jejich prosbu odmítavě. Když prý jim dal dobráka, pohrdaly jím a nevěděly, jak by ho tupily. A když pak znovu dotíraly, tak jim dal hada. Dobrého si nevážily, proto se musí spokojit s tím, kterého mají.“*¹⁵⁷ Je tedy zřejmé, že výše citovaná bajka má s částí Libušina soudu jisté společné námětové prvky. I Libuši jeden z mužů hrubě uráží a tupí. A tak, pokud si ji lid nedovede vážít, dostanou knížete, který je bude

¹⁵⁵ Kosmova Kronika česká, str. 17.

¹⁵⁶ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 66.

¹⁵⁷ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 66.

soudit „...metlou železnou...“. Kosmas ve svém vyprávění vynechal přítomnost Boha a jisté motivy bajky 'polidštil'. Latinský prozaický Aesopus plný didaktického moralizování se běžně používal ve 12. století jako pomůcka pro kněze, kteří ho využívali v kázáních.

Libušina řeč také připomíná řeč Samuelovu k Židům, když si žádali ustanovení krále. Toto biblické vyprávění a postup se shoduje s postupem vyprávění Kosmova. Židé žili bez krále jako Čechové, měli nad sebou jenom soudce, kterým byl Samuel, u Čechů jím byl Krok. Když Samuel zestárnul, jmenoval soudci své syny, Čechy soudily Krokovy dcery. Židé byli ale nespokojeni se Samuelovými syny, a tak žádali krále. Samuel se radil s Bohem, Libuše se svými sestrami. Následující řeč k Židům a Čechům je téměř totožná. Je to varování před neuváženým krokem. Lid ale neposlouchal a stále se dožadoval krále. Saula si žádal lid a vyvolil si ho. Tato volba byla konečná a neodvolatelná. Jen Bůh ho může sesadit. To znamená, že lid si může 'suverénně' zvolit knížete, jakmile však je kníže zvolen, přestává tento mandát platit – lid je 'v jeho moci' navždy a neodvolatelně. V 1. knize Samuelově se píše: *„Když Samuel zestárl, ustanovil Izraeli za soudce své syny. Jméno jeho prvorozeného syna bylo Jól a jméno druhého Abijáš; byli soudci v Beer-šebě. Jeho synové však nechodili jeho cestou, ale propadli lakotě, brali úplatky a převraceli právo. Všichni izraelští starší se tedy shromáždili a přišli k Samuelovi do Rámy. Řekli mu: 'Hle, ty jsi už starý a tvoji synové nechodí tvou cestou. Dosad' nyní nad námi krále, aby nás soudil, jako je tomu u všech národů.' Ale Samuelovi se to nelíbilo, že řekli: 'Dej nám krále, aby nás soudil.' I modlil se Samuel k Hospodinu. A Hospodin Samuelovi odpověděl: 'Uposlechni lid ve všem, co od tebe žádají. Vždyť nezavrhli tebe, ale zavrhli mne, abych nad nimi nekraloval. Všim, co dělali ode dne, kdy jsem je vyvedl z Egypta, až dodnes, dokazují, že mě opustili a že slouží jiným bohům; tak jednají i vůči tobě. Ted' však je uposlechni, ale důrazně je varuj a oznam jim právo krále, který nad nimi bude kralovat.' Samuel pověděl všechna Hospodinova slova lidu, těm, kteří od něho žádali krále. Privil: 'Toto bude právo krále, který nad vámi bude kralovat: Vezme vám syny a zařadí je ke svému vozatajstvu, aby běhali před jeho vozem. Ustanoví si velitele nad tisíci a nad sty a další, aby pro něho obstarávali orbu a sklizeň, a další, aby pro něho zhotovovali válečnou výzbroj a výstroj jeho vozů. Také dcery vám vezme za mastičkářky, kuchařky a pekařky. Vezme vám nejlepší pole, vinice a olivové háje a dá je svým služebníkům. Z vašich výmlatů a vinic bude vybírat desátky a bude je*

dávat svým dvořanům a služebníkům. Vezme vám otroky a otrokyně a nejlepší jinochy i osly, aby pro něho pracovali...A přijde den, kdy budete úpět kvůli svému králi, kterého jste si vyvolili, ale Hospodin vám onoho dne neodpoví.' Lid však odmítl Samuela uposlechnout. Prohlásili: 'Nikoli. Ať je nad námi král! I my chceme být jako všechny ostatní národy. Náš král nás bude soudit a bude před námi vycházet a povede naše boje.' Samuel všechna slova lidu vyslechl a přednesl je Hospodinu. Hospodin Samuelovi pravil: 'Uposlechni je a ustanov jim krále.'¹⁵⁸ Dušan Třeštík ve své knize *Kosmova kronika* tuto pasáž z bible rozebírá: „Nápadné je totiž, že Kosmas sáhl právě k této biblické pasáži. Musel si být vědom celého jejího protikrálovského rázu, volba prvního krále je tu přece výslovně chápána jako vzpoura Izraelitů proti bohu. Pozdější židovská tradice byla na velkých rozpacích, jak chápat a vykládat tuto první královskou volbu. Východisko bylo hledáno v tom, že se tvrdilo, že žádost lidu mít krále nebyla sama o sobě špatná, nesprávné bylo pouze, že lid nepočkal, až mu bůh sám určí krále...Teprve komentář k první královské knize, obíhající pod jménem Řehoře Vel., si všiml této pasáže. Jeho autor chápal Samuelovo 'ius regius' jako pomstu boží za to, že byl lidem odvrhnut.'¹⁵⁹

Dušan Třeštík myšlenku nastolení panovníka na trůn dále rozvádí: „Jestliže by býval chtěl biblickou předlohu sledovat důsledně, musel by z Kazi a Tetky udělat také soudkyně a nenechal by Kroka zemřít před dcerami. Řeč k lidu by pak pronášel Krok a ne Libuše. To vše Kosmas udělat nemohl, protože jeho předloha jasně mluvila o věštkyni, která se stane manželkou nového knížete. Musela se také jmenovat Libuše, je vyloučeno, aby jí Kosmas dal mužské jméno. Muž by se mu do biblického schématu právě hodil, přesto ale mluvil o ženě.'¹⁶⁰

Libuše pak varuje dále, že zvolený kníže jedny „...učiní sluhy, jiné sedláky, jiné poplatníky, jiné výběrčími, jiné katy, jiné biřící, jiné kuchaři, pekaři nebo mleči. Ustanoví sobě i plukovníky, setníky, šafáře, vzdělavatele vinic a polí, též žence, kováře zbraní, kožišníky a ševce. Vaše syny i dcery postaví do svých služeb, také z vašeho skotu, z koní a klisen neb z dobytka právě nejlepší si vezme podle své libosti. Všechno, co máte

¹⁵⁸ 1. kniha Samuelova 8. kapitola.

¹⁵⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, str. 178.

¹⁶⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 109.

*nejlepšího ve vsích, na polích, rolích, lukách a vinicích, pobere a obrátí v svůj prospěch.*¹⁶¹ U této vyjmenované knížecí moci a vypsání služeb Kosmas v podstatě upravil projev starozákonního soudce Samuela. Definuje-li Libuše knížecí moc a zmiňuje různé druhy služeb, jde tu již o plně rozvinutý stupeň společenské diferenciaci, jedná se už o vyšší formu společenské organizace se specializací rozličných druhů zemědělské a řemeslné výroby i různých služeb. Jedná se tedy o výrobu, jež byla řízena hradskou správou, Kosmas tudíž popisuje stav své doby.

Přes všechna varování a podobenství o krutosti budoucího knížete „...*sprostý lid zajásá zmateným křikem; všichni jedněmi ústy žádají, aby jim byl dán kníže...*“¹⁶² jako Izraelité, když chtěli po soudci Samuelovi krále.

*„K nim ona: ‘Hledte’, dí, ‘hle, za oněmi horami’- a ukázala prstem na hory - ‘je neveliká řeka Bílina a na jejím břehu je viděti vesnici, jež slove Stadice. V jejím obvodu jest úhor, zděli i zšíři dvanácti kročejů, jenž kupodivu, ač leží mezi tolika poli, přeci nenáleží k žádnému poli. Tam váš kníže oře s dvěma strakatými voli.’*¹⁶³ Uvedená velikost plochy zmíněného úhoru je zcela jistě astrální záležitostí symbolizující jarní a podzimní rovnodennost, tedy dvanáct hodin dne a dvanáct hodin noci. Tehdejší rolník musel mít jisté znalosti o pohybu astrálních těles, aby věděl, kdy nastal čas orby, setby a sklizně, musel znát agronomické lhůty, na nichž závisel výsledek práce, tedy dobrá úroda. Životní zkušenosti, vyplývající ze života na vsi, poznamenal monotónně se opakující roční cyklus s vracejícími se činnostmi, úkoly a povinnostmi. Vesnické práce se příliš neměnily snad již od neolitu a opanovaly jako ‘pevné modely’ lidské vědomí po dlouhá staletí. Všechno se soustřeďovalo k úrodě jako záruce přežití. Sluneční cyklus, setba, sklizeň, vědomí obnovy a zániku, byly hlavními konstantami ‘udržujícími’ kontinuitu lidského bytí i kosmu. Bylo třeba pojistit setbu, zaručit návrat slunce a jara, neopomenout žádné obřady a znamení, děděná z lůna barbarských národů, nic, co by mohlo ohrozit vratkou ‘obnovu světa’. Pavel Spunar dodává: *„Právě zemědělské práce byly ozvláštněny celými trsy magických významů a postava oráče přímo vybízela k dohadům o jeho bezprostředním vztahu k tajemným silám obnovy a plodnosti.*

¹⁶¹ *Kosmova Kronika česká*, str. 18.

¹⁶² *Kosmova Kronika česká*, str. 18.

¹⁶³ *Kosmova Kronika česká*, str. 18.

*Pohanské náboženství bylo pevně zakotveno v životní povaze zemědělců a nedokázala je plně potlačit ani dlouhodobá misie křesťanských kněží, posilovaná nejrůznějšími 'politickými tlaky'.*¹⁶⁴

Ve Vergiliových *Zpěvech rolnických* je možné nalézt podobnou paralelu o významu rovnodennosti pro časový postup rolnických prací:

*„Rolníku potřeba jest též souhvězdí Arktúra dbáti,
také Kůzlátek dnů, též souhvězdí třpytného Hada,
jako jich námořník dbá, když bouřným k domovu Pontem,
abýdskou úžinou pluje, kde ústřice v hojnosti žijí.
Jakmile hodiny denní i noční srovnají Váhy,
a když světlo a stín jest po nebi rozdělen stejně,
poháněj, rolníče, býky a zasívej na poli ječmen,
...pak bez dlení opři se o pluh,
dokud suchá je země a visí nad námi mračno.
Na jaře zasévej bob, též kyprá vojtěšku přijme
brázda a také proso, jež ročního osení žádá,
jakmile zářivý Býk již zlatými otevře rohy
jaro a zapadá Pes, jenž uniká hrozící hvězdě.*¹⁶⁵

Souhvězdí s hvězdou Arktura znamenalo u starých Čechů Přemysla Oráče. Čtvercový tvar úhoru lze chápat jako symbol tvaru budoucího orného pole, které bude potřeba zorat ve dvou na sebe kolmých směrech. Tento postup je také popsán ve Vergiliových *Zpěvech rolnických*:

*„...s úsměvem plavá Ceres naň hledí s olympských výšin –
kusy kdo úhoru na bok jen klopené oráním přímým
opět proráží pluhem, když příčným jej obrátil směrem,
pilně kdo obrací půdu a stále ji k plození nutí...¹⁶⁶*

Magdalena Beranová ve své knize *Zemědělství starých Slovanů* (str. 253) informuje, jak vypadalo zemědělství v 8. – 10. století. Popisuje, že hlavním nářadím na obdělávání

¹⁶⁴ SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*, str. 18.

¹⁶⁵ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. I., v. 204-218, str. 9, 10.

¹⁶⁶ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. I., v. 96-99, str. 7.

půdy bylo malé lehké rádlo se železnou radlicí s tulejkou. Všechny radlice patřily rádlu plazivému, opatřenému po zemi se ploužícím trámkem-plazem, na němž byla radlice upevněna. Orba byla tedy většinou velmi mělká, povrchová, a vyžadovalo to orat i příčně, křížově. Existovala také asymetrická radlice lemeš, jež půdu při orbě již obracela, ovšem její nález patří k ojedinělým.

Josef Sadílek vysvětluje: *„Oral-li tedy muž ‘od pluhu’ tento nikomu nepatřící úhor, prováděl tak rituální orbou prosbu – podle Vergiliových Zpěvů rolnických – k bohyni Cereře, resp. podle Kosmy ‘zeti Cereřinu, jež za živa ctíl jako boha’, tj. k Plútovi, bohu bohaté úrody, aby jeho sňatku s Libuší bylo božstvem požehnáno. (Zachované obyčeje některých evropských etnik ještě v uplynulém století dokumentují těsné sepětí svatby a obdělávání ‘panenské půdy’. Muž ‘od pluhu’, budoucí kníže, oral zmíněný úhor kultovním rádlom s radlicí ve tvaru stylizovaného fallu (viz vyobrazení na fresce v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě z 12. stol.), který tak symbolicky oplodňoval ‘panenskou půdu’, ležící ladem. V přeneseném slova smyslu tu šlo o panenství vědmy Libuše, o její oplodnění, a tak založení budoucí knížecí dynastie.“¹⁶⁷* Obě hlavní postavy, Libuše a Přemysl, jsou tedy u Kosmy líčeny jako vládci magických sil a jejich manželství je magickým ‘svatým sňatkem’. Přemyslovo oráčství souvisí s jiným ritem, se ‘svatou orbou’. Oba rity mají zajišťovat plodnost půdy a tím i štěstí celé skupiny.

Pokud jde o dva strakaté voly, z nichž jeden „...*má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu...*“, druhý pak je „...*od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé...*“, Kosmas tu zdůrazňuje jejich kultovní význam. To bylo v antické literatuře zcela běžné. Např. Aeneas, když vstupuje do podsvětí se Sibyllou, musí provést zápalnou oběť:

*„Čtyři tam mladé býky dá postavit, na hřbetě černé,
potom na jejich čela jim věštkyň naleje vína,
vprostřed pak mezi rohy jim ustříhne konečky chlupů,
které na oheň vrhne – a to byly oběti první –
volajíc Hekatu hlasně, jež nebi i podsvětí vládne.“¹⁶⁸*

¹⁶⁷ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 71.

¹⁶⁸ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VI., v. 243-247, str. 179.

Aeneas obětoval bohu podsvětí, který je symbolizován černou barvou. Naproti tomu na jiném místě lze nalézt verše o Dídě, jež milovala Aenea:

*„Sama pak spanilá Dídó má v pravici obětní misku,
na čelo bělostné krávy z ní lije doprostřed rohů,
aneb před tváří bohů zas k tučným oltářům kráčí,
nové zabíjí žertvy a zvířatům otvírá nitro,
dovnitř dychtivě hledí a chvějné útroby zkoumá.“¹⁶⁹*

Dídó obětuje dle ustáleného ritu božstvu světelnému, bohyni lunoně, jež 'pojí manželské svazky', které je symbolizováno barvou bílou. „Kosmas tak ústy vědmy Libuše přímo naznačuje, že voli muže 'od pluhu' budou v příhodné době na základě svého zabarvení 'obětování' antickému světelnému božstvu, bohyni Cereři, za to, že dává zemi plodnost a je dárkyní obilí...“¹⁷⁰ uvádí Josef Sadílek.

Magická orba je hlavní složkou komplikovaného obřadu určeného k zahánění moru, lidského či dobytčího. Je to rituál oborávání zmiňovaný jako pohanský zvyk již v 8. století a rozšířený pak zejména u všech Slovanů, kde byl praktikován ještě ve 20. století. Vypadal následovně: hrozila-li vesnici epidemie, sebraly se v noci potají ženy bez účasti mužů a nahé oborávaly vesnici uzavřenou brázdou tak, aby pluh obracel zemi ven od vesnice. Vybíraly se zejména panny nebo vdovy či neplodné ženy. Do brázdy sely písek a nakonec do ní zaživa zahrabávaly psa, kočku nebo černého kohouta. Snažily se dělat co největší hluk, zpívaly písně a zaříkání. Hlavní smysl rituálu je v kreslení magického kruhu, jednoho z neúčinnějších ochranných prostředků, zabraňujícího vstupu smrti do vesnice, jež byla tímto kruhem uzavřená. Obřad zabraňoval plození moru, kdežto jarní orba měla plození polí povzbudit. Je pravděpodobné, že Slované znali veřejný kmenový kult 'svaté orby' krále. Není však vůbec jasné, zda tento rituál byl spojen s rituálem 'svatého sňatku', jak by to mohla naznačovat přemyslovská pověst. Dušan Třeštík dále popisuje: „*Etnografická fakta svědčí pouze o tom, že symbolická rituální jarní orba byla často doprovázena*

¹⁶⁹ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VI., v. 60, 61, str. 113.

¹⁷⁰ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 72.

skutečným či simulovaným pohlavním aktem na nově zoraném poli. Měla se tak podporovat jeho plodnost a plodivé síly jara vůbec.¹⁷¹

Oborávání mělo ještě další význam. Oddělil se tak zvláštní prostor, jenž byl chráněný, v zásadě sakrální, a tím se vytvářel svět z nebytí. Ten samý rituál se používal při zakládání měst, například Říma.

„Oráčství si ve středověku panovnické kruhy přisvojovaly jako symbol znamenající součást charizmatu, zázračné moci krále a knížete. Je to symbol povyšující význam panovníka. U východních Slovanů existovala ještě ve 12. století představa orajícího božstva s volským spřežením. Byly to představy této 'magické orby', které působily, že oráčství, znalost obdělávání půdy, vcházelo jako kladný princip do pověsti o vzestupu panovnických rodů...Pojem obdělavatele polí nemá pejorativní význam. Nacházíme jej i v oslavné básni o Karlu Velikém, který je též moudrý oráč ('prudens agricola'); tak je zdůrazněna i moudrost Přemyslova. Tento ideový smysl má i známá nastolovací slavnost korutanských knížat, doložená z let 1161 a 1286...Zde tedy skutečný oráč symbolizoval magický původ knížecí moci. Oráčství mělo symbolickou funkci, motivy 'původu od pluhu' si panovníci přisvojovali. K tomu patří i nadpřirozené úkazy.“¹⁷²

Neméně důležitým motivem, kterému se přisuzovala velmi zvláštní a dosti podstatná moc, byla již zmíněná Libušina virginita. Toto téma žilo velmi intenzivně v dobové epice. Jak uvádí Vladimír Karbusický: *„Síla dobových představ o mysteriózní moci virginity byla větší, než realita. Představy o zvláštní moci panenství jsou všeobecně rozšířeny v pověrách všech národů. Ještě při vystoupení Jany z Arku (Panny orléanské) pomáhaly vyvolávat davové podmanění, které ona podpořila svým mužským oděvem, jímž si své panenství chránila, sama věříc v jeho moc. Směšování těchto momentů v postavě Libušině s matriarchátem je omyl. Jde o sexuální-psychologické mysterium, a ne o atribut matriarchátu.“¹⁷³*

Dušan Třeštík se dále vyjadřuje: *„Shrneme-li si celou situaci, musíme konstatovat, že český přemyslovský mýtus a ritus nastolování knížete vycházely z velmi staré a pravděpodobně již indoevropské ideologie archaického království. Není jistě náhodou,*

¹⁷¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 115.

¹⁷² KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 163.

¹⁷³ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 28.

že první doklady pro krále s kamenným trůnem pocházejí z Indie. Byl zřejmě typický pro archaické, polosakrální království, ostře se odlišující od království družinného typu vznikajícího v průběhu stěhování národů.¹⁷⁴

Pověst tedy mluvila o požehnání orby ve dvou aspektech, jako ochrany a stimulace, byla to v jejím kontextu první orba vůbec. To, co **Přemysl** lidu poskytl, byla jak hojnost vyvolaná plodností polí, tak ochrana před zimní smrtí. Nebyla to jednorázová ochrana, ale ochrana neustálá. Lid byl zbaven moru a nesnází jednou provždy. Věštkyň lidu poradila, kde najít onoho prvního Oráče, ale i to, aby si ho ustanovil knížetem a aby jí ho dal za manžela. Z toho vyplývá, že ochranná moc orby sama o sobě nepostačovala, Oráč musel rovněž být i knížetem. Rituál ochranné a plodivé orby musel provádět kníže, tato moc se připisovala knížecí 'svaté orbě'. Knížetem se Přemysl stal svatbou s ženou mající nadpřirozené schopnosti.

Přikazuje-li Libuše určeným poslům, aby vzali pro zvoleného knížete její „...řízu, plášť i přehozy, jaké sluší knížeti...“, převzal Kosmas tento obřad zcela jistě z bible či antické literatury, tedy z později zavedeného ceremoniálu při inauguraci českých knížat.

Vergilius uvádí podobný motiv v *Aeneidě*:

„...královské křeslo a řízu, jež naší vlády je znakem.“¹⁷⁵

Podobnou paralelu je možné nalézt v bibli:

„Máš plášť, buď naším náčelníkem!

Měj si tyto rozvaliny v moci.“¹⁷⁶

Libuše dále pokračuje: „...a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž má jméno Přemysl. Ten na vaše hrdla a hlavy vymyslí mnohá práva, neboť to jméno latinsky zní *praemeditans* (rozmýšlející) nebo *superexcogitans* (přemýšlející). Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovati na věky věkův.“¹⁷⁷ Přemysl je tu ceněný především proto, že je bystré mysli. Tento názor má opět své kořeny v antické literatuře.

¹⁷⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 157.

¹⁷⁵ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. XI., v. 334, str. 340.

¹⁷⁶ *Izajáš* 3: 6.

¹⁷⁷ *Kosmova Kronika česká*, str. 18.

Vergilius to zmiňuje ve svých *Zpěvech rolnických*:

*„Sám otec nepřál si míti
lehkou rolnickou práci a prvý rolníky nutil
uměle vzdělávat půdu a bystřit starostmi ducha,
nechtě, by spala mu říš, jak strnulá, dřímotou těžkou.
Rolník neoral zem, než Juppiter nastoupil vládu.“
„...chtěje, by potřebou hnán, svým vlastním hloubáním hledal
znenáhla umění různá a pěstil si obilí orbou.“¹⁷⁸*

Dušan Třeštík Přemyslovo jméno dále rozvádí: *„...bylo nasnadě, aby mu etymologie Přemyslova jména připomněla staré krále zlatého věku – filosofy, kteří byli také, jako Přemysl, oráči. Kdyby však z Přemysla udělal panovníka zlatého věku, musel by se vzdát jeho souvislosti s vládnoucím rodem, protože současné panovníky si – jak jsme viděli – ustanovili teprve lidé, kteří pohrdli vládou filosofů.“¹⁷⁹*

Pokud Libuše použila v závěru slova, že *„...potomstvo bude panovati na věky věkův...“*, použil Kosmas slovního obratu z *Nového i Starého zákona*.

„Ať se každý odvrátí od své zlé cesty a od svých zlých skutků a budete přebývat v zemi, kterou Hospodin dal vám a vašim otcům od věků na věky. Nechodte za jinými bohy, neslužte jim a neklaňte se jim.“¹⁸⁰

„Když jsem ho spatřil, padl jsem k jeho nohám jako mrtvý; ale on vložil na mne svou pravici a řekl: ‘Neboj se, Já jsem první i poslední, ten živý; byl jsem mrtev – a hle živ jsem na věky věků. Mám klíče od smrti i hrobu.’“¹⁸¹

Byli vybráni poslové, aby přivedli ze Stadic k Libuši Přemysla. Ti ale váhali, protože cestu neznali. Libuše je ale ubezpečila, že mohou jít bez obav, neboť její kůň je prý dovede na místo bezpečně, poněvadž *„...tu cestu nejednou šlapal...“*. Šlo tu jistě o již vzpomenutého ‘triglavského’ bílého věšteckého koně, protože jak Kosmas uvádí, Libuše *„...za nočního ticha tu bájnou cestu na koni tam konávala a před kuropěním se vracívala.“* Vše tomu nasvědčuje. Rovněž řecká bohyně Seléné, jež bývá ztotožňována

¹⁷⁸ MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*, kn. I., v. 121-125, v. 133, 134, str. 6.

¹⁷⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, str. 181, 182.

¹⁸⁰ *Jeremjáš* 25: 5, 6.

¹⁸¹ *Zjevení* 1: 17, 18.

s Dianou, božstvem měsíce, prý jezdila v 'úplňku čas' po nebi na voze taženém dvojspřežím a přinášela zemi světlo.

„...kdykoli Seléné jasná, své spanilé omyvši tělo
ve vlnách Ókeanu a skvoucí oblekši roucha,
oře své vysokých šjí zapřáhne, zářivě lesklé,
spěšně pak žene vpřed to spřežení s překrásnou hřívou
večerem v úplňku čas.“¹⁸²

Při této noční pouti Seléné prý toužila zablédnout svého milého, kárského lovce Endymióna. Ze svého vozu k němu sestupovala do jeskyně v hoře Latmos a ve spánku ho svými paprsky líbávala. Libuše jezdila na 'triglavském' bílém koni a to zřejmě ze stejného důvodu. „*Neboť sděluje-li Libuše svým poslům, že její kůň 'tu cestu nejednou šlapal', lze to pochopit tak, že šel vlastně směrem k souhvězdí Bootes s výraznou hvězdou Arkturem, kterému staří Čechové, jak již bylo uvedeno, říkali souhvězdí Přemysla Oráče.*“¹⁸³ Když toto souhvězdí vyšlo na jaře na obzor, nastal čas orby.

Kosmas Libušiny noční pouti zakončuje ironickým výkřikem: „...ať Žid Apella věří...“,¹⁸⁴ který si vypůjčil z Horatiových *Satir*.

Poslové kráčí a „...drží se stop koně...“. Nikdo z poslů si na Libušina věšteckého koně neseďá. To příslušelo pouze Libuši, která jako věštyně byla ve spojení s magickými nadpřirozenými silami. Přemysl byl zřejmě předem uvědoměn o této návštěvě, neboť chlapec, kterého poslové potkali, jim sděloval, že Přemysl na nedalekém poli popohání voly, aby práci co nejrychleji dokončil. Zřejmě se o tom s Libuší již předem dohodl při jejích jízdách 'v úplňku čas'.

Libušini posli pak přistupují k Přemyslovi a oslovují ho těmito slovy: „*Blažený muži a kníže, jenž od bohů nám jsi byl zrozen.*“¹⁸⁵ Kosmas tímto oslovením chtěl zdůraznit božský původ přemyslovské dynastie od samého počátku. Protože nejen Libuše, ale i Přemysl měl věštecký dar od pohanského božstva. Josef Sadílek to vysvětluje: „*Které božstvo, pokud jde o Přemysla, měl Kosmas na mysli, lze usuzovat z tohoto jeho sdělení:*

¹⁸² SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 75.

¹⁸³ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 75.

¹⁸⁴ *Kosmova Kronika česká*, str. 19.

¹⁸⁵ *Kosmova Kronika česká*, str. 19.

‘Přemysl naplniv už dny,...byl vzat k zeti Cereřinu (pozn. Plútos), jež za živa ctil jako boha.’ Tedy Cereru, bohyni plodnosti a obilí, Plúta, boha bohatství, jímž se rozumělo obilí uložené ve velkých hliněných sudech pod zemí (odtud vztah Plútův k podsvětí).¹⁸⁶

Když pak poslové pozdravili Přemysla jako svého knížete s přáním, aby vypřáhl od pluhu voly, změnil roucho a vsedl na koně, ‘triglavský’ bílý kůň prý při tom na znamení souhlasu zaržál.

Tím se dali se vším svým majetkem plně do moci knížete. Sami prohlásili: *„Vše, co máme, i my sami jsme v tvých rukou; tebe za knížete, tebe za soudce, tebe ze správce, tebe za obránce, tebe jediného sobě volíme za pána.”¹⁸⁷* Tato volba byla zároveň samozřejmě chápána nejenom jako volba Přemysla, ale i celého rodu na věčné časy.

Tím jsou Přemyslovi přiznány nejvyšší mocenské atributy. *„Při této řeči se ten muž moudrý, jako by předvídal budoucnost, zastavil, otku, kterou držel v ruce, vetkl do země a pustiv voly zvolal: ‘Jděte tam, odkud jste přišli!’¹⁸⁸* Pokud jde o vlastní zmizení volů,

může to být chápáno jako jev myticko-astrálního charakteru. Říkali-li staří Čechové souhvězdí Bootes Přemysl Oráč, zřejmě v něm viděli oráče se dvěma voly. V době podzimní, v době, kdy toto souhvězdí začne zapadat za obzor, nejprve zmizí ‘volské spřežení’. I popis barvy volů v Libušině věštbě je rovněž kultovního charakteru. Je to starý významový princip v magických pojmech (dokonce i ve staroegyptské sakrální sošce orajícího spřežení, které je dnes chované v Britském muzeu, mají volci zvláštní kombinaci černé a bílé barvy). A tak je zřejmé, že voli byli symbolicky obětováni světelné bohyni Cereře, případně částečně i bohu Plútovi. *„Ti, ještě než to dořekl, z očí zmizeli a nikdy více se neobjevili. Ale lístka, kterou do země vetkl, vyrazila tři velké ratolesti, a to, což jest ještě podivnější, i s listím a ořechy.”¹⁸⁹*

Zajímavé vysvětlení podává Vladimír Karbusický: *„V přemyslovské látce je tedy použito stejné náznakové svatební motivace a erotické symboliky: záhon dosud neorané země (poetický symbol panenství), ořeší (lískový ořech je etnologicky doložený symbol penisu, červená višně symbol deflorace), tajný styk za noci před sňatkem. Je to héros gámos,*

¹⁸⁶ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 76.

¹⁸⁷ *Kosmova Kronika česká*, str. 19.

¹⁸⁸ *Kosmova Kronika česká*, str. 19, 20.

¹⁸⁹ *Kosmova Kronika česká*, str. 20.

mýtus sympatetické, plodnostní magie, známý už ve starých kulturách a působící i ve středověku. Tento motiv stál už při adaptaci aktu magické orby v zárodku přemyslovské pověsti v 10. století (muž s charizmatem a žena-hadačka).¹⁹⁰

Tyto motivy je možné nalézt ve *Starém zákoně*, např. Áronova hůl přes noc vyrašila i s dozrálými mandlemi.

„Uložíš je do stanu setkávání před schránu svědectví, tam, kde se s vámi setkávám. Hůl muže, kterého vyvolím, vypučí. Tak zkrotím reptání Izraelců, kteří proti vám reptají...Když pak nazítří Mojžíš vešel do stanu svědectví, hle, Áronova hůl za dům Léviho vypučela, vyrazilo poupě, rozkvetl květ a dozrál mandle.“¹⁹¹

Na jiném místě v bibli Hospodin sám nazývá svůj lid svým výhonkem:

*„Tvůj lid, všichni budou spravedliví,
navěky obdrží do vlastnictví zemi,
oni, výhonek z mé sadby,
dílo mých rukou k mé oslavě.“¹⁹²*

Rovněž v antické literatuře lze nalézt podobné motivy, např. v Ovidiových *Proměnách*:

*„Sobě tam Pallas štít a oštěp s hrotem dá ostrým,
dá si i na hlavu přilbu a chrání si aigidou prsa.
Zobrazí dál, jak úderem oštěpu vydává země
výhonek olivy sivé a na něm zelené plody,
i jak se bozi diví. A nakonec Vítězství vetká.“¹⁹³*

Libušini posli se divili zázraku, kterého byli svědky, protože „...stáli zaraženi...“. Tím bylo opět demonstrováno Přemyslovo spojení s nadpřirozenou mocí, což se předpokládalo u budoucího manžela věštkyň. Po té Přemysl sám poskytl vysvětlení: „Co se divíte? Vězte, že se z našeho rodu mnoho pánů zrodí, ale jeden pokaždé bude panovati.“¹⁹⁴

„Zatímco svačili a vodu ze džbánku pili, dvě ratolesti nebo odnože uschly a odpadly, ale třetí velmi rostla do výše i šíře. To naplnilo hosty ještě větším podivem a bázní.“¹⁹⁵ To

¹⁹⁰ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 160.

¹⁹¹ 4. *Mojžíšova* 17: 19-23.

¹⁹² *Izajáš* 60: 21.

¹⁹³ NASO, Publius Ovidius. *Proměny*, kn. VI., v. 78-82.

¹⁹⁴ *Kosmova Kronika česká*, str. 20.

¹⁹⁵ *Kosmova Kronika česká*, str. 20.

pouze demonstrovalo, že pouze jediný panovník bude vždy vládnout. Velmi zajímavý je také dovětek Přemyslovy věštby, v němž říká: „*Ale kdyby vaše paní nebyla s tou věcí tak spěchala, nýbrž na krátký čas byla vyčkávala běhu osudů, že by nebyla pro mne tak brzy poslala, měla by vaše země tolik pánů, kolik by příroda vydala na svět knížecích synů.*“¹⁹⁶ Tím chtěl Přemysl sdělit, že by naše země byla rozdrobená na několik menších knížectví. Je zde zachycen velmi známý princip ‘přerušené, nedokončené činnosti’. Vladimír Karbusický toto vysvětluje: „*...předčasný příchod a netrpělivost poruší osudově dokonalé štěstí (plné dosažení cíle). Osoba, již je vlastní moc vševědoucnosti, očekává příchodího, ví předem o jeho příchodu. Tak Přemysl pospíchá se svou činností před příchodem poselstva, pohání volky, aby co největší část díla dokonal, protože vidí do budoucnosti, a lituje, že Luboša měla tak naspěch a zavolala ho tak brzo k sobě; jinak by bylo v zemi pánů tolik, kolik by se narodilo knížecích synů.*“¹⁹⁷

Otázkou je, proč Kosmas v Přemyslově výroku použil slova ‘vaše’ země. Mohlo to znamenat, že Přemysl byl příslušníkem jiného slovanského plemene či jiného národa, a tak Kosmas použil opět paralelu z antické literatury z Vergiliovy *Aeneidy*, kdy má v zaslíbené zemi Latii dojít ke spojení pokrevně příbuzných kmenů, a to Aeneových spolubojovníků z Tróje a domácího kmene Italů. Kosmas tak mohl použít jistých motivů:

*„...římský král – ten mladé upevní město
zákony – z malých Cur byl povolán, z chudého kraje,
ke vládě nadmíru velké.“*

*„Nechtěj nijak svou dceru dát v manželství s latínským mužem,
lůžku, můj milý synu, jež chystá se, nesvěřuj dceru!
Přijde ti cizí zeť, jenž povznese spřízněním krve
k hvězdám naše nám jméno a z jehož plemene vnuci
u nohou uvidí svět, jak podroben čile si vede.“*

*„...nesmí však žádný Ital tak velký si podříditi národ –
volte si cizího vůdce!“¹⁹⁸*

¹⁹⁶ *Kosmova Kronika česká*, str. 20.

¹⁹⁷ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 162.

¹⁹⁸ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VI., v. 810-812, str. 199, VII., v. 96-100, str. 207, VIII., v. 502, 503, str. 253.

Kosmas se tedy zřejmě přidržel cizí předlohy, neboť Přemysl má také podle věštby upevnit zákony českého kmene, ačkoliv pochází ze Stadic a je povolán „...ke vládě nadmíru velké...“ jako cizinec.

Stadice je obec, ze které Přemysl údajně pocházel a nacházela se v regionu kmene Lemúzů. Byla provedena celá řada archeologických výzkumů v obci i v jejím okolí (v blízkosti se nacházelo např. slovanské hradisko Zabrušany z 9. stol. nebo středisko přemyslovské hradní správy v Bílině), ovšem z nich jednoznačně vyplývá, že obec Stadice v raném údobí hradištní doby, do níž by bylo možné pověst o Přemyslovi zařadit, ještě neexistovala.

Rovněž je zajímavý samotný název Lemúzů. Staří Slované v některých lokalitách na našem území říkali radlici lemeš, dřevěnému plazu lemiez či limit, a oráči pak lemúz. A tak kmen Lemúzů, tedy 'Oráčů', zřejmě dostal svůj název vzhledem k tomu, že používal progresivnější způsob při obdělávání půdy.

V tu chvíli, kdy je Přemysl oděn do knížecího roucha, tedy v „...řízu, plášť i přehozy, jaké sluší knížeti...“, se stává neomezeným pánem české země, jejím vládcem, správcem, soudcem, rovněž i jejím ochráncem, jak zněl vzkaz Libuše. Podobný příběh je také popsán v bibli.

Eliáš „...odešel odtud a našel Elišu, syna Šáfatova, jak orá. Bylo před ním dvanáct spřežení a on sám při dvanáctém. Eliáš k němu přikročil a hodil na něj svůj plášť. Eliáš opustil dobytek...Obrátil se tedy od něho, vzal spřežení dobytčat a obětoval je.“¹⁹⁹

Podobně je to také u Přemysla Oráče. Také na jiných místech v bibli je možné se dočíst, co to znamená být oděn v plášť:

*„Kdo to přichází z Edómu,
kdo v rouchu rudém jde z Bosry?
Kdo je ten v úboru velebném,
hrdě kráčejíci ve své velké síle?
‘Já, který právem vyhlašuji,
že na vítězství stačím.’“
„Velmi se veselím z Hospodina,*

¹⁹⁹ 1. královská 19: 19-21.

*má duše jása k chvále mého Boha,
neboť mě oděl rouchem spásy,
zahalil mě pláštěm spravedlnosti
jak ženicha, jenž si jako kněz čelenku bere,
a jako nevěstu, která se kráší svými šperky.*²⁰⁰

Z těchto citátů je možné pochopit, že pláštěm je tu symbolizována vůle nejvyšší nadpřirozené bytosti při výběru svého zástupce, reprezentanta a pomocníka, vykonávajícího misijní funkci vůči širokým vrstvám.

*„Potom oděn v knížecí roucho a obut v královskou obuv vsedne ořáč na bujného oře, avšak nezapomínaje na svůj stav, vezme s sebou své střevíce, zcela z lýčí ušité, aby je dal schovati pro budoucnost; a chovají se na Vyšehradě v knížecí komoře až podnes a na věčné časy.“*²⁰¹ Lýčené střevíce zapadají do celkového kontextu. Dodnes jsou uchované na Vyšehradě jako charizmatické relikvie, magicky přenášející panovnickou moc na potomky. V ruské lidové magii sloužily k ochraně úrody a dobytka před škodlivými silami i jako podpora plodnosti. Po té, se jeden z poslů osmělil a zeptal se Přemysla, proč si u nich uschoval střevíce z lýčí, když už nejsou k ničemu a každý by je vyhodil. Na to Přemysl reaguje státnicky: *„Na to jsem je dal a dám schovati na věky, aby naši potomci věděli, odkud vzešli, a aby byli vždy živi v bázni a nejistotě a aby lidí sobě od Boha svěřených nespravedlivě neutiskovali z pýchy, poněvadž všichni jsme si od přírody rovni.“*²⁰²

Tato slova jsou velmi zajímavá. Libušini posli, když přistoupili k Přemyslovi, řekli: *„...kníže, jenž od bohů nám jsi byl zrozen...“* (měli tedy na mysli od pohanského božstva) ovšem Přemysl po té v souvislosti s uschováním střeviců z lýčí zdůvodňuje své chování a zmiňuje *„...lidí sobě od Boha svěřených...“*, aby si v pokoře uvědomovali svůj 'oráčský' původ. Kosmas zde má jistě na mysli již Boha biblického, starozákonního, chce opět zdůvodnit pokračování 'božské' vyvolenosti přemyslovské dynastie v době po přijetí křesťanství. Pokud Kosmas dále uvádí, že *„...všichni jsme si od přírody rovni...“*, myslí tím etickou rovnost před Bohem, nikoliv sociální. Střevíce z lýčí tedy demonstrovaly

²⁰⁰ Izajáš 63: 1, 61: 10.

²⁰¹ Kosmova Kronika česká, str. 20.

²⁰² Kosmova Kronika česká, str. 20.

původní chudobu, z níž přemyslovská dynastie údajně vzešla, a měly vybízet ke křesťanské pokoře. Kosmas zajisté neměl v úmyslu snižovat glorifikaci přemyslovské dynastie; pokud hovoří o muži 'od pluhu' a o tom, že jedl plesnivý chléb, kus sýra a k tomu džbán vody, měl jistě na mysli ryze etický význam.

Přemysl ve svém výkladu pokračuje: „*Neboť Štěstěna stále jako v kostky hraje svým kolem tak, že brzy ty povznese na vrchol, brzy ony uvrhne do propasti. Tím se stává, že se světská hodnost, jež bývá někdy k slávě, ztratí k hanbě. Ale chudoba, překonaná ctností, neskrývá se pod vlčí koží, nýbrž svého vítěze, jež zprvu s sebou strhla do hlubin, povznáší k hvězdám.*“²⁰³ Pokud hovoří Přemysl o kolu Štěstěny v souvislosti se změnou společenského postavení, Kosmas použil běžného antického klišé uvedeného např. u Tacita v jeho *Rozpravě o řečnících*.

Podobné myšlenky je možné najít v bibli ve *Starém zákoně* v chvalozpěvu:

„*Hospodin ochuzuje i zbohacuje,
ponižuje a též povyšuje.
Nuzného pozvedá z prachu,
z kalu vytahuje ubožáka;
posadí je v kruhu knížat
a za dědictví jim dá trůn slávy.*“²⁰⁴

Kosmas v líčení pokračuje: „*A když cestu dokonali a již již se blížili k hradu, pospíšila jim vstříc paní, obklopená svými dvořany; podavše si ruce, vešli s velikou radostí do příbytku, posadili se na pohovkách, občerstvili se darem Cereřiným a Bakchovým a ostatek noci věnovali Venuši a Hymenaeovi.*“²⁰⁵ Vlastní ceremoniál uzavření sňatku Libuše a Přemysla Kosmas popsal poměrně lakonicky. Je zřejmé, že Kosmas znal slovanské zvyklosti svatebního obřadu, ale pro pověst samotnou to nebylo důležité. Kronikář zachytil podání si rukou a vstoupení do příbytku, což spojovalo dobu dávných Slovanů s jeho současnou. Podle obyčejů starých Slovanů se nevěsta kupovala a po té, co byla přivedena do ženichova obydlí, byla odevzdána staršími váženými členy příbuzenstva symbolickým vložením nevěstiny ruky do ruky ženichovy. Dle Kosmova

²⁰³ *Kosmova Kronika česká*, str. 23.

²⁰⁴ 1. *Samuelova 2: 7, 8.*

²⁰⁵ *Kosmova Kronika česká*, str. 23.

pojetí situace byla jiná – rozhodovalo Libušino bohatství proti Přemyslově chudobě. Z antické literatury je známé, že dar Cereřin znamenal svatební koláč a darem Bakchovým se rozumí pohár vína. „*Ostatek noci věnovali Venuši a Hymenaeovi...*“, což znamenalo v antice posvátný sňatek, tedy spojení bohyně a boha, z něhož mělo vzejít potomstvo, v tomto případě bohem vyvolená dynastie Přemyslovců.

„*Tento muž, jenž vpravdě pro svou mužnost zasluhuje slouti mužem, upoutal zákony tento bezuzdný kmen, nezkrocený lid mocí zkrotil a uvedl v poddanství, jež jej i dnes tíží, též vydal všechna práva, jimiž se tato země řídí a spravuje, sám s Libuší samou...*“²⁰⁶ těmito slovy Kosmas uzavírá pověst o založení státu a spořádané společnosti.

Celý jeho příběh jednal vlastně o tomtéž jako mýty o původu světa a původu Čechů, o základech spořádané lidské společnosti v ‘onom čase’, v čase počátků, kdy se z chaosu vynořovaly struktury řádu světa a lidí. Pokud do něho lidé nechtěli opět upadnout, museli se, především za pomoci různých rituálů, udržovat a opakovat toto prapůvodní stvoření.

Pokud Kosmas prohlašuje, že Přemysl po sňatku s Libuší „...upoutal zákony tento bezuzdný kmen...“, má zřejmě na mysli podobnou paralelu ve *Starém zákoně*, zaznamenanou ve Druhé knize Mojžíšově, kdy Hospodin uzavírá smlouvu Zákona s izraelským národem a na hoře Sínaj promlouvá s Mojžíšem: „*Mojžíš rychle padl na kolena tváří k zemi, klaněl se a řekl: ‘Jestliže jsem, panovníku, nalezl u tebe milost, putuj prosím, Panovníku, uprostřed nás. Je to lid tvrdošijný; promiň nám však vinu a hřích a přijmi nás jako dědictví.’ Hospodin odpověděl: ‘Hle, uzavírám s vámi smlouvu. Před veškerým tvým lidem učiním podivuhodné věci, jaké nebyly stvořeny na celé zemi ani mezi všemi pronárody.*“²⁰⁷ Také v Páté knize Mojžíšově jsou zaznamenána podobná slova o tom, že Izraelité byli „...lid tvrdošijný...“²⁰⁸ a „...vzdorovitý a tvrdé šíje...“²⁰⁹. Pokud se Kosmas zmiňuje o poddanství, jistě neměl na mysli společenskou situaci v době prvního českého vladaře, ale kronikář popisuje přelom 11. – 12. století, tedy dobu, kdy vznikala velkostatkářská šlechta. Když Kosmas dodal, že Přemysl „...vydal

²⁰⁶ *Kosmova Kronika česká*, str. 23.

²⁰⁷ 2. *Mojžíšova* 34: 8-10.

²⁰⁸ 5. *Mojžíšova* 9: 13.

²⁰⁹ 5. *Mojžíšova* 31: 27.

všechna práva, jimiž se tato země řídí a spravuje...“, samozřejmě se jednalo o jeho fikci, protože z té doby se nezachoval žádný záznam, neodpovídalo by to tedy vývojovému trendu naší společnosti té doby. V té době začíná v české kotlině vznikat, vedle ještě existujícího otroctví, rovněž jiný druh tzv. nevolnictví, a to poddanství selské. Z *Kosmovy kroniky* je možné vycítit, že v té době došlo k zpřísnění knížecích zákonů a práv. Týkalo se to např. vojenské povinnosti, stavby válečných opevnění, doprovázení panovnických družin a jiných veřejných břemen pracovních. Z naturálních břemen se to týkalo především 'osepu' a 'nářezu', odváděly se povinné dávky vymláceného obilí a nářez se týkal dobytka a masa. Dále se odváděly peněžité dávky pravidelné v podobě obecného tributu a biskupského desátku, také nepravidelné, tzv. berně. Na všechny tyto a další těžkosti upozorňovala vědma Libuše ve svém proroctví v souvislosti s volbou knížete.

Po ustanovení veškerých práv a povinností „...jednoho dne řečená paní, jsouc věštným duchem nadšena, před svým mužem Přemyslem a v přítomnosti starších lidu takto věštila:

'Spatřuji hrad, který pověstí nebes se dotkne, ve hvozdě leží místo – je vzdáleno ode vsí této na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny. Toto místo na severní straně pevně chrání hlubokým údolím potok Brusnice, na jižním však boku široká hora velmi skalnatá, která se od skal (latinsky petrae) nazývá Petřín, převyšuje okolí. Hora toho místa se zkrucuje na způsob delfína, mořského vepře, směrem až k řečené řece. Až tam přijdete, naleznete člověka, an uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jež vystavíte, nazvete Prahou. V tomto hradě někdy v budoucnosti vzejdou dvě zlaté olivy, jež svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe a po všem světě budou zářiti svými divy a zázraky. Budou je oběťmi a dary ctíti a jim se klaněti všechna pokolení země české a ostatní národové. Jedna z nich bude slouti Větší sláva (Václav; lat. Maior Gloria), druhá Voje útěcha (Vojtěch; lat. Exercitus Consolatio)'“²¹⁰

Otázkou může být, odkud Kosmas čerpal při psaní tak silného proroctví. Již v *Kristiánově legendě* se hovoří o založení Prahy, i když v jiném dějovém sledu a bez

²¹⁰ *Kosmova Kronika česká*, str. 23, 24.

přesného určení místa. Dušan Třeštík ke vzniku pověsti uvádí: „...za bezpečné můžeme pouze považovat, že v 10. – 12. století existovala pověst, kterou v letech 992 – 994 citoval Kristián a někdy brzy po roku 1120 přepracoval Kosmas. V žádném případě nemohlo jít o učený výmysl jednoho či druhého z obou autorů. Velmi pravděpodobné je, že pověst nevznikla v 10. století, i když v té podobě, kterou znali Kristián a Kosmas, byla tendenční oslavou a 'zdůvodněním' ovládnutí Čech Přemyslovci a Prahou.“²¹¹

Kosmas se drží již zavedeného schématu. Založení města je lékem proti moru, je lékem jak na nepořádek zdravotní, tak sociální. Již řada řeckých pověstí o zakládání měst spojují akt založení s ustavením královské moci. Zakladatel je v nich nejčastěji prvním člověkem, prvním králem, tak jak je Přemysl prvním knížetem i prvním oráčem a moudrým dárcem.

Podobnou věštbu lze nalézt ve Vergiliově *Aeneidě*, která souvisela se založením budoucího města Alby Longy, které měl zbudovat Aeneův syn Iulus, mytický praotec Iuliů, ze kterého pocházeli údajně Caesar a Augustus. Z toho města měl být posléze zbudován Řím:

*„...najdeš prasnici velkou, jak pod duby na břehu řeky
s třiceti prasátky leží, jež právě se vylíhla na svět,
bílá leží tam v klidu a u vemen selátka bílá.
Zde bude pro město místo a bezpečný od strastí oddech.
Odtud pak Iulus vyjde a založí za třicet roků
město, jež jménem slavným se Bílá nazývat bude.“*²¹²

Podle věštby z Aeneova rodu také vzejde rod římských Iuliů, který bude vládnout celému světu.

*„Hle, ten proslulý Řím, můj Aenee, vedením jeho
světu se vyrovná vládou a Olympu vznešeným duchem!
Římány své, toť Caesar a veškeré Iulovo plémě,
které stoupnouti má až k nebes vysoké klenbě...“*²¹³

Rovněž Vergilius uvádí vynikající osobnosti, které rod římských Iuliů proslaví.

²¹¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, str. 165.

²¹² MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VIII., v. 43-48, str. 236, 237.

²¹³ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VI., v. 781, 782, 789-790, str. 198, 199.

*„Potom se narodí Caesar, ten Trójan z vzácného rodu,
jehož říše až k moři a pověst dosáhne k hvězdám,
Iulius, jehož jméno má z velkého Iula původ.“²¹⁴*

Další významnou osobností, která by měla podle věštby římské impérium proslavit, popisuje Vergilius:

*„Tamhle je, tam – ten slíbený muž, jak často jsi slýchal,
Caesar to Augustus sám, syn Božského, kterýžto znova
v Latii zlatý věk nám zavede.“²¹⁵*

V Kosmově díle stejně jako ve Vergiliově *Aeneis* je možné nalézt podobné motivy. Stejně jak sláva Říma v době údajného vracejícího se 'zlatého věku' se má podle věštby 'dotknout hvězd', podobně je tomu v případě Libušiny věštby týkající se budoucího Pražského hradu. Jako Řím se zásluhou Caesara a Augusta 'dotkne hvězd', stejně tak podle Libušina proroctví Pražský hrad se 'dotkne hvězd' prostřednictvím dvou českých světců, svatého Václava a svatého Vojtěcha. Oldřich Králík k tomu dodává: *„Hned na začátku kroniky při zakládání Prahy věští pohanská kněžna Libuše slávu města, jehož nejvyšším titulem prý budou dva velcí světci, totiž Václav a Vojtěch. Tato dvojice prochází celou kronikou, až k zázraku z r. 1091, jinak řečeno, jako svrchní tóny provází celou symfonii národních dějin. Teprve tito nebeští ochránci dávají smysl českým dějinám, zvláště Václav se stává věčným vladařem země české a střídající se panovníci jsou pouhými jeho zástupci či náměstky.“²¹⁶*

Co se týká 'dvou zlatých oliv', Josef Sadílek tuto metaforu ve své knize vysvětluje tímto způsobem: *„Říká-li Libuše, že tyto 'dvě zlaté olivy', tj. sv. Václav a sv. Vojtěch, 'svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe', jde tu o aplikaci antického kosmogonického názoru, neboť např. již ve XIII. homérském hymnu se hovoří o 'věnci sedmera hvězdných drah', který tvořily Slunce, Merkur, Venuše, Měsíc, Mars, Jupiter a Saturn, jemuž přináležela právě sedmá astrální dráha. Za jeho vlády byl prý na zemi zlatý věk.“²¹⁷*

²¹⁴ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. I., v. 286-288.

²¹⁵ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VI., v. 791-793, str. 199.

²¹⁶ KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, str. 141.

²¹⁷ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 93.

Tuto zajímavou skutečnost také popisuje Vergilius v *Aeneidě*:

*„Saturnus hrubý ten lid, jenž bydlil porůznu v horách,
sloučil a dal jim řády a kraj ten raději nazval
Latium, poněvadž v něm sám našel bezpečný úkryt.
Tehdy byl zlatý věk, jak praví se, pod oním králem,
poněvadž klidným mírem svůj národ Saturnus řídil.
Zvolna ho vystřídal věk svou cenou horší i barvou,
nastaly divé války a po jmění vášnivá touha.“²¹⁸*

Libuše ve svém proroctví zmiňuje 'dvě zlaté olivy'. Tento motiv je možné nalézt v bibli např. v Janově Zjevení: „*A povolám své dva svědky, a oblečení v smuteční šat budou prorokovat tisíc dvě stě šedesát dní.* To jsou ty dvě olivy a ty dva svícny, které stojí před Pánem země.“²¹⁹ Podobný motiv dokonce i s vysvětlením se nachází u Zacharjáše:

„A zeptal se mě: ‘Co vidíš?’ Odvětil jsem: ‘Hle, vidím svícen, celý ze zlata, a na něm nahoře mísa se sedmi kahany. Všechny kahany na něm mají nahoře po sedmi hubičkách. A nad ním dvě olivy, jedna z pravé strany a druhá z levé strany mísy...Těch sedm, to jsou oči Hospodinovy, prohledávající celou zemi.’ Nato jsem mu řekl: ‘Co znamenají ty dvě olivy po pravé i levé straně svícnu?’ A dále jsem se ho otázel: ‘Co znamenají ty dva trsy oliv, které jsou nad dvěma zlatými žlábkami, jimiž vytéká zlato?’ Tu mi řekl: ‘Ty nevíš, co to znamená?’ Řekl jsem: ‘Nevím, můj pane.’ Odvětil: ‘To jsou ti dva synové nového oleje, kteří stojí před Pánem celé země.’“²²⁰ Těmi syny jsou myšleni Mojžíš a Eliáš, představitelé Zákona a Proroků, kteří měli později provázet Mesiáše.

Otázkou je, proč Kosmas při líčení dvou olivových ratolestí použil adjektivum zlaté. Kosmas vnímal české světce jako pomocníky Kristovi, kteří budou zářit ze sedmého nebe 'divy a zázraky' a dle něho nastolí v české zemi nový věk, zlatý věk, tedy mír uvnitř země. Josef Sadílek tuto představu doplňuje: „*Je to v plném souladu s představou ‘božího města’ u sv. Augustina ve spojení s příchodem ‘zlatého věku’, tedy míru. Ve spise O boží obci sv. Augustin rozvíjí totiž své pojetí dějin. Jejich smysl nachází v zápase dobra a zla, v boji obce boží (tj. křesťanské církve) s obcí ďáblou*

²¹⁸ MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*, kn. VIII., v. 321-327, str. 247.

²¹⁹ Zjevení 11: 3, 4.

²²⁰ Zacharjáš 4: 2, 3, 10-14.

(tj. světským státem), který skončí vítězstvím království božího. Stát je podle sv. Augustina jen nutným zlem, jenž musí existovat, pokud jsou lidé zlí. Kdyby všichni lidé byli spravedliví, nebylo by ho třeba.“²²¹ Kosmovo pojetí českého státu pod přemyslovskou dynastií, z níž také pocházel svatý Václav, je tedy v souladu s ideovou koncepcí sv. Augustina, kdy domácí světci se stávají prostředníky ochrany a přimluvy u Boha s Kristovou pomocí.

Velmi zajímavý je motiv, podle kterého měl dle proroctví Libuše vzniknout název hradu **Praha**. Před Přemyslem a staršími lidu Libuše řekla, že až přijdou v uvedená místa podle jejího označení, najdou prý „...člověka, an uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jež vystavíte, nazvete Prahou.“²²² Jak již František Palacký ve své knize *Dějiny národa českého* uvádí, Kosmův výklad vzniku názvu Prahy je zcela jistě chybný, ovšem oceňuje etymologické snahy českého kronikáře. Kosmas byl postaven před skutečnost, že etymologicky Praha již existovala, a tak mu připadalo nejlogičtější pojmenovat hrad a centrum českého dění podle dveřního prahu. Druhou skutečností je, že pokud se kněžna Libuše zmiňuje, že se „...u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí...“, měl Kosmas v úmyslu zdůraznit mocenské postavení tohoto hradu, tedy etymologický výklad tohoto slova byl pro něj zřejmě druhořadý. Bezpochyby sledoval jistý záměr a to ten, že hrad Praha byl vybudován první přemyslovskou dynastií, tím tedy mají knížecí potomci od samého počátku své mocenské sídlo.

Díky Kosmovu záznamu je možné se dozvědět, že na Pražském hradě býval kopec s mystickým názvem Žiži. Stával na místě dnešního třetího nádvoří, kde se tyčí monolit. Ve slovenštině výraz žiža znamená oheň, v lašském nářečí žyga jsou žhavé uhlíky. V Čechách dodnes některé staré osady či obce nesou podobný název – Žižín v okrese Pardubice, Žižov, Žišov aj, přičemž z etymologického hlediska se skutečně jedná o příbuzná slova značící vztah k ohni. Podle archeologických nálezů a precizního bádání bylo potvrzeno, že tato lokalita skutečně sloužila jako starobylé pohanské kultovní místo, kde se konaly mytické rity a dominující význam zde měl oheň, považovaný za pozemského syna boha Slunce Svaroga. V hlavním slovanském sídle v Retře měl bůh

²²¹ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 94.

²²² *Kosmova Kronika česká*, str. 24.

Svarožic chrám a posvátného bílého koně, pomocí něhož se předvídala budoucnost, zejména úroda a výsledek válek. Lze tedy rovněž předpokládat, že i u pražského Žiži byl chován bílý kůň používaný k věštění. Je také pravděpodobné, že zde byla i svatyně, zřejmě dřevěná. Později byl na místě pohanského kultu vystavěn kostel Panny Marie, jak to bývávalo zvykem.

Archeologický výzkum pražské lokality a okolních osad potvrdil, že se osadníci zabývali především zemědělstvím, a tak je význam kultovního místa Žiži nesporný. Potvrzují to i zlomky pražnic na obilí. Etnografové tvrdí, že středověcí zemědělci obětovali bohu ohně klasy před plným dozráním zrní. Tato pražená zrna se nazývala pražma, z něhož prý tryskala tajemná síla. Tento ritus byl provozován u převážné většiny evropských etnik už v pravěku. Rovněž v bibli je záznam podobného ritu zachovávaného izraelským lidem: *„Jestliže přineseš Hospodinu přídavnou oběť raných plodů, přineseš klasy pražené na ohni a drcené zrní z nového obilí jako přídavnou oběť svých raných plodů. Přidáš k ní olej a položíš na to kadidlo. To bude přídavná oběť. Kněz obrátí v obětní dým jako připomínku hrst rozdrceného zrní s olejem i všechno kadidlo. To bude ohnivá oběť Hospodinu.“*²²³

V lokalitě Žiži se tedy konaly pohanské rituální slavnosti letního slunovratu, obětovalo se zde pražené obilí, které se semílalo na mouku zvanou prga, snad i původně praga. Obětovaly se zde také další zemědělské produkty, rovněž i některá chovná zvířata. A tak místu, na kterém se konal tento rituální obřad na počest boha ohně, se říkalo *Praga*. Smyslem tohoto počínání bylo získat přízeň božstva pro výsledek jistého záměru. Lze tedy předpokládat, že lokalita Žiži byla pro ostatní osady centrálním kultovním místem, kde měl sídlo i pohanský velekněz. Na místě dnešního III. nádvoří Pražského hradu těsně u vyvýšeniny Žiži bylo nalezeno nejstarší pohřebiště. Podle Ivana Borkovského se jedná o pohanské pohřebiště těsně před založením dnešního Pražského hradu. Tato posvátná pohanská lokalita byla se vši pravděpodobností součástí blízkého hradiska.

Zdeněk Fiala se přiklání k tomu názoru, že *„...název 'Praha' se až do poloviny 12. století vztahoval k hradu a také jeho význam lze vyložit jen z polohy hradu (ten byl založen na*

²²³ 3. Mojžíšova 2: 14-16.

skalnatém a vyprahlém kopci, na místech, kterým se říkalo 'na prazě', což je jediný vědecký přesvědčivý výklad názvu).“²²⁴

Josef Sadílek popisuje dobu, kdy Praha vznikla: „A právě v pražské lokalitě, v bezprostřední blízkosti dnešního Hradčanského náměstí, probíhala průsečnice prastarých obchodních cest, vedoucích z východu na západ a ze severu na jih, a obráceně. V publikaci *Argonauti středověku* od V. P. Darkeviče (str. 86) se dovídáme: 'Obyvatelé střední Asie, Íránu a oblasti eufratsko-tigridské dorazili čas od času až k chmurnému baltskému pobřeží, nebo se dostali až k branám Prahy.' A dále (str. 90), pokud šlo o obchodní cestu ze západu na východ: 'tato cesta byla součástí trasy, vedoucí ze severní Afriky přes Španělsko do Číny (Barcelona – Tudela – Narboni – Lyon – Verdun – Mohuč – Řezno – dále po Dunaji přes Uhry a Halič nebo Prahu.'“²²⁵ Z výše citovaného lze konstatovat, že pražské hradisko jako centrum středních Čech existovalo již před 9. stoletím. Bylo obklopené obrannou linií, kterou mu tvořila hradiska Šárka, Zámka u Bohnic, hradisko v Butovicích a v Hostivaři, Budeč a Levý Hradec, jejichž účelem byly hlídkové, signální a obranné služby.

Kosmas poukázal na to, že hrad byl založen dávno před knížetem Bořivojem, a proto mohl Libuši obdařit vizí, ve které spatřila „...hrad, jehož věhlas hvězd se dotýká...“.

Vladimír Karbusický celé pojednání zakončuje: „Z toho všeho vyplývá, že jedině Kosmas je uzlovým pramenem našich nejstarších historických pověstí, východiskem při řešení obtížných otázek jejich původu, doby vzniku a žánrové podstaty.“²²⁶

Když vpisoval děkan Kosmas na pergamen písmeno za písmenem svého vyprávění o počátcích českého národa, jistě netušil, jakou tradici pro budoucí věky zakládá. I v jeho latinském tlumočení si jeho látky zachovaly svou barvitost, dramatickosti a zajímavost a soustředil se tak na ně zájem všech dalších kronikářů. Části Kosmovy kroniky rozehrávaly jejich fantazii a podněcovaly k dalšímu obohacování o dějové motivy. Díky Kosmovu záznamu dějiny českého národa získaly vysněný obraz dávnověku, který byl a je neustále živoucí. Tím, že vylíčil původ 'svatého svazku', poskytl Kosmas i koncepci národa, který tvoří potomci jednoho praotce, kteří si zvolili

²²⁴ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 161.

²²⁵ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 104, 105.

²²⁶ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 75.

navěky jednoho pána, který je jejich reprezentantem a ztělesněním. Jsou národem jednoho věčného, nikdy neumírajícího knížete – svatého Václava.

„ZASTAV, MÚZO SVŮJ KROK, JIŽ DOSTI JSI STVOŘILA KRONIK.
ŘEKNI, KDYŽ SKONČENA BÁSEŇ: 'BUĎ SBOHEM,
ČTENÁŘI MILÝ!'“²²⁷

2.4 Další kronikáři zachycující příchod Čechovy družiny

2.4.1 Kronika tak řečeného Dalimila

„TUTO SE POČÍNÁ KRONIKA Moudří milují pověsti,
často však na jejich škodu
nezdají se jim být hodné cti
legendy o vlastním rodu.
Kdyby se dovědět mohli z knih,
kam jejich původ až sahá,
o časech dobrých i časech zlých,
potom by zajisté mnozí z nich
velmi si vážili předků svých
a víc jim vlast byla drahá.“²²⁸

Ve 14. století česká duchovní epika, která na rozdíl od předchozích skladeb reprezentuje již literární proud a nebudí dojem náhodných literárních pokusů, ale vědomé tvůrčí aktivity, získávala určitý program a kontinuitu. V tomto procesu vznikla *Dalimilova kronika*, která byla inspirovaná potřebami církevních a světských feudálů a byla skutečným pilířem dalšího literárního vývoje. *Kronika* tzv. *Dalimila* se vklínila do kontextu české literární tradice. Svým obsahem a formou ji nezaložila, byla spíše dílem, které završovalo tradici starší. Pavel Spunar ve svém díle o kronice uvádí: „*Literární rodokmen Dalimilovy kroniky zůstává skryt rouškou tajemství, třebaže podrobnější analýza skladby napovídá, že mohla být spřízněna se starší (a nedochovanou) hrdinskou epikou...Veršovaná Dalimilova kronika, přeplněná aristokratickými ideály*

²²⁷ *Kosmova Kronika česká*, str. 140.

²²⁸ *Kronika tak řečeného Dalimila*, str. 8.

a vyprávějící historii Čechů, zastupovala v starší české literatuře (máme-li na mysli její žánrové rozrůznění) žádanou roli oblíbené hrdinské epiky. Sbližovala se s ní ideologicky a libovala si i v podobných idealizovaných příbězích; 'politicky' však měla své specifické funkce a působila na své čtenáře jako 'vlastenecký pamflet'. Svému didaktickému cíli podřizovala vše. Zjednodušovala, kreslila obrazy i povahy v ostrých barvách, opájela se hrdinstvím předků i argumentovala osudovou zákonitostí.²²⁹ Literárně propojovala historii s mýtem a přizpůsobovala se dobovému vkusu publika.

Dalimilův styl je charakterizován touhou po vznešenosti. Autorův slovník se uvolnil a přiblížil se hovorovému jazyku. Zmizela obvyklá strojenost a učená hra se symboly. Přirozenou formou básník oslavoval hrdinství a to prostřednictvím účinného a prostého stylu. Ozdobnost, inspirovaná latinskými poetikami, již nevyhovovala.

Pavel Spunar pojednání shrnuje: „*Dalimilova kronika nemůže být proto považována za 'český kurtoazní román', který by chtěl pobavit, ale za skladbu, která promyšleně vrstvila stylové a kompoziční prostředky, aby umocnila svou vlasteneckou (výchovnou) tendenci.*“²³⁰

Dílo bylo omylem přiřčeno Dalimilovi Mezeříčskému, kterého Václav Hájek z Libočan jmenuje jako kanovníka boleslavského. Od té doby je kronika nazývána Dalimilovou.

„*Kronika nemá valné historické ceny pro události, které popisuje. Je však jedinečným pramenem pro dobu svého vzniku. Její význam je především ve vyjádření názorů a nálad jedné skupiny české feudální společnosti na počátku 14. století. Další její význam tkví v jazyce, jímž je psána; rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila je první česky psané historické dílo a jedno z prvních českých literárních děl vůbec.*“²³¹

Toto jsou úvodní slova Marie Bláhové ke *Kronice tak řečeného Dalimila*.

Dalimil se, stejně jako Kosmas, pokusil vyprávět pásmo starých českých pověstí. Na rozdíl od církevních kronikářů, píšících latinsky, nehodlal oslavovat dynastii a jednotlivé panovníky, ale čerpal z myšlenek jiných, aktuálních pro svou dobu. Zdeněk Fiala se k tomu vyjadřuje: „...základní myšlenky jeho kroniky jsou: hlavní a rozhodující silou země byli a jsou čeští páni, a proto je třeba všemi prostředky podporovat jejich boj

²²⁹ SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*, str. 242.

²³⁰ SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*, str. 242.

²³¹ *Kronika tak řečeného Dalimila*, str. 5.

s německými přivandrovalci. Nenávist vůči Němcům ho vedla někdy i k překonání vlastního třídního pojetí, když neváhal vložit do úst českého knížete citovaný názor, že je mu milejší česká selka než německá císařovna.²³²

Hlavním pramenem pro starší české dějiny mu byla *Kosmova kronika* a pro historii sv. Václava václavská legenda *Oriente iam sole*. Zajímavé je, že v celé kronice nejsou citáty z bible a téměř žádné líčení zázraků.

Rýmovaná kronika začíná potopou, stavbou babylonské věže a následným zmatením jazyků. Druhá kapitola popisuje české dějiny 'od počátku', tedy od příchodu Čechů do země, přičemž až do roku 1125 se přidržuje Kosmy. Hlavní cenu má kronikářovo vyprávění až po dobu, kterou sám prožil, přibližně od poloviny 13. století, rokem roku 1314 text končí.

Dalimilova kronika se stala předmětem mnoha úvah o vlivu původního lidového vyprávění, protože se v ní vyskytla řada zcela nových motivů. Známy je především motiv o etnogenezi Čechů:

„Leží země v srbském kraji,
Charváty ji nazývají
a v ní kdysi vládl lech,
který nosil jméno Čech.“²³³

Rovněž nový je motiv vraždy, které se tento Dalimilův Čech dopustil a kvůli tomuto zločinu se vydal se svými šesti bratry a čeledí do země, jež se jmenuje Charváty. Vladimír Karbusický k této věci uvádí: „Je nasnadě v tom spatřovat nějakou tradici o pohybu českého kmene, zvláště když je zřejmé, že Dalimil ztotožnil české Charvátsko (ve východní části země) s Charvátskem jihoslovanským, ležícím u moře mezi Řeky a Římem, takže zřejmě této tradici neporozuměl.“²³⁴ Z této informace vyplývá ta skutečnost, že Dalimil provedl do Kosmova líčení řadu zásahů, které měly jediný význam – logicky rozvést to, co Kosmas pouze naznačil. Dalimil také počestuje Kosmova jména postav. Jeho dílem je také hrad Kazín, o který byla do té doby Krokova dcera ochuzena.

²³² FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310*, str. 230.

²³³ *Kronika tak řečeného Dalimila*, str. 12.

²³⁴ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 60.

Dalimil plně používal svou fantazii a Kosmovo velmi stručné vypravování ho vybídlo k poutavějšímu rozvinutí. Bylo zřejmé, že Dalimil tvořil pro čtenářstvo znalé Alexandreidy a svým dramatickým líčením si je i získal. Krátce po napsání se stala kronika velmi oblíbenou a byla přeložena do řady jazyků.

2.4.2 Přibík z Radenína, řečený Pulkava, a jeho Kronika česká

*„Puklavova kronika z let 1373–1374 kodifikovala svodem a doplněním předchůdců ‘definitivní, takřka oficiální formu pověsti’ (Tille). Byl to Přibík Pulkava, který dal poprvé přijít Přemyslovi na Vyšehrad, z něhož udělal Libušino sídlo...U Pulkavy říká Přemysl rovnou poselstvu, že stěvíce uchová na Vyšehradě; tam potom s průvodem přichází a bere si Libuši za ženu. Tato Pulkavova kombinace či jeho nedopatření je tedy začátkem a pramenem romantické slávy Vyšehradu u autorů Rukopisů i v umění 19. století. U Pulkavy také nacházíme motiv železného stolu, kolující v jiných romaneskních podáních Pulkavovy doby...“*²³⁵ uvádí Vladimír Karbusický.

Pulkavova Kronika česká vznikla za vlády Karla IV. a rovněž tak na jeho popud. Přibík nebyl jediným kronikářem, který byl tímto privilegovaným posláním pověřen. Tyto kroniky spojuje snaha o podání dějin české země a vylíčení vlády jejích panovníků v průběhu několika staletí jejího vývoje. Prameny byly zpravidla sepsány církevními činiteli z vlastní iniciativy nebo z popudu jim blízkých osob, vznikaly ale i spisy z podnětu a za přispění samotného Karla IV., který se sám v nemalé míře podílel na jejich vzniku.

Karlova politická koncepce přesahovala rámec českých zemí, a tak vyžadovala široký historiografický záběr. Tyto ‘světové dějiny’ měly vyústit v české dějiny. Bylo tedy nutné sepsat ‘českou kroniku’. Karel IV. sám rozvrhl celé dílo a tímto úkolem pověřil známého italského právníka a cestovatele Marignolu. Jeho ale svěřený úkol velmi nenadchl, alespoň jeho zpracování o tom svědčí. V mnoha případech se opíral o *Kosmovu kroniku* a díla jeho pokračovatelů. Podobně skončil i pokus opata opatovického kláštera Neplacha. Karlova koncepce se nejvýrazněji projevila v díle zmíněného Pulkavy, rektora školy u Sv. Jiljí v Praze a mistra svobodných umění, který

²³⁵ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 65.

líčí zcela v souladu s Karlovými záměry a s politickou situací 'počátky' a minulost Čechů a jejich knížat. Kronika měla poskytovat pevnou oporu státnímu cítění. Byla mnohokrát pozměněna a přepracována, což svědčí o Karlově nebývalém zájmu. „*Karel IV. se na vzniku kroniky podílel (některé prameny mu dokonce připisují její autorství), opatřoval kronikáři informace a historickou dokumentaci, prameny sám třídil a podroboval kritice. Lze říci, že kronika propaguje Karlovo pojetí českých dějin a jeho názory...*“,²³⁶ uvádí Jana Nechutová.

„*Je to poprvé, co přemyslovská pověst zapůsobila ideově mezi prostým lidem. Všimněme si však, co vlastně z pověsti zapůsobilo: motiv božského vyvolení a selský původ. Nic víc, než dva jednoduché principy z pověsti, která byla v literární sféře tak bohatě rozvinuta...Avšak co je důležité, je naprosté přehodnocení motivu Přemyslova oráčství. Zatímco v začátcích všech pověstí o panovníku povoláném od pluhu hraje úlohu motiv magické orby, zatímco se feudálové bránili pojetí předka královského rodu jako sprostého sedláka, lid chápe motiv ze svého sociálního hlediska, z pozic skutečného selství.*“²³⁷ Tato slova uvádí V. Karbusický.

Kronika líčí světové dějiny od stavby babylónské věže a českou historii přivádí do roku 1330. Přibík čerpal z *Kosmovy kroniky*, užil Vincencia a Jarlocha, *Dalimilovu kroniku*, *Kroniku Zbraslavskou*, Františka Pražského i některé legendy. Přes to, že Pulkavova kronika byla sepsána šest desetiletí po Dalimilově práci, je možné se setkat s novými motivy.

V úvodní části kronikář líčí původ názvu země. Toto vysvětlení je nové: „*A postupuje z místa na místo přešel Dunaj. Odtud přišel do země, která se latinsky nazývala Boemia a německy Bemen. Říká se totiž, Boemia od boh, jak se do slovanského jazyka překládá Deus (Bůh). A tak podle tohoto výkladu jsou Čechové (Boemi) nazýváni podle jména božího. Boemia pak je podle jména prvního obyvatele nazývána ve slovanském jazyce Czechy.*“²³⁸

²³⁶ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, str. 140.

²³⁷ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*, str. 278, 279.

²³⁸ *Pulkavova kronika*, str. 272.

„Čechův bratr nebo druh jménem Lech, který přišel s ním, přešel pak zasněžené hory, které dělí Čechy a Polsko.“²³⁹ Je zajímavé, že u Dalimila je zmínka, že praotec Čech putoval se šesti bezejmennými bratry, u Pulkavy je jmenován bratr jeden – Lech. Tuto informaci použije i Alois Jirásek ve *Starých pověstech českých*.

Další inovací je zmínka o Krokově bratru – o Krakovi. „Proto si zvolili jakéhosi muže moudrého a řádného, který dovedl spravedlivým soudem urovnávat spory, bohatého a zámožného, zvaného Krok. Ten postavil v Čechách první tvrz na místě zvaném Zbečno. Někteří také říkají, že měl bratra nebo otce zvaného Krak, kterýžto Krak založil hrad a město krakovské, jimž dal své jméno Krakov.“²⁴⁰ Bylo nutné, aby Pulkava objasnil dvě nabízející se skutečnosti – postava Kroka živě existovala v povědomí lidu, rovněž město Krakov. Proto Pulkava vytvořil místo jedné postavy dvě.

Přemyslovská pověst v Příbíkově pojetí nabývá poněkud jiné podoby, když jako první uvádí, že Libuše založila Vyšehrad, kde přebývala a také soudila a odkud podnikala noční výpravy za Přemyslem. „Nejprve postavila hrad vyšehradský a vládla celé zemi české po dlouhé časy...Tak tedy kníže Přemysl kráčel se svou družinou, přišel na Vyšehrad, kde byl Libuší a všemi pány slavnostně posazen na knížecí stolec a s Libuší spojen manželstvím.“²⁴¹

Dílo bylo záhy přeloženo do češtiny a němčiny a stalo se jedním z nejčtenějších historických spisů té doby, přes to, že obsahuje mnoho věcných omylů.

2.4.3 Kronika česká Václava Hájka z Libočan

„Každý historický zpravodaj a svědek má konkurenta v jiném zpravodaji a svědkovi, např. Hájkova kronika po kritické práci osvícenské kritiky musila ustoupit starší a věrohodnější kronice Kosmově. Ovšem při takové kritické kampani se často zapomíná, že každý zpravodaj je cenným svědkem pro svou dobu, Hájek pro 16. století.“²⁴²

Václav Hájek ve své kronice z let 1540–1543 důsledně provedl to, k čemu předtím literární vývoj pověstí směřoval.

²³⁹ Pulkavova kronika, str. 272.

²⁴⁰ Pulkavova kronika, str. 273.

²⁴¹ Pulkavova kronika, str. 273.

²⁴² KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, str. 28.

„Do Kosmova líčení prehistorie uvedl Hájek pořádek tím, že dotvořil genealogii důkladněji než Dalimil, oženil všechna knížata, provdal i Kazi a Tetu a 'dozvěděl se' data jejich narození i smrti. Protože svou historii započal příchodem praotce Čecha 'roku 644', musel zoufale hledat epické motivy pro každý rok; byl mu k tomu dobrý i pouhý mor anebo hlad, sucho nebo mokrý rok...“²⁴³ uvádí V. Karbusický.

Hájkova kronika se stala nejproslulejším dějepisným dílem vrcholného humanismu, ačkoli vznikla na jeho začátku. Navzdory tomu, že dílo svým datováním spadá do období humanismu, vychází ze středověké tradice českého kronikářství, avšak v duchu humanistického požadavku, aby byla historie učitelkou života, snaží se podat dějiny českého národa formou přístupnou a čtivou. Kronika má sloužit k poučení o slavné minulosti národa, má pozvednout jeho vzdělanost a sebevědomí.

Je zřejmé, že Hájek nezůstal nedotčen humanistickou historiografií, ale spíše zapojoval svou fantazii a kreativitu a často historické zprávy doplňoval vlastními kombinacemi. Osvícenská kritika v 18. století zničila veškerou historickou autoritu *Hájkovy kroniky*. Ovšem čtenářská oblíbenost tím nebyla nikterak dotčena. Kronika se těšila velké popularitě až do národního obrození. Bylo to díky vypravěčskému umění. „Pro novodobou českou literaturu od raného obrození po novoromantismus poslední třetiny 19. století se Hájek stal nevysychajícím zdrojem témat: čerpala z něho počínaje rukopisnými podvrhy, které posunovaly dějiny básnictví v národním jazyce hluboko do minulosti – tzv. Rukopisem královédvorským a zelenohorským ('objevenými' 1817 a 1818) -, a konče Juliem Zeyerem.“²⁴⁴

Hájek začínal jako farář v Rožmitále, poté se stal karlístejnským děkanem, farářem v Tetíně a na závěr kazatelem v tomášském klášteře dominikánů u sv. Anny. Zemřel údajně roku 1553. Svou práci začal psát v době, kdy působil jako karlístejnský děkan. Měl přístup k důležitým dokumentům uloženým na hradě, z nichž měl možnost čerpat a ve volných chvílích je studovat. Hájek při psaní prvního českého historického bestselleru čerpal z *Kosmovy kroniky*, ale rovněž znal prakticky všechny starší kroniky a celou řadu dalších děl. Celé materiálové bohatství kronikáře zajímalo, ale nepřejímal je tak, jak se mu nabízelo. Bral je jako látku, jako podklad, ze kterého stavěl svou

²⁴³ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*, str. 66.

²⁴⁴ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr. *Česká literatura 1: Od počátků do raného obrození (9. století-první třetina 19. století)*, str. 136.

vlastní výpověď o národní minulosti. Hájek se také silně opíral o *Dalimilovu kroniku*, především pro pokosmovské období.

Hájek začal své vypravování bájným příchodem Čechů a české dějiny uzavírá nástupem Habsburků na český trůn roku 1526. Kronika byla vydána roku 1541, vyšla tiskem a byla vyzdobená dřevoryty, které zvyšovaly poutavost díla pro široké čtenářské vrstvy. Byla to *Hájkova kronika*, která poprvé otevřela bránu poznání české historie.

Hlavním přínosem *Hájkovy kroniky* bylo probuzení lidového zájmu o pověsti, o českou minulost. A s tímto ohledem byla také psána. Kvůli lidovému čtenáři Hájek uvádí detaily každého roku a etymologické vysvětlení řady uvedených jmen. To činí kroniku 'novou' v porovnání s předchozími.

Hájek toho samozřejmě věděl nejvíce z české historie. Zmiňuje se o bratrovi Čecha – o Lechovi, jak spolu putovali. Z jejich pouti dodává celou řadu nových podrobností, nad kterými čtenář znalý Kristiána a Kosmy může žasnout.

„I svolavše rodinu i jích služebníky, na koně a mezky i vosly nakladše jeli a šli z lesa do lesa, jíchžto byl počet okolo šesti set osob, mezi nimi u prostředku knížata Čech a Lech na krásných koních, před nimiž nesen byl praporec žlutý a na něm štít bílý a v štítu vorel černý, kteréhož od starodávna předkové jích i potomkové za znamení užívali, i svatý Vácslav, až do Boleslava Ukruťného.“²⁴⁵

Hájek také zná přesný rok, kdy vkročila Čechova výprava na české území, navíc přesně včleňuje tuto událost do světových dějin.

„Léta od narození Syna božího šestistého čtyřicátého čtvrtého a od stvoření světa již bylo pět tisíc osm set čtyřicet a tři, za dnův Konstantina Třetího, císaře konstantinopolitánského vedlé počtu dvacátého a čtvrtého, za Jana, toho jména Čtvrtého, biskupa římského v počtu sedmdesátého čtvrtého, knížata charvátská Čech a Lech přibrali sú se s svými do země bohémské...“²⁴⁶

Hájek nešetřil fantazií a vyzdobil ten strohý příběh. Z prostých uprchlíků učinil mohutný voj, který kvůli bezpráví, utrpení a křivdě opustil svou otčinu, tedy Charvátsko, a vydal se na dlouhou pouť vstříc lepší budoucnosti. Hájek také popisuje vzhled praotce Čecha a uvádí přesný počet jeho družiny, když vkročili do naší země. Líčí to s takovou

²⁴⁵ *Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, str. 42, 43.*

²⁴⁶ *Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, str. 47.*

přesvědčivostí a zaujetím, že se mnoho historiků nechalo těmito informacemi zmást a po dlouhá léta se domnívali, že příchod Slovanů byl masový a triumfální, v souladu s Hájkovým líčením.

Hájek byl také první, který vypátral, kdy Čech zemřel, roku 661, a rovněž uvádí i místo jeho hrobu – ve Ctiněvsi.

„Léta šestistého šedesátého prvního. Od toho času, jakž jest všel Čech do země, léta sedmnáctého a věku svého osmdesátého šestého kníže Čech umřel, jehož sú všicky jako otce svého plakali...Potom to místo a ten hrob za dluhy čas navštěvující plakali a klaněli se, všelikú jemu činíce poctivost. Po nedlúhém pak času na tom místě ves postavili a pro poctivost toho hrobu Ctiňoves jí jméno dali.“²⁴⁷

Je možné pokračovat dále, celá kronika je plná nových informací. Nesporné zůstává, že *Hájkova Kronika česká* sehrála ve své době i v následujících obdobích velmi důležitou úlohu. Jaroslav Kolár o Hájkovi uvádí: *„Všechny tyto doplňky, domysly, dotváření, epická rozprávání vycházejí u Hájka jakoby z jediného hlediska; je to v podstatě stále týž svět, určený těmi základními souřadnicemi myšlení, názorů a hodnotového systému, které vyznačovaly svět autorovy současnosti a jeho vlastní pozici v něm.“²⁴⁸*

Hájek svou kroniku uzavírá slovy: *„A poněvadž Písmo praví, že srdce krále v rukú božích jest a Pán Buoh je obrátí, kamkoli ráčí, prositi máme jeho milosti svaté, aby je ráčil k dobrému obrátiti, tak aby on nám jako pán náš milostivý pomocí božskou způsobiti ráčil vítězství nad nepřátely a pokoj na časy budúcí, v kterémž by se on i budúcí jeho s věrnými Čechy v království tomto mohli radovati na věky. Amen.“²⁴⁹*

²⁴⁷ *Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, str. 52.*

²⁴⁸ *Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, str. 14.*

²⁴⁹ *Kronika česká, Václav Hájek z Libočan, str. 701.*

3 Didaktické využití nejstarších českých pověstí

„Můj Kristus ví, že mé srdce je tak prosté, že mi je úplně jedno poučovat i býti poučován, napomínat i býti napomínán, býti učitelem učitelů (bylo-li by nějak možno) i žákem žáků (kde bych jen mohl doufat v úspěch).“²⁵⁰ (Velká didaktika) J. A. Komenský.

3.1 Kronika jako historický žánr v literatuře 19. a 20. století

„Historie z lat. *historia*, podle původně řec. *istoría* = zkoumání, pátrání, vypravování událostí; termín sám je velmi široký a rozkolísaný, může kromě historie označovat především kroniku, ale také drama a rozličné prozaické i veršované texty zábavného charakteru. **(1) V užším slova smyslu dějepisický žánr, který na vysoké literární a odborné úrovni zpracovává zajímavé události dávné a nedávné minulosti. (2) V širším chápání epické dílo zábavného, moralistního či dějepisného zaměření s výraznými beletristickými elementy a budované na chronologické ose.**“²⁵¹ Kronika patří k nejstarším způsobům literárního zobrazování. Patří k archaickým tvarům, které jsou zachyceny v nejstarších dochovaných textech. Zároveň je možné se s ní setkat v nejnovější literatuře. Kde se bere ona setrvačnost, která lpí na prastarých postupech v průběhu věků a v proudu zvrátů společenských, kulturních a uměleckých? Každý literární žánr má své filozofické zázemí a vyvíjí se v závislosti na dobovém světonázoru, čerpá z něj, nechá se jím inspirovat, reaguje na jeho proměnlivost a vede s ním intenzivní dialog. Přes to, že se kronika pod tíhou různých vlivů mění, na utváření žánru působí především společenské faktory, současně si zachovává své charakteristické rysy. Kronika je ožívována jinými literárními žánry, rovněž je transformována filozofií a vědami. Pod touto tíhou se mění syžet kronik a vztahy jeho částí, mění se i kvantitativně, ovšem navzdory této skutečnosti původní kronikový princip je zachován a je stále rozeznatelný. „Kronika, kronikový způsob výkladu skutečnosti, soustava obrazů, poetika a myšlenková podnětnost není na věky zakopaným pokladem, ale naopak bohatstvím, které je připraveno pro literaturu znalých, citlivých

²⁵⁰ PATOČKA, Jan a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek I. Velká didaktika*, str. 47.

²⁵¹ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*, str. 248.

*a skromných...Osmdesátá léta se společenskou a ekonomickou orientací lidstva na racionálnost, efektivnost a praktičnost veškeré výrobní činnosti i myšlení kladou literatuře nové otázky. Domnívám se, že i tu může kronika říci podstatné slovo...“*²⁵², vyjadřuje svůj názor Ivo Pospíšil.

Pro kroniku jako takovou je typické, že její syžet je řazen v lineární chronologické posloupnosti, založené na jedné časové řadě. Rovněž je pro ni charakteristický nízký stupeň kauzality. Prostor kroniky je pevně stanoven a vymezen v kontrastu k 'velkému světu'. Rovněž románová kronika 19. a 20. století je spjata se starobylými formami kroniky. Ta byla pěstována odnepaměti, kdysi bývala základním způsobem literární výpovědi.

Kroniky jsou charakterizovány státností – jedno město, jeden stát, stabilní topos. Jakmile se tato státnost začne rozhýbávat, dochází k prvním náznakům vzdalování metody a žánru. Vzniklé napětí mezi metodou posloupných kroků a pohyblivostí materiálu se může projevat buď **likvidací metody** (žánr si vytvoří metodu novou), nebo **žánr a metoda jsou od sebe tak vzdáleny, že již nesoupeří, kontrastují si** (to je typické pro např. moderní románovou kroniku nebo románovou epopéj 19. a 20. století).

Ivo Pospíšil ve svém díle *Labyrint kroniky* uvádí čtveru podobu, ve které kronika, z historického hlediska, vystupuje, přičemž každá, více či méně, zachovává výše uvedenou charakteristiku:

1. **Kronika**, což je historicky zárodečná podoba žánru, se vyznačuje analistickým zápisem událostí, kauzalita syžetu je rozvinuta slabě. Dramaticky vytvořený syžet se vyskytuje pouze v uzavřených příbězích. Příkladem může být *Kosmova Kronika česká*.
2. **Romanizovaná kronika**, kam patří takové útvary, narušující analistický zápis, rozvíjí barvitě popisy a má zábavnou funkci. Zde se již vyskytuje dramaticky vystavěný syžet. Charakteristickým příkladem může být *Kronika česká Václava Hájka z Libočan*.

²⁵² POSPÍŠIL, Ivo. *Labyrint kroniky*, str. 9.

3. **Románová kronika**, tento útvar vznikl na počátku 19. století jako výsledek protnutí románového žánru a kronikové metody. Je to moderní způsob bytí kroniky a stává se jistou mezistanicí, z níž se vychází a směřuje k jiným žánrům.
4. **Kronikalizovaný román**, ve kterém kronika existuje pouze v 'půdorysu', není rozhodující v utváření žánru, jde o zmíněný kontrast metody a žánru.²⁵³

Kronika jako způsob ztvárnění skutečnosti patří k nejstarším metodám písemnictví. V rámci této metody uvnitř vznikají jiné postupy, tedy uzavřené příběhy, mající svou vlastní strukturu. Kronika se odlišuje od historie ve stylu, „...*historik chce postihnout totalitu, kronikář lokalitu...*“,²⁵⁴ jak uvádí Ivo Pospíšil. Ovšem Kosmovi šlo o zachycení obojího, jeho kronika je historickým dílem, zároveň patří k beletrii. Kronika tedy plnila funkci odbornou, historickou a zároveň zábavnou. Závěr je tedy takový, že hranice kroniky v raném středověku oscilovala v pásmu historie – kronika, což současně vyplývá ze synkretismu funkcí, který byl pro středověkou literaturu typický.

„‘Historie’ je román, který má vyvolat zdání autentičnosti, ‘kronika’ je volně seřazeným sledem událostí (juxtapoziční metoda). Kronika si tudíž od svého vzniku nese s sebou soupevníky, pohybuje se v osudových dvojicích. Je to dáno hraniční povahou kroniky: tendencí k faktičnosti a současně k obohacování faktičnosti příběhovostí.“²⁵⁵ Rovněž románová kronika patří k hraničním slovesným útvarům, oscilujícím mezi dokumentární literaturou, publicistikou a krásným písemnictvím. Také se snaží být uměním majícím estetickou funkci, zároveň je hierarchicky uspořádaným celkem s juxtapozičním řazením dějů.

Oba zmíněné kronikové typy tvoří základní etapy ve vývoji kronikového vnímání světa. Románová kronika, vzniklá z kroniky složitými transformačními postupy a pod tlakem historicky se měnící společnosti a literatury, si však zachovává základní kronikové postupy – chronologicky uspořádané příběhy, juxtapozičnost syžetových celků a typickou skladbu syžetu. To jsou tři aspekty kroniky a románové kroniky dokazující jejich vzájemnou kontinuitu, ale zároveň i jejich vnitřní proměny. Kronika se vyznačuje

²⁵³ POSPÍŠIL, Ivo. *Labyrint kroniky*, str. 20.

²⁵⁴ POSPÍŠIL, Ivo. *Labyrint kroniky*, str. 24.

²⁵⁵ POSPÍŠIL, Ivo. *Labyrint kroniky*, str. 24.

analistickým zápisem událostí, obsahuje samostatné, dokončené a uzavřené příběhy, začleněné do chronologické linie.

Bylo by nehistorické pokládat kroniku a románovou kroniku z odborného hlediska za dvě zcela oddělené vývojové fáze kronikového žánru. Jisté přechodné pásmo představuje již zmíněná *Kronika česká Václava Hájka z Libočan*. Jedná se o romanizovanou kroniku stojící mezi kronikou a románovou kronikou. Toto dílo, svou zábavnou tendencí, otevřelo cestu k románové kronice. Proto na Hájkovo vyprávění mohl navázat A. Jirásek jednak svým dílem románovým (historickým románem), jednak tzv. 'novou kronikou' *U nás*. Dle řady historiků to bylo Hájkovo dílo, které znamenalo 'bod zvratu' od kronikářské odbornosti k pseudoodbornosti.

Kroniky tradičně začínaly větami o minulých časech s tendencí zachytit prvopočátky světa a snahou navázat na nejstarší díla, především bibli. Románová kronika se oprostila od těchto frází, uměle včleňujících kroniku do světového rámce. Souviselo to samozřejmě s účelem, s jakým tato díla vznikala – jako posila v těžkých časech, v době politických a společenských zvrátů a nestability.

Kronika byla psána jako zcela přirozené pokračování minulých vyprávění a zároveň jako dílo, v němž se má pokračovat v budoucnosti. S touto skutečností souvisí tzv. nedokončenost kronik. Kronikář necítil potřebu své dílo dokončit, svou kroniku považoval, stejně jako koloběh života a světa, za neukončené. V kontrastu s tím – tvůrce románové kroniky se snaží dílo zakončit, uzavřít, ať již smrtí postav či opuštěním či loučením se s lokalitou.

Kronika neznamena regresi nebo ustrnutí vývoje, je výrazem situace v klíčových bodech vývoje, kdy je nezbytné zastavit se a přehodnotit daný stav věcí, toto dlení je nevyhnutelné pro další krok vpřed. Tato registrace faktů napomáhá chladné sumarizaci, kritické recepci, vede ke zhodnocení a zobecnění, hledá se nová energie a zkoušejí se dosud neznámé metody. Kronika vzniká v době, kdy je nutné vyrovnat se s minulostí a nechat se inspirovat pro děje budoucí. Je to návrat k pramenům, ke kolektivní prapodstatě.

Ve dvacátém století probíhá jistý proces otevírání hranic románové kroniky: ruší se některé její znaky, jiné tradiční rysy se naopak rozšiřují. Kronika tedy nezůstává pouze sama sebou, ale stává se východiskem rozsáhlejších románových celků. Rovněž dochází k jejím vnitřním proměnám – kronika se mnohdy stává vnějším rámcem díla,

nebo základem mohutnější slovesné stavby. V tomto období se literatura také navrácí k dalším starobylým žánrům lidského myšlení, které stály u kolébky umění a literatury. Mýtus je jedním z nich. Již se prosadil v období romantismu, nyní proniká také do myšlení.

V české literatuře patří mezi nejvýznamnější díla tohoto období, respektující kronikové postupy, např. romány *U nás* (A. Jirásek), *Naši* (J. Holeček) a *Rok na vsi* (A. a V. Mrštíkové).

3.2 České pověsti v četbě dětí a mládeže

„Vítězství i prohry našich předků se zapsaly do české, moravské a slezské krajiny. Do měst, zámků, vesnic a zřícenin, do kamene i toku řek a do hladin rybníků. Nic kolem nás není němé. Všechno vypovídá o čase, který minul, o lidech, kteří byli. I příběhy našich let budou jednou staré. Jejich písmo se zachytí na tváři krajiny, na tváři naší země. Ti po nás budou číst a naslouchat. Záleží na nás, jaké příběhy o nás bude příští čtenář číst. Dají mu sílu? Vdechnou mu odvalu, dopřejí mu útěchu? Posílí mu hrdost? Zaraduje se nad nimi?“²⁵⁶

Eduard Petiška

„M. Gorkij nazval folklor ‘matkou literatury’. Dříve než vznikly první písemné památky, už žily u všech národů písně, báje, pohádky, zaklínání, přísloví, vzpomínky na minulost, tedy nejrůznější druhy folkloru. Od samého prvopočátku písemnictví lidová slovesnost žila v různých vztazích s písemnictvím: tyto obě větve národní slovesné kultury se navzájem ovlivňovaly, prostupovaly a braly jedna od druhé.“²⁵⁷

„Pověst jako folklorní žánr patří k vypravěčským útvarům lidové slovesnosti. Byla vyprávěna v okruhu lidí, s jejichž životem a jeho prostorem i časem byla spjata. Vyprávěla se hlavně pro informaci, pro poučení a varování; proto v ní dominovala

²⁵⁶ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 3.

²⁵⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 97.

*funkce věcná, informativní, výchovná...“*²⁵⁸ uvádí Věra Vařejková. Pověst většinou byla velmi stručná a primárně vůbec nesměřovala k zábavnosti. Bývala tradována ústně a uchovávala paměť na děje, které byly vázané na určité místo, případně i na jisté souvislosti časové. Pověst souvisela se vzpomínkou na neveselší události, které se k jistému místu vázaly, neustrnula v čase, přenášela se od účastníků k potomkům, od nich pak dále z pokolení na pokolení. Aby vypravěč zajistil důvěryhodnost svého vyprávění, odvolával se na nějakou pamětihodnost, která zůstala jako upomínka a pozůstatek události, k níž se pověst váže – zbytky hradních zdí, prastará lípa či pozoruhodný kámen – němí hmatatelní svědci toho, o čem vypravěč vykládá. V toku času a v souvislosti s ambicemi vypravěčů, se začala pověst přetvářet, proměňovala svou podobu, a tak si začala i přisvojovat estetickou funkci. Tím se začala také začleňovat do literatury.

Věra Vařejková dále vysvětluje: *„Folklorní pověst je od původu ústní ‘zpráva’ o skutečné události, něčím vzrušující a mimořádné. Vznikala z potřeby zachytit a udržet v paměti osoby a příběhy, které se vymkly svou výjimečností z všedního toku dní a vryly se do vědomí jistého kolektivu natolik, že se staly součástí jeho vypravěčských tradic a jeho vlastního (místního, krajového, kmenového, národního) sebeuvědomění.“*²⁵⁹

Z těchto důvodů se děj většinou odehrává na přesně určeném místě, její hrdina bývá jmenovitě určen a alespoň obecně je vymezena doba, v níž se děj odehrál. Pověst se také většinou odvolává na svědectví starších lidí, aby bylo potvrzeno, že je zpráva skutečně pravdivá. Pověst vypráví o lidech, kteří většinou žili, a vypravěč si na některé z nich ještě pamatuje.

Jana Čeňková dodává: *„Pověst je příběh (‘půl pravda, půl smyšlenka’), ve kterém se prolíná **realita vždy s určitou mírou fantazie**, které ji dotváří. Srovnáme-li pověst s lidovou pohádkou, je pověst více spjata s časoprostorovou určeností, ve které se vyprávění odehrává, a vyznačuje se převážně jednomotivickou narací. Historicky hodnověrné mohou být místo, čas pověsti, postavy, které se tak zdůvěřňují a transformují ‘informaci’ pro budoucí pokolení.“*²⁶⁰ Pověst tedy nebyla pohádkou, zcela

²⁵⁸ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 3.

²⁵⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 4.

²⁶⁰ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 99.

smyšleným příběhem, odehrávajícím se ve fantazijním dalekém světě uskutečněných přání, pověst se ve svém líčení vždy blížila realitě a svou informaci vždy předkládala k věření. Pověst vždy apelovala na funkci zpravodajskou, věcnou a výchovnou. Měla za cíl poučit, informovat, ale i varovat. S tím také souvisí ten fakt, že pověsti vznikaly v jisté době, reagovaly na určité skutečnosti a odrážely způsob myšlení člověka dané doby. Postupně se pověsti obohacovaly lidskou obrazivostí a tvořivou fantazií, někdy byly zkráceny, jindy naopak doplněny o nové motivy, někdy vznikly celé cykly kolem výrazných postav nebo míst, jindy vznikla vyprávění úplně nová. Pověst je tedy vyprávěním, ve kterém převažuje snaha o hodnověrnost příběhu. Příběh, který vypráví pověst, bral posluchač jako něco, co je naprostá skutečnost či pravděpodobnost. Pověst „...vypravěč i posluchač berou jako slovní odraz a pokračování skutečnosti...“²⁶¹ uvádí O. Sirovátka, a tím navazuje na Čejkovou. Lze tedy říci, že pověst osciluje mezi žánry – pohádkou, knihami lidového čtení a anekdotou. V průběhu času některé pověsti upadly v zapomnění, jiné, kvůli své silné fantastičnosti a silnému prožitku, zakotvily v mysli kolektivu, a z toho důvodu se staly národním dědictvím.

V pověsti se rozlišuje dvojí svět: běžný, pozemský, a svět nadpřirozený, čarovný. Konflikt vzniká tím, že do světa běžného a všedního vnikají prvky světa nadpřirozeného. Sirovátka uvádí příklad: „...mládenec se v noci vrací přes les domů a na palouku uvidí tančit divoženky nebo k chudému havíři v šachtě přijde permoník a nabídne, že spolu budou pracovat a pak se o odměnu rozdělí.“²⁶² V kontrastu s tím, v pohádce tyto dva světy splývají, pohádka nerozlišuje tyto dva světy. Je tedy jednorozměrná, avšak pověst je dvojrozměrná.

Pověst „...proměňuje přitom reálné příběhy ve fantazijní obrazy, do jedné roviny staví smyšlenku i věcnou informaci a podporuje vznikání variant odlišných navzájem i charakterem fikce a způsobem jejího uplatnění...Pro soudobého čtenáře informace obsažená v pověsti mění tedy svůj charakter. Sděluje, že takto a tomuto lidé kdysi věřili, tímto se cítili ohroženi, tímto se trápili a tímto posilovali, toto soudili a toto cenili, toto

²⁶¹ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 32.

²⁶² SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 37.

*prožívali a takto se střetávali se světem podivných bytostí, tajemství a kouzel.*²⁶³

V pověstech se čtenář může zcela běžně setkat s tím, že nadpřirozené bytosti, kouzla a čary zasahují do řádu lidského dění svými tajemnými až démonickými silami. Jsou síly tajemné a nepochopitelné, většinou související se záhadami podzemí a živilů, vždy jsou ale v jistém smyslu cizorodé. S lidským světem tyto síly nikterak nesplývají, v důsledku toho je jejich zasahování znepokojující. Na rozdíl od pohádky, tento střet nekončí většinou pro člověka příznivě, harmonicky, velmi často pověsti končí tragicky. Lidské pochybení často bývá osudné.

Děje pověstí bývají většinou holé, nerozvinuté do detailů a složitějších syžetů. I zápletky bývají jednoduché.

*„Každá pověst je vystavěna ze dvou hlavních částí: z dějového jádra a komentáře. (A) Dějové, epické jádro podává děj, fabuli vyprávění, kdežto (B) komentář podává různé informace o původu pověsti: kdy, kde a od koho ji vypravěč slyšel vykládat, co si o ní myslí, tedy jakési její ocenění i další průvodní údaje...Někdy se stává, že komentář se neobjevuje vůbec, takže pověst se skládá pouze z epického jádra.*²⁶⁴

*„...pověst je pravda i báseň, proto se její poslání pouhou informací nevyčerpává. Právě tato syntéza pravdy a smyšlenky nabývá pověst podmanivé schopnosti překlenout propasti času od minulosti k přítomnosti a k budoucnosti, nejzřetelněji v podobě prorocství.*²⁶⁵ Prostřednictvím pohledu do minulosti, do vědomí, smýšlení a způsobu života našich předků, pověst může obohacovat současné čtenáře o minulostní rozměr a budoucí asociace. Z toho důvodu je pověst vždy spjata s konkrétním kolektivem, kmenem či národem, vesnicí či městem apod. Prostřednictvím pověsti se čtenář dozví důležité informace, vážící se k území našeho národa, o původu sídel a právního řádu. Dochází k zajímavému propojení reálných faktů a mytických fantazií.

3.2.1 Klasifikace pověstí

„Vedle písní představuje lidové vyprávění neboli lidová próza nejobsáhlejší a nejvýraznější folklorní žánr. Sféru folklorního vyprávění tvoří jednak prozaické formy

²⁶³ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v čtení mládeže a dětí*, str. 5.

²⁶⁴ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 52.

²⁶⁵ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v čtení mládeže a dětí*, str. 6.

*pohádkové, k nimž patří pohádka fantastická neboli kouzelná, realistická neboli novelistická, legendární, a pohádka o zvířatech, humorka a anekdota a druhy nepohádkové, které mají přímý vztah ke skutečnosti a k nimž náleží různé druhy pověstí (démonologická, místní, historická, legendární) a povídka ze života neboli memorát.*²⁶⁶

Tuto charakteristiku uvádí Oldřich Sirovátka.

Podle tematiky se pověsti dělí na **historické** (mezi nimi tvoří zvláštní skupinu tzv. staré pověsti české s výraznými rysy mýtu o vzniku národa), **pověrečné** (demonologické), **místní**, pověsti **o původu** (etiologické), **legendární**, **erbovní** (heraldické), **rodové** a tzv. pověsti **o lidech** (podle Pourové, 1963). Klasifikace pověstí v rámci jejich obecné žánrové charakteristiky není jednoduchá. Pověsti tvoří podstatně bohatý a pestrý materiál, a tak se charakteristické znaky jednotlivých typů prolínají a hranice mezi nimi nejsou ostré. Poněkud jednodušší dělení pověstí je na **historické**, **místní** a **pověrečné**, ke kterým se přiřazují další typy.

3.2.2 České národní pověsti

Byla to literární tradice, jež ve své podstatě zajistila kontinuitu mnohasetleté cesty pověsti. Díky ní pověsti zakotvily jako **národní** a rovněž to byla ona, zabraňující jejich zapomenutí. Její počátky lze najít už v 10. století, v souvislosti s prvními kodifikovanými pověstmi a legendami v kronikách a církevních památkách. Národní pověsti obsahují motivy spjaté se životem našich předků, rovněž i antické a biblické, které se lokálně usazovaly. S nejranějšími počátky národa jsou spjaty pověsti **mytické**. Týká se to takových pověstí, jako jsou o praotci Čechovi, Libuši, Přemyslovi aj. Pro tyto pověsti, popisující dávnověké počátky národa, se užívá i Jiráskův termín 'staré pověsti české'. Bývají označovány jako 'národní' a poprvé bylo tohoto termínu použito K. J. Erbenem. Velkou roli sehrály tyto pověsti „...v procesu sebeuvědomování národa v době národního obrození (budování národního mýtu ve vědomí posluchačů a čtenářů)...Mytické pověsti plnily funkci státotvornou, spojenou s utvářením dynastie

²⁶⁶ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 22, 23.

*Přemyslovců.*²⁶⁷ Čtenář má možnost seznámit se se starými verzemi i novými adaptacemi.

Oldřich Sirovátka o mýtech v české literatuře uvádí: „*Mýtus neboli báje hrál v dějinách evropské a vůbec lidské kultury významnou úlohu. V literatuře, ať už cizí i české, se objevují narážky a parafráze starořeckých, římských i jiných mýtů. Takové ohlasy procházejí celou českou literaturou, písemnictvím středověkým a starším, literaturou novodobou od minulého století až do dnešních dnů. Vlastní mýty jako příběhy a osudy bohů a polobohů odehrávající se na počátku světa a lidské historie se v české folklorní tradici neudržely anebo z nich zůstaly pouhé zbytky.*“²⁶⁸

Pověst v rámci lidové slovesnosti začala být oceňována, sbírána a publikována v období romantismu, „...*který ji pochopil jako plod tvůrčího ducha lidu.*“²⁶⁹ V historické pověsti se nacházelo jisté svědectví o národní minulosti, o dávných místech, rovněž o významných postavách. V místní pověsti byly zase hledány tradice kraje, v pověrečných pověstech ozvuky dávného bájesloví; ve všech se pak hledala opora národního vědomí.

Pověst o zakladateli přemyslovské dynastie a mytickém předkovi všech Čechů byla zaznamenána mnichem **Kristiánem** ve slavné latinské legendě Život a umučení sv. Václava a jeho babičky sv. Ludmily a po té v legendě Diffundente sole (Když slunce spravedlnosti rozlévalo paprsky). Kristián byl vzdělaný autor a vynikající stylist, jemuž nečinilo žádné potíže transformovat slyšené i přečtené podání s využitím biblických i antických motivů a úryvků do literární podoby. Příběh obohatil epickou fantazií a literárními asociacemi. V jeho době ovšem nešlo o kmenové podání, cílem jeho práce byla podpora přemyslovské dynastie a českého státu. Základní cyklus národních pověstí ale vytvořil o takřka století později jako první **Kosmas**, autor známé Kroniky české. „*Kosmovu zpodobnění pohanské prehistorie Čechů nepochybně předcházela tradice ústního podání...Lze však říci, že Kosmovo vypravování, obsahující tzv. knížecí pověst a pověst o lucké válce, z nichž každá má cyklický charakter, je jejich první*

²⁶⁷ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 100, 101.

²⁶⁸ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 23, 24.

²⁶⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v čtení mládeže a dětí*, str. 8.

dochovanou obsáhlou a ucelenou literární adaptací.²⁷⁰ Zcela jistě se jedná o pověsti, neboť žánrová charakteristika pověsti to umožňuje. Kronikář vypráví děje zašlého času a to celé vypravování opírá o dosud existující lokality. Jmenuje otisky v krajině, které po odeznělých událostech zbyly. Kosmas „...upozornil na dochované reálie (Přemyslovy lýčené střevíce, Durynkova olše). Věcnost podání sloučil se smyšlenkou (například zásahy tajemných pohanských sil do bitvy Čechů a Lučanů), nechal nadpřirozené jevy, úradky a věštby vstupovat do řádu lidského dění a v osudech výjimečných jedinců zasahovat celé společenství. Kosmovou vypravěčskou stylizací prozařuje mytická rovina a dodává jeho podání monumentality...“²⁷¹

S vlasteneckým zápalem napsal svou veršovanou kroniku řečený **Dalimil**, který obohatil Kosmův cyklus pověstí o další motivy. Kronika byla napsána na počátku 14. století, po zavraždění posledního Přemyslovce. Velmi čtenou byla ve své době Kronika česká **Václava Hájka z Libočan**, který rozvedl bájně vyprávění o mytickém věku Čechů do impozantní šíře.

Výše zmíněné legendy a kroniky se staly pramenem pro literární adaptace **Aloise Jiráska** a dalších autorů 19. a 20. století a vůbec pro celou českou kulturu, pro divadlo, film, hudbu a výtvarné umění. Jirásek ve svém zpracování cyklu pověstí z pohanské doby přestyloval texty Kosmovy, Dalimilovy i Hájkovy a doplnil řadu příběhů. Jiráskovou snahou bylo dát příběhu a postavám pověsti celonárodní platnost. Tento krok podnikl ve svých *Starých pověstech českých*, ve kterých nepodtrhl jejich regionální a místní význam, ale vybral látky a postavy, v nichž se promítly a zobrazily nejvýznamnější okamžiky českých národních dějin. *Staré pověsti české* představovaly nejucelenější zpracování cyklu národních pověstí a nadlouho se staly vzorovým dílem žánru. Další generace uchvacovaly svým archaizujícím patosem a prostotou. „A. Jirásek ve *Starých pověstech českých* (1894) podtrhl jinou funkci literárních pověstí: totiž funkci celonárodní. Vlastní Jiráskův záměr se promítl v tom, co napsal F. S. Procházkovi. Chtěl postavit soubor českých pověstí zcela jinak než J. Svátek, autor knížky pověstí z Prahy. Tato kniha byla pro Jiráska příliš báhorkovitá a lokální; Jirásek zamýšlel ve svém souboru zdůraznit především historický a národní ráz pověstí. Kniha měla podporovat

²⁷⁰ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 11.

²⁷¹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 12.

*hrdost na české dějiny a ukázat na vybraných obrazech z české minulosti významné a přímo mezní chvíle české historie.*²⁷² Jiráskovy *Staré pověsti české* souvisely námětově s heroickým a oslavným obrozeneckým pojetím českých dějin a byly výrazně spjaty s celou českou kulturou 19. a 20. století. O tomto faktu svědčí celá řada tematických paralel k Jiráskovým látkám: *Kutnohorští havíři* (Tyl), *Libuše a Dalibor* (Smetana), *Věštkyně* (Erben), *Ctirad a Vyšehrad* (Zeyer), *Ze starých letopisů* (Olbracht), *Šárka* (Vrchlický), výtvarná díla Mikoláše Alše, J. Mánesa, J. V. Myslbeka atd. V důsledku toho se Jiráskovy *Staré pověsti české* staly adaptovanou učebnicí dějin českého národa a kniha se tak stala branou do této historie. Dalším, který přistoupil k převyprávění nejstarších pověstí českých, byl po Jiráskovi **Ivan Olbracht** ve svém díle *Ze starých letopisů*, **August Sedláček** a **Eduard Petiška**. Mnoho dalších významných českých autorů soustředilo svou pozornost k pověstem, většinou se ale neomezovalo na okruh pověstí, které jsou vnímány jako národní.

Ve 20. století adaptace pověstí, ve srovnání s obrozeneckou érou, už takové obliby nedosahují. I tak zůstávají hojně pěstovaným žánrem, určeným převážně dětem a mládeži.

3.3 Obtížnost starší české literatury

Ladislava Lederbuchová ve své příručce pro učitele zdůrazňuje funkci integrované výuky: „*Integrovaná výuka obecně je založena na propojování učiva jednotlivých předmětů, zabraňuje izolovanosti poznatků jednotlivých oborů, utváří žákovu schopnost chápat je v souvislostech, kontextově, akcentuje komplexnost poznávání, rozvíjí žákovu schopnost uplatnění analogie a aplikace. Komplexnost poznávání umožňuje, aby se v jeho procesu angažovaly více než v tradičním učení cit, představivost a obrazotvornost, aniž by byly podceněny aktivity racionální a volní.*“²⁷³

Tato vnitřní **integrace** představuje zcela jiný přístup a strukturaci učiva, jedná se o výuku napříč školními předměty. Komplexní poznání by mělo být cílem veškerých škol a snahou všech učitelů. Ovšem ne vždy je toho úspěšně dosaženo. Většinou

²⁷² SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 128.

²⁷³ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Čítanka: Příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia*, str. 7.

nedochází ke splnění podmínky, aby bylo určité téma probíráno současně ve dvou či více předmětech. V souvislosti se staročeskou literaturou, se to především týká vazby literatury na dějepis, vlastivědu, výtvarnou a hudební výchovu. A tak je možné, že se žáci naučí informace o literárních památkách té jisté doby, ale nedokáží si je spojit s dějinnými událostmi, protože neznají **historické konotace**.

Dalším problémem, se kterým se žáci a studenti setkávají a musí jim čelit, je **sloh**, jakým jsou nejstarší české památky psány. Nejstarší kroniky a legendy bývaly psány latinsky, a i navzdory novočeskému překladu je pro žáky obtížné textu porozumět. Souvisí to především se složitými souvětími, která se užívala, s archaickými výrazy a vazbami, které jsou i dospělému čtenáři v dnešní době mnohdy vzdálené. Nemenším problémem bývají neznámá slova, která si čtenář nedokáže spojit s žádnou představou. To jsou možné důvody, proč se žáci a studenti četbě nejstarší české literatury vyhýbají. Nejzásadnější bariérou, která čtenáře odrazuje od četby staročeských legend a pověstí je ta skutečnost, že současný čtenář postrádá **dobový kontext**. Středověké kroniky a legendy sloužily své době, vznikaly většinou na objednávku knížecích rodin a církevních hodnostářů a na obhajobu práv Čechů na svou zemi. Vyprávěly o vzniku světa, rozptýlení kmenů do všech koutů země a příchodu českého etnika do středočeské kotliny. Tato díla vznikala rovněž na obranu českého lidu proti znepřáteleným vojskům, jako dokumenty a smlouvy o nároku na českou zem. Tento **společenský kontext** současný mladý čtenář samozřejmě nezná a nechápe.

Dnešní česká mládež je převážně ateistická. Toto přesvědčení většinou souvisí s rodinnou výchovou a společností, utvářející současně mladého člověka. Žáci tedy postrádají **kontext náboženský**. Většinou nechápou křesťanské obrazy a symboly, ani nerozumí víře jako takové. V podstatě všechna nejranější díla, psaná na českém území, byla křesťanská (některé obsahovaly zbytky pohanství), z toho důvodu jsou mladým lidem v dnešní době většinou nesrozumitelná.

S kontextem náboženským úzce souvisí **kontext filozofický**. Je pochopitelné, že autor Kosmovy kroniky, děkan svatovítské kapituly, vnímal svět a člověka zcela jinak, než dnešní pragmatický jedinec, jenž chce svým entuziasmem 'dobýt' celý svět. Autoři nejranějších kronik a hagiografických spisů byli duchovně smýšlející lidé, upírající svůj zrak k posmrtnému životu, a víru v Boha vnímali jako největší ctnost, v kontrastu s tím

dnešní mladý člověk se obrací spíše do svého nitra, kde hledá svou podstatu a odpovědi na veškeré otázky bytí.

Toto jsou možné důvody, proč čtenáři shledávají obtížným studovat nejstarší památky psané na českém území, a fakta, která musí pedagog překonávat, vyučuje-li své žáky a studenty tuto látku.

3.4 V jakém množství se lze s pověstmi setkat na základních a středních školách

V současnosti je publikována celá řada nejnovějších čítanek a teorií literatury, učebnic a nad rámecových vzdělávacích publikací, jejichž hlavním účelem je žáka motivovat, předložit mu dostatek informací, odpovídajících dané věkové kategorii, a také co možná nejvíce usnadnit práci ve vyučování a metodickou přípravu pedagoga. V podstatě je v kompetenci školy a po té učitele, které didaktické materiály si zvolí, a jak si příslušné učivo rozvrhne v souladu s potřebami konkrétní třídy, jeho vlastními zájmy, ale také v nemenší míře s respektováním kodifikovaného rozsahu učiva na konkrétním stupni vzdělávání. Na základě rámcově vzdělávacího programu si školy samotné vypracovávají tzv. školní vzdělávací plány k jednotlivým předmětům se základní časovou dotací a zadanými tématy.

„Milí žáci,

při četbě historických knih nebo při sledování dobrodružných filmů se často vracíte do minulosti. Připadá vám to zajímavé?

Ve skutečnosti se s minulostí setkáváme na každém kroku – jen si to neuvědomujeme. Obdivujeme vznešené chrámy, krásné zámky, nedobytné hrady, venkovské chaloupky...A co teprve předměty s tisíciletou historií? Kamenné, bronzové a železné zbraně, šperky, keramické nádoby. Vždyť celá krajina je proměněná činností generací, které zde žily před námi. My využíváme výsledků jejich práce.

Jací byli naši předkové? O čem přemýšleli? Čemu věřili a co nám zanechali? A hlavně, můžeme se i my od nich něčemu přiučit?

*Vydejme se tedy do časů dávno minulých...*²⁷⁴ Toto jsou úvodní slova k učebnicím, které se nejčastěji používají k výuce vlastivědy na 1. stupni základních škol (STŘÍBRNÁ, Iva a kol. *Vlastivěda 4: Učebnice pro 4. ročník základní školy: Hlavní události nejstarších českých dějin*). Ve čtvrté třídě se žáci ve vlastivědě začínají učit o české zemi v pravěku a o příchodu Slovanů na české území. Přes kapitolu zabývající se Sámovým kmenovým svazem, se začnou učit o nejstarší minulosti v pověstech, o Velkomoravské říši, o vzniku českého státu a o vládě přemyslovských knížat. Celá tato problematika pokrývá osm kapitol. Žáci mají možnost seznámit se s nezákladnějšími pojmy, týkajícími se nejranější české historie, Říp, Krok, založení Prahy, Přemysl aj. Kniha je doplněna o další aktivity mající žákovi pomoci rozvinout i další schopnosti a dovednosti. Rovněž učebnice obsahuje takové úkoly jako: „Zjistěte vše dostupné o hoře Říp...Vytvořte si model hory Říp...Zjistěte vše o rotundě umístěné na hoře Říp. Vytvořte model této rotundy z kartonu a dokreslete pastelkami (pomůcky: čtvrtky,...)...Zjistěte informace ze života bájného Čecha a jeho bratra Lecha. Oba zkuste namalovat.“²⁷⁵ Rovněž se učebnice snaží v rámci mezipředmětových vztahů propojit toto učivo s literaturou a jinými předměty. Po rozhovoru s vyučujícími bylo zjištěno, že úloha učitele je stěžejní. Neexistují ministerské normy stanovující přesný počet hodin, které by byly vhodné či doporučované pro tuto problematiku. Rozsahu látky, zabývající se příchodem Slovanů, nejstarších českých pověstí až po založení českého státu, přibližně odpovídá 8 hodin. Opět ale záleží na pedagogovi, jak dokáže z lehkosti a pro žáky zábavnou formou, látku zprostředkovat.

Učebnice je doplněna o černo-bílý pracovní sešit s křížovkami, úkoly a různými doplňujícími otázkami. Další, poměrně novou učebnicí a mezi malými čtenáři značně oblíbenou, je kniha *Staré pověsti české* od Jany Eislerové. Text pro žáky je doplněný o zajímavé ilustrace Antonína Šplíchala. Tako publikace je velmi lákavá pro nejmenší čtenáře. Úvodní pověst, která zahajuje celé vyprávění, se týká praotce Čecha. Jako doplňkový materiál jsou tyto knihy velmi atraktivní.

Velmi rozšířenou a oblíbenou publikací pro druhý stupeň základních škol a víceletá gymnázia je *Čítanka* Ladislavy Lederbuchové, vydané nakladatelstvím Fraus. Tato

²⁷⁴ STŘÍBRNÁ, Iva a kol. *Vlastivěda 4: Učebnice pro 4. ročník základní školy: Hlavní události nejstarších českých dějin*, str. 3.

²⁷⁵ STŘÍBRNÁ, Iva a kol. *Vlastivěda 4: Učebnice pro 4. ročník základní školy: Hlavní události nejstarších českých dějin*, str. 11.

Čítanka je velice kladně hodnocena předními českými didaktiky jako originální didaktický materiál, jelikož nabízí velké množství metodických podnětů a vede žáky ke kreativě.

J. Toman tuto publikaci hodnotí: „*Čítanka představuje originální didaktický systém učiva: nabízí vyučujícím nespočet metodických podnětů, podněcuje jejich kreativitu a vede k interpretační aktivitě žáků. Lze ocenit také důsledné uplatňování kontextového přístupu (v souvislostech druhově žánrových, tematických, uměleckých, kulturních, mezipředmětových, multimediálních, internetových, aktualizčních, parodizujících aj.). Didakticko-metodickou nosnost čítanky nesporně zvyšují a k výchově kultivovaného dětského čtenáře přispívají další inovační prvky...*“²⁷⁶

Jako jedna z mála se snaží uplatnit mezipředmětové vztahy. Tato publikace obsahuje oddíl s názvem *Můj domov*, který se skládá z dvou pododdílů: *Chrám i tvrz* a *Svatý Václave...* Jedná se o ucelené celky učiva s ohledem na jejich tematickou a žánrovou specifičnost. *Příručka učitele* zároveň obsahuje návrh tematických celků učiva v časovém rozvržení. Učitelovi je nabízeno velké množství variant, jak si sestavit tematický plán učiva. Je nezbytné, aby učitel pracoval se zřetelem k časové dotaci pro literární výchovu. Varianty učiva jsou koncipovány tak, aby poskytovaly jednu z možností, která je čtenářsky náročnější. Lederbuchová, v souvislosti se školským a rámcově vzdělávacím plánem, uvádí 8 hodin, které by se měly věnovat zmíněnému tematickému celku (*Můj domov*), z toho 2 hodiny pododdílu *Chrám a tvrz*, 3 hodiny *Svatému Václavovi*, zbytek, tedy 3 hodiny, jiným tématům, dle zvážení pedagoga. Čím více a kvalitnějších didaktických podnětů žák dostane, tím lépe, proto vypracované didaktické listy by bylo možné užít v rámci zmíněných 3 hodin.

V tomto věku by žák měl mít vytvořený vztah ke svému jazyku jako ke kulturnímu dědictví a fenoménu národní identity. Měl by vědět, co znamenají takové termíny jako chorál, kronika, legenda, pověst, osobnost knížete Václava, svatováclavská tradice aj. Na středních specializovaných školách a na gymnáziích jsou samozřejmě nároky na informace mnohem vyšší.

²⁷⁶ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Čítanka: Příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia*, str. 9, 10.

Výuka na prvním a druhém stupni základních škol probíhá s drobnými odchylkami poměrně jednotně. Po ukončení základní školy, v případě víceletých gymnázií tato změna nastává již po absolvování pátého ročníku, dochází k diferencovanosti. Opět si sama škola vybírá adekvátní a informativně nosné učebnice v souladu se zaměřením příslušné školy. Obecně se dá říci, že mezi nejoblíbenější učebnice, v souvislosti s příchodem Čechů a jejich zachycením v kronikách, jsou: *Literatura I. pro 1. ročník středních škol* od Věry Martinkové vydané nakladatelstvím Fraus, dále *Literatura pro 1. ročník SOŠ* od Josefa Soukala, *Literatura pro 1. ročník gymnázií* od téhož autora a jako doplňující materiál *Čítanka I. k literatuře v kostce* od Marie Sochrové. Studenti středních škol se začínají úzce profilovat, a tomu také odpovídá kvantita získaných vědomostí. Odborná škola či gymnázium si stanoví své interní školské a rámcově vzdělávací plány. Obecně se dá ale říci, že rozsah probíraného učiva v souvislosti s tematikou pověstí a kronik je poměrně široký. Látka je zakomponovaná do rozsáhlého kontextu řecké a římské literatury, jsou probírány mýty a základy filozofie. Česká nejranější literatura je vkomponována do celoevropského kontextu a je probírána s ohledem na historický vývoj literatury jako takové. Zde je největší apel kladen na učitele, na jeho odbornost a výběr kvalitních a kvantitativně dostačujících učebních materiálů. Při rozhovoru s vyučujícími bylo zřejmé, že si nevystačí pouze s jednou učebnicí teorie literatury a čítanky, většinou musí studentům dodatečné texty tisknout, či si je žáci sami vyhledávají na internetu a v jiných dostupných zdrojích.

3.5 Pověsti z didaktického hlediska

Pověsti a báje mohou být mostem, po kterém se děti mohou dostat k historii. Pověst může v nejmenším čtenáři probouzet i vypěstovat historické povědomí, bez něhož je „...člověk slepý a hluchý, protože je bez paměti.“²⁷⁷

Pověsti nebyly prvopočátečně určeny pro malé čtenáře. Pověst vypráví o lidech, kteří žili. Pověst se nevypráví pro pouhou zábavu, nýbrž a hlavně, jako informační materiál, vysvětlení a poučení, jako reminiscence na zajímavé události. Proto mívají pověsti většinou prostou podobu. „*Historické pověsti nepodávají kronikářský záznam nebo*

²⁷⁷ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 130.

*přesnou zprávu o události nebo historické postavě, nýbrž prozrazují, co prostí lidé považovali ze své minulosti za tak významné, zajímavé a naléhavé, aby si to podrželi v paměti. Dějinná pověst není historická zpráva, ale historický obraz; je to pojetí filozofie minulosti ze zorného úhlu lidu.*²⁷⁸ Nejstarší české pověsti mají výjimečné postavení, tyto látky se udržovaly především literární cestou a působením osvěty a jen těžko lze najít takové, které žily pouze v ústním podání.

Postavení pověstí ve vyučovacím procesu je nediskutovatelné. Pověstmi národními se vytváří národní povědomí a vztah k vlastnímu národu. Prostřednictvím pověstí si žák uvědomí své vlastní postavení ve společnosti, začne se vnímat jako člena širšího etnika, jehož zájmy by také měl respektovat a hájit. Pověstmi lokálními se čtenář může ponořit do krajů, které ho obklopují; nadpřirozené bytosti a úkazy dokreslují místní a historické příběhy, dávají jim tajuplný a mimořádný charakter. Pověst má krajové a místní souřadnice, odehrává se na místech, která vypravěč i čtenář důvěrně zná, ve městě, na vesnici nebo v nedalekém okolí. Vystupují tam postavy, které jsou pro čtenáře známé. Ať už se jedná o 'národní' hrdiny jako praotec Čech, Libuše nebo hrdiny z blízkého sousedství, pověsti stavěly na této národní, místní a krajové tematice. Tyto postavy jsou většinou zachyceny v nejdůležitějších okamžicích českých národních dějin.

Poslední dobou se začíná prosazovat regionální tradice v souvislosti s pověstí. Tyto literární snahy mají především vlastivědný charakter; autoři se snaží upevnit citové pouto k domovu a vlastnímu kraji. Vydavatelé se snaží najít a podat pověsti jsoucí pro daný kraj příznačné a osobité. Autoři literárních adaptací pověstí jsou ve svém životě a tvorbě většinou se svým krajem osobně spjati.

Z didaktického hlediska učitel by měl navodit jistou komunikační situaci mezi textem a žákem a za pomoci modelování specifických poznávacích procesů by měl za svůj cíl považovat „...rozvoj tvořivých komunikačních schopností a dovedností žáka v úrovni přiměřené žakově čtenářské kompetenci a odpovídající významově nejdůležitějším komunikačním výzvám textu.“²⁷⁹ Učitel by měl žáka dostatečně motivovat k zájmu o národní pověsti a pověsti krajové i místní. Měl by svým přístupem žákům

²⁷⁸ SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, str. 57.

²⁷⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole II*, str. 7.

zprostředkovat co možná nejširší a nejkvalitnější poznání této problematiky. Měl by se snažit co možná nejvíce tuto látku propojit s dalšími předměty, měl by být v úzkém kontaktu s ostatními vyučujícími a společně se podílet na studentově komplexním poznání celé problematiky, komunikace s uměleckým textem by měla probíhat jako mnohvrstevnaté vyhodnocování informací textu. Je také vhodné do této tematiky zapojit problémovou metodu, ve které žák řeší zadaný úkol s plným nasazením racionálním, emocionálním a volným za účasti fantazie a představivosti a tvůrčího zaujetí. Je podstatné si uvědomit, že každý text určuje „...vlastní kanály příjmu a vyžaduje specifický interpretační přístup...“.²⁸⁰ Záleží tedy opět na učiteli, na jeho didaktické invenci, jakou modifikaci didaktické interpretace zvolí. Ovšem „...vždy by měl metodou sledovat cíl nejvyšší – motivovat žáka k četbě, tím že mu pomocí sledované metody představí literaturu jako komunikačního partnera, který dokáže obohatit jeho duchovní svět.“²⁸¹

V dnešní době je publikována celá řada kvalitních učebnic a metodických příruček usnadňujících práci a přípravu pedagoga. Nastiňují i hodinově, jak s jednotlivými tématy pracovat. Je vydávána celá řada multimedialních nahrávek a záznamů, je možné při práci zapojit i internet. Jediným možným handicapem mnohdy bývá, dle rozhovoru s pedagogy, jejich finanční náročnost.

3.6 Didaktické listy (popis)

Přínos didaktických listů je v tom, že respektují kontextové pojetí učiva. Byly vybrány a uspořádány takové literární ukázky a informace, které vybízejí k didaktické integraci složek předmětu v rámci českého jazyka – složky jazykové, literární i slohové, také k integraci ve vztahu k dalším předmětům, především s dějepisem, zeměpisem, přírodovědou i předmětům estetickovýchovným, především s výtvarnou výchovou. Nejvýznamnějším faktorem, ovlivňujícím postoje žáků, a garantem obsahu vyučování, je učitel, který k dosažení výchovného a vzdělávacího cíle využívá jistých cílů a určitých

²⁸⁰ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole II*, str. 16.

²⁸¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole II*, str. 21.

metod k jejich dosahování. Didaktické listy byly vytvořeny se záměrem, aby poskytly vyučujícímu jistou inspiraci, možný způsob, jak zpěstřit vyučování.

Základní funkcí didaktických listů, včetně podnětů výtvarných a zeměpisných, je funkce motivační. Cílem je podpořit a podnítit žákův zájem o zdánlivě vzdálené a nesrozumitelné tématické, jako jsou nejstarší české legendy a pověsti, ale také o výtvarné umění, českou historii, kulturu a české povědomí vůbec. V souladu s jazykovým a literárním vnímáním, žák může pěstovat i kladný emocionální vztah k české národní kultuře, literatuře a tradici, a v důsledku toho si upevňovat i povědomí o národní hrdosti. Může tak rozvíjet humánní postoje a cítění, smysl pro češství, mravní hodnoty i ochranný vztah k vlasti i přírodě.

Didaktické listy byly koncipovány tak, aby poskytly žákovi prvního a druhého stupně a studentovi střední školy základní i rozšiřující informace co možná nejzajímavějším způsobem. Výběr textů je adekvátní jejich mentální úrovni, v mnohých případech náročnost jde záměrně nad tuto kompetenci, s cílem rozvinout vědomosti a citlivost žáka prostřednictvím komunikace s textem. V didaktických listech byly využity kreativní metody, které mají žáka a studenta motivovat k následnému samostudiu. Šlo o jistý pokus vytvořit zážitkové studium spojené s hrou, šlo o vyvolání diskuze nad dílčími otázkami mezi žáky a učitelem, šlo o vyvolání skutečného dlouhodobého zájmu o problematiku češství a počátků českého národa.

Didaktické listy nelze jednoznačně dělit na listy pro žáky prvního stupně ZŠ, druhého stupně ZŠ a studenty SŠ, nicméně výběr textů a doprovodných úkolů umožňuje, aby podle jejich náročnosti učitel sám posoudil jejich uplatnění.

- **Úvodní list** k souboru didaktických listů s názvem ***Osidlování české země praotcem Čechem, věštkyň Libuše a Přemysl, od pluhu ke svatému Václavovi*** byl záměrně volen s portrétem ženy. Ženy vždy působily a působí mysteriózním dojmem a skrytými silami a přírodní barvy na úvodním listě mají působit na podvědomí čtenářů jako návrat k přírodě, se kterou byli raní Slované spjati.

- **1. didaktický oddíl** s názvem ***Proč naši předkové žili úzce spjatí s přírodou a my jsme se Zemi tak odcizili?*** je navržen pro žáky 1. i 2. stupně základních škol. V tomto oddíle se žáci mohou seznámit s ideologií Slovanů, s jejich kultury, božstvy a démony. Mohou zapojit i své estetické vlohy při kreslení svých přírodních bytostí, dozví se o magické moci stromů a dovedný učitel může započít a rozvinout i diskusi týkající se oslav

Velikonoc, Vánoc či dalších původně pohanských svátků a obyčejů. Jsou zde i osobní otázky, aby se žák sám zamyslel nad svými postoji a chováním.

- **2. didaktický oddíl** s názvem „*Znovu se objevím, až bude českému národu zle, jsem věčný kníže, svatý Václav.*“ je doporučován žákům prvního stupně. V tomto oddíle se žáci seznamují s postavou sv. Václava a s takovými termíny jako: svatý, zázrak aj. Je zde popsáno, proč je patronem české země a také jeho rodinné zázemí. Žáci se rovněž mohou seznámit s výtvarným uměním a sochařstvím (J. V. Myslbek).

- **3. didaktický oddíl** s názvem *Kde domov můj očima praotce Čecha* je doporučován žákům 2. stupně základních škol. Kosmas sám promlouvá k žákům a provází je celým oddílem. Žáci si připomenou, kým byl Kosmas, přečtou si úryvky přímo z jeho kroniky (v českém překladu), ne z adaptací jeho díla, zapojí i své zeměpisné znalosti v hádání, na které fotografii se nachází Říp. Dozví se, odkud pochází název této nejznámější české hory. Mají možnost porovnat nynější krajinu s krajinou Kosmovou a konečně si mohou přečíst jeho slavnou řeč pronesenou na hoře Říp po té, co se svými druhy dorazil do české země.

- **4. didaktický oddíl** s názvem *Věštkyně Libuše a její poselství budoucím generacím* je určen pro žáky 2. stupně základních škol. Hned v úvodu se žáci mohou ponořit do známého Libušina proroctví, ve kterém spatřuje hrad, „...který pověstí nebes se dotkne...“. Žáci se mohou dozvědět o etymologii jejího jména z původního zdroje, z Kosmy, mohou porovnat moderní češtinu s Kosmovou verzí, mohou se seznámit s Libuší jako s vědmou, prorokyní, soudkyní i zakladatelkou knížecího rodu. Mohou se také seznámit s Ezopovou bajkou, učitel by před tím měl objasnit, kdo byl onen Ezop a co je bajka za literární útvar. Po té žáci mohou zapojit svou fantazii a umělecké sklony při vymýšlení šperků a ornamentů na náramek či pečetní prsten.

- **5. didaktický oddíl** s názvem *Věštkyně Libuše a Přemysl od pluhu* je určen pro studenty středních škol. V úvodu se čtenáři mohou seznámit s portréty Mikoláše Alše, mohou se z *Kosmovy Kroniky české* dozvědět o etymologii jména Přemysl, o povolání Přemysla od pluhu a symbolice, související s tímto povoláním. Rovněž se mohou dozvědět o významu tzv. 'svaté orby', strakatých volků a zřízení prvního státního útvaru na našem území.

3.7 Filozofický vhled

Kamkoli mladý člověk vkročí, je obklopen skvosty klasických děl malířských, sochařských i díly nesmírné architektonické hodnoty. Mnoho z nich souvisí s nejranější historií českého státu. Každý člověk by měl znát svůj původ, měl by znát počátky svého kmene. Od toho se odvíjí zdravé sebevědomí a jistota, úcta a respekt k sobě samému i k ostatním. Je tedy nezbytné v dětech už od nejranějšího věku pěstovat kladný vztah k češství a používat co nejvhodnější didaktické prostředky k dosažení tohoto cíle.

Pověsti svou úlohou přesahují informativní poslání, přispívají k sebeuvědomění příslušného celku, ať už vesnického, městského, národního či krajového, také k prohloubení vědomí vlastní osobitosti a identity podepřené pocitem dějinné kontinuity a životní zkušenosti, existence minulého v přítomném a budoucím, uvědoměním si „...nadindividuálních hodnot, které z jedinců pomáhají vytvářet historicky zdůvodněné společenství.“²⁸²

Pověsti se staly majetkem celého národa, přispívají k uvědomění si své vlastní rodné země jako širšího domova. Pokud je nazýváme národními, vystihujeme tím ono jejich sepejetí s historickým povědomím českého národa jako celku.

Výše bylo ukázáno, že pověst, kdysi méně frekventovaná ve folklorním podání a při výuce často opomíjená, nalézá své oprávněné místo v literatuře i v hodinách vlastivědy na 1. stupni základních škol, v dějepise i literatuře na 2. stupni i na středních školách. Čtenáře přivádí k četbě pověsti zájem o minulost, ale také o konkrétní místo, k němuž se váže mimořádná událost. Mladého čtenáře k pověsti také přitahuje zájem o tajemná střetnutí jedince s bytostmi, magickými kouzly a zvláštními úkazy vymykajícími se svým způsobem z přirozeného plynutí života a událostí. Pověst svým žánrově specifickým způsobem může uspokojovat celou řadu zájmů, svým příběhem může plnit funkce poznávací, také výchovnou, estetickou a emocionální. Svým příběhem líčí historické děje, a tím v mladém čtenáři upevňuje historické vědomí a národní hrdost, zachycuje životní zkušenost i myšlenkový svět obyčejných lidí dávné minulosti. Tím je upevňováno vědomí kontinuity minulých časů i doby současné. Národní pověsti jsou

²⁸² VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 6.

právem součástí národního cítění, patří k národní paměti a jsou svědectvím našich společných počátků, které vytvořily základ pro současnost.

*„Také my jsme předky lidského rodu,
který přijde po nás, také my
jsme předky příštích předků a všechno,
stavby i zříceniny, lži i pravdu,
válku a mír, zbabělost a hrdinství,
najdou ti, kteří přijdou po nás,
v naší zpola zaváté stopě.
Můžeš si zvolit, na kterou miskou vah
přidáš své jméno.
Také my jsme už dnes předkové předků.“²⁸³*

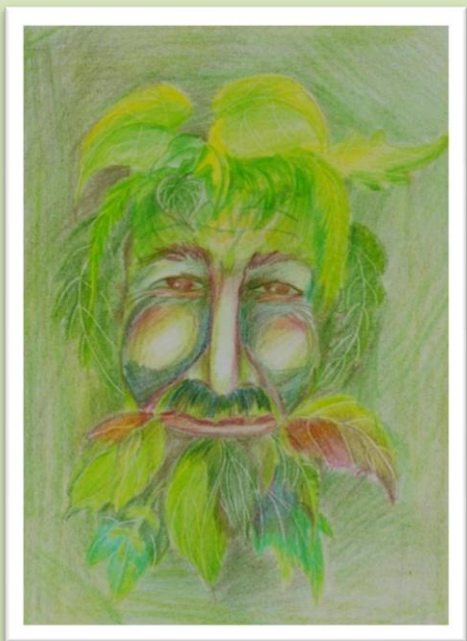
²⁸³ VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v četbě mládeže a dětí*, str. 14.

3.8 DIDAKTICKÉ LISTY

*„Odkud jsme přišli a kam
směřujeme...“*

Osídlování české země praotcem Čechem,
věstkyně Libuše a Přemysl,
od pluhu ke svatému Václavovi

Proč naši předkové žili úzce spjatí s přírodou a my jsme se Zemi tak odcizili?

Slované, naši předkové, uctívali přírodu a vážili si jí. Zemi viděli jako velkou matku člověka. Jejich kultura byla prostá, úzce spjatá s přírodou. Slované byli původně pohané. Uctívali kult přírodních božstev a démonů, jejichž vůli podřizovali své životy, snažili se ji rozpoznávat i ovlivňovat svými obřady, magickými rituály a oběťmi. Uctívali řeky, vodní prameny, stromy a háje, hory a kameny.

Jejich původním chrámem byla příroda. Nepotřebovali stavby ani kněží. Věštili i obětovali pod oblohou, uctívali přírodu, vážili si jí.

1. Proč Slované považovali Zemi za svojí velkou matku?

.....
.....
.....

2. V jakých chrámech Slované uctívali své bohy?

.....
.....
.....

3. Jaká hora je pro český národ od nepaměti posvátná? Víš, v jaké části České republiky se nachází? Navštívil jsi ji se svými rodiči?

.....
.....
.....
.....

4. Jaký vztah máš k přírodě? Co děláš pro její ochranu ty?

.....
.....
.....
.....
.....

Slované věřili v přírodu, v kult přírodních duchů, dobrých i zlých. Neklaněli se však horám ani rostlinám, ale vílám, bytostem, které v nich přebývaly, a přírodním bytostem, které žijí v pramenech, ve studánkách, v jezerech, v řekách, v mořích. I ty mají většinou ženskou podobu. V popředí stojí víly a rusalky. Víly jsou vesměs popisovány jako krásné dívky s průsvitným tělem v bílém šatě s dlouhými zlatými nebo rusými vlasy. Ty jsou zdrojem jejich života a síly. Zpívají a tančí v kruhu.

5. Jaké přírodní bytosti tvořily nedílnou součást chápání světa v životě našich předků?

Věříš v ně i ty?

.....
.....
.....
.....

6. Použij svou představivost a jednu bytost nakresli. Použij informace z textu.

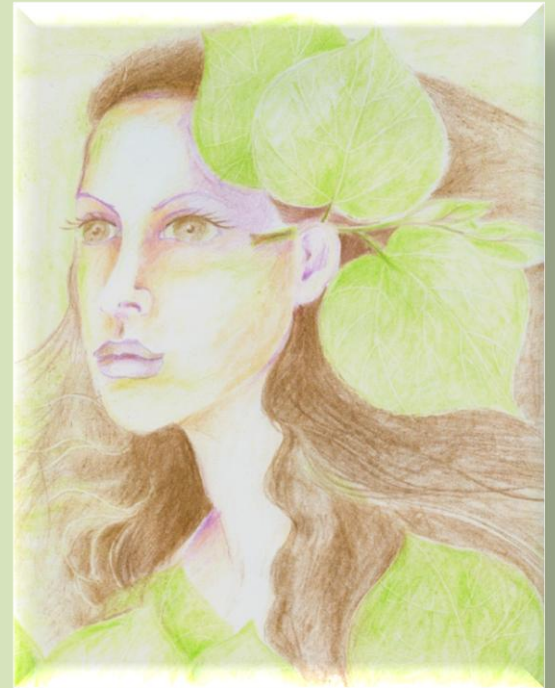

7. A jak se mohu jmenovat já? Co jsem za přírodní bytost a kde žiji?

.....

Naši předkové uctívali i stromy. Věřili v jejich léčivou moc a magickou sílu. Lipové dřevo na příklad zahánělo démony. Také se věřilo, že do lípy nikdy neudeří blesk. Posvátnost lípy ctí i obyvatelé české země. Po celé zemi je mnoho lip, které patří mezi chráněné stromy. Její mohutná koruna a kmen majestátně vzhlíží k nebi. Lípa je národní strom mnoha národů, především slovanských.

V dnešní době se vytvořila i stromová terapie, jejíž podstatou je čerpání energie ze stromů, především pak z lípy a jiných listnatých stromů. Účinné látky z lípy mají široké spektrum využití, např. účinkují proti křečím, mají uklidňující účinek, snižují krevní tlak. Lidé také rádi pijí lipový čaj, lék našich babiček.

8. Proč naši předkové věřili v magickou moc stromů?

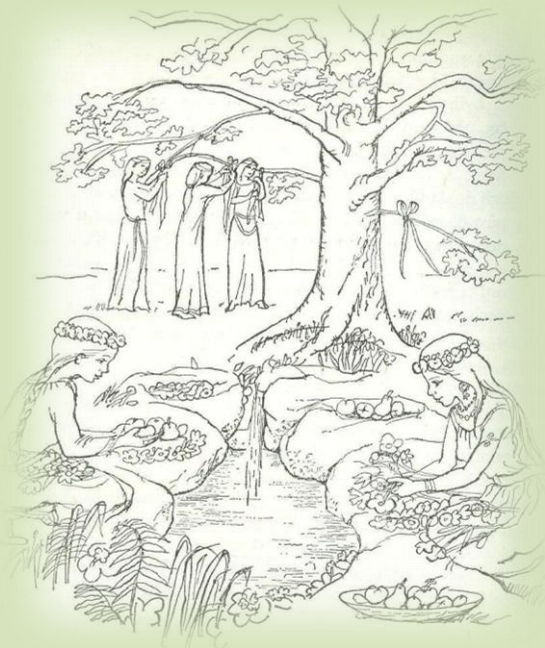
.....
.....

9. Jaký strom je symbolem České republiky a proč?

.....
.....

Stromy byly vysazovány do **hájí**. Ty představovaly jakési rezervace, kde se nesmělo nic ničit. Prostor háje se považoval za léčivý, nemocní tu zavěšovali jako oběť kousky látky nebo části oděvů na větve, pod stromy ukládali mince. V každém háji musel být pramen nebo potok, kterému přisuzovali léčivou moc. Také svátky se slavily pod širou

oblohou, častý pobyt v přírodě byl přirozenou součástí každodenního života. Chléb, sýr a ovoce se přinášely k břehům vod jako oběti. Lidé věřili, že se jim pak bude dobře dařit a budou mít bohatou úrodu. Na stromy se věšely věnce a kusy látky, popř. se házely do vody.

10. Jaké prostory v dnešní době nahrazují háje z dob minulých? Co tam můžeš dělat?

.....
.....

Socha sv. Václava v katedrále sv. Víta na Pražském hradě

„Znovu se objevím,
až bude českému
národu zle, jsem
věčný kníže, svatý
Václav.“

Ahoj, holčičky a kluci,

jmenuji se Václav a byl jsem českým **knížetem**. Za mé vlády se českému lidu vedlo velice dobře, žili v míru a blahobytu.

Ztělesňuji českou státnost, ale býval jsem také malý jako vy. Má babička svatá Ludmila mě vychovávala v duchu nejvyšších mravních zásad a vždycky mi říkala, ať chráním slabší. A to jsem také dělal. Byl jsem statečný a stal jsem se bojovníkem za práva Čechů, patronem a ochráncem českého národa.

1. Kdo je patronem české státu?

.....

2. Proč byl Václav mezi svým lidem tak oblíbený?

.....

.....

3. V jakém vztahu jsou kněžna Ludmila a svatý Václav?

.....

4. V jakých zásadách babička Václava vychovávala?

.....

Vyobrazení sv. Václava ve Velké věži hradu Karlštejna

Vysloužil jsem si titul 'svatý', protože jsem vedl zbožný a mravný život, vážil si své matky, pečoval o chudé, sirotky a vězně, stavěl kostely. Založil jsem chrám svatého Víta, velmi cennou českou památku. Dělal jsem skutky milosrdenství a lásky. Nestrpěl jsem křivdu a bezpráví. Také se o mně říká, že jsem dělal zázraky.

5. Proč se Václavovi říká svatý?

.....

.....

Víte, děti, co je zázrak? Poproste paní učitelku, ať vám to vysvětlí. Lidé si mě chtěli zachovat v paměti a tak o mně vymýšleli legendy. A součástí legend jsou i zázraky světců. Také jsem byl světec, proto mi říkali svatý. To už víte. Zázraky se děly hlavně po mé smrti, ale dva se staly za mého života. Jeden vám budu vyprávět. Výbojný kníže Radslav se rozhodl, že se mnou bude bojovat. Vytáhl do bitvy, tak jsem statečně vyrazil hájit své postavení. Když ale k bitvě mělo dojít, Radslav se vzdal bez boje. Prý se zalekl zářícího znamení kříže na mém čele a dvou andělů stojících kolem mě.

Byl jsem výborným jezdcem na koni. Moji sochu jezdce na koni můžete vidět na Václavském náměstí. Češi toto rozlehlé náměstí s Národním muzeem pojmenovali po mně z úcty za vše dobré, co jsem za života pro český národ udělal. Vytvořil mě jeden z našich nejvýznamnějších sochařů **Josef Václav Myslbek**. Také Václav jako já! Hodně českých nejvýznamnějších osobností nosí mé jméno. Je to, myslím, projev úcty za mé dobré skutky.

Myslbekova jezdecká socha sv. Václava na Václavském náměstí v Praze

6. Jak jsem porazil výbojného Radslava?
Myslíte si, že to byl opravdu zázrak?

.....
.....
.....

7. Vzpomenete si na vážené osobnosti
českého národa, které nosí mé jméno?

.....
.....

8. Na jaké české minci mě můžete vidět?

.....
.....

Sv. Václav od Francesca Trevisani

Můj život skončil rukou mého mladšího bratra Boleslava, kterého k tak hrůznému činu navedli čeští velmoži, bohatí páni. Po mé úkladné vraždě převzal vládu nad českou zemí. Ale odpustil jsem mu. Byl jsem pochován v Praze v kostele svatého Víta. Mám tam vlastní kapli. Dojděte se tam s rodiči podívat.

9. Jak skončil život svatého Václava a proč?

.....
.....
.....

10. Chtěl bys, aby byl svatý Václav tvým kamarádem? Pokud ano, uveď důvody.

.....
.....
.....

Kde domov můj očima praotce Čecha

Ahoj děti,

jmenuji se Kosmas a zapsal jsem dějiny našeho národa, aby každý Čech znal své nejranější kořeny. Chtěl jsem zdůraznit, že je český národ svým způsobem vyvolený, a proto je jediným suverénním pánem nad územím Čech. Přál jsem si, aby se moje kronika stala dějinami národa, 'Kronikou Čechů'. Provedu vás událostmi, které dnes už nikdo nemůže ověřit, ale snažil jsem se zachovat co nejdůkladnější obraz toho, jak vypadala naše česká země v době osidlování našich předků a kdo byli lidé, jejichž krev v nás po mnoha staletích pořád koluje.

1. Proč Kosmas nazývá svou kroniku 'Kronikou Čechů'?

.....
.....

2. Jaké povolání Kosmas zastával?

.....

3. Kde dnes můžeš Kosmovu kroniku vidět?

.....

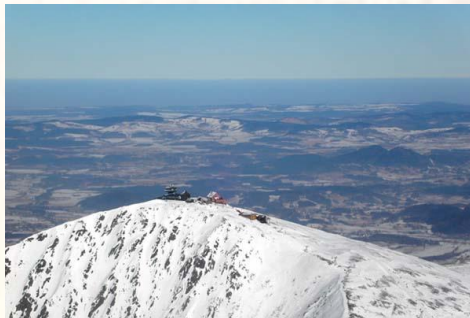
4. Jsi hrdý, že jsi Čech nebo bys něco změnil? Uveď příklady.

.....
.....
.....

Užijte si mé vyprávění a vraťte se do dob dávno minulých...

Nejdříve lidé bezcílně „...bloudili po rozličných krajinách světa...V Evropě leží Germanie a v jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo.“

(Kosmova kronika)

5. Pokus se poznat hory na obrázcích. V jakých částech Čech se nacházejí?

.....

.....

„Povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvem rozličného ptactva. Zvěře bylo ve hvozdech bez počtu jako písku v moři nebo jako hvězd na nebi a nikým neplašena těkala cestou necestou...všechny toky malé i velké, pojaty arci do větší řeky, jež slove Labe, tekou do Severního moře. A poněvadž tato země za těch časů ležela nedotčená rádlem a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí dotekl, uznávám za vhodnější o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčeti...“

(Kosmova kronika)

Dominoval především les listnatý, složený zejména z dubových a bukových porostů. Byla jím pokryta převážná část země. Pohraniční pohoří i vnitrozemí zaujímal starý prales, protkaný jen úzkými stezkami a roztroušenými sídly lesních lidí, kteří sbírali med divokých včel. Severním směrem od Prahy se tyčí hora Říp. Odsud byla podle pověsti země vzata do vlastnictví a hora se tak stala posvátným ale i skutečným středem země. Název hory Říp pochází z období předslovanského, patrně keltského nebo germánského, protože ve starogermánštině rip či rif označovalo skálu nebo horu. Kosmas ve svém latinském zpracování užil označení Rip.

Příchod Čechů podle Mikoláše Alše

6. Jak hodně se lišila krajina české země, kterou Kosmas popisuje, od té dnešní?

.....

7. Jak vznikl název hory Říp?

.....

Kosmas dále pokračuje: „Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.“ (Kosmova kronika)

8. Jakou úlohu plnili domácí bůžkové, které s sebou naši předci přinesli?

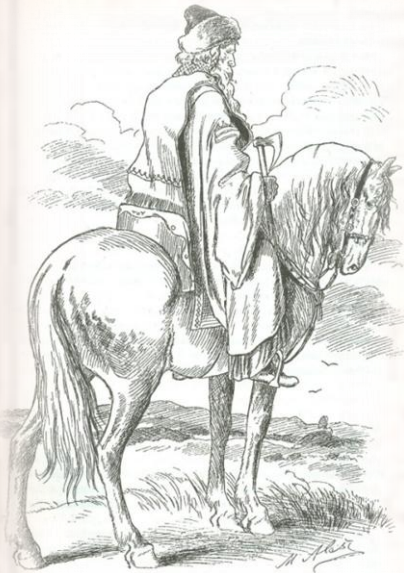
.....

.....

9. Podle vzoru se pokus navrhnout svého vlastního bůžka.

Slovanský domácí bůžek

Mikoláš Aleš – Praotec Čech

Kosmas ve své kronice začíná příchodem praotce Čecha a jeho druhů do liduprázdné země. Považovali se za její první obyvatele, do země pronikli a usadili se, což znamenalo, že česká země je plnoprávním vlastnictvím Čechů jako jejich prvních obyvatel. Dušan Třeštík k tomu uvádí: „Ti lidé, kteří přišli se ‘starostou’ Čechem do země, nebyli národem, ale vlastně ani kmenem, byly to hordy nějakých divochů, kteří sice žili ve zlatém věku nevinnosti, neměli ale mezi sebou nic společného, nebyli spojeni žádnými vazbami, dokonce ani manželstvím.“ Praotec se pak svých druhů ptá, jak že se bude jejich domovina nazývat: „Ti hned, jako z božského vnuknutí, zvolali: ‘Poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy?’“

(Kosmova kronika)

„Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám – jak se pamatuji – častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvěře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnoucí...“ (Kosmova kronika)

10. Přepiš řeč praotce Čecha do moderní češtiny.

.....

.....

.....

.....

.....

11. Jsi rád, že se praotec Čech se svými druhy usadil právě v české kotlině? Máš svoji zemi rád? Pokud ano, uveď důvody.

.....

.....

Věštkyňe Libuše a její poselství budoucím generacím

„Spatřuji hrad, který pověstí nebes se dotkne, ve hvozďě leží místo – je vzdáleno ode vsi této na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny. Toto místo na severní

Vladimír Pechar – Kněžna Libuše

straně pevně chrání hlubokým údolím potok Brusnice, na jižním však boku široká hora velmi skalnatá, která se od skal nazývá Petřín, převyšuje okolí. Hora toho místa se zkrucuje na způsob delfína, mořského vepře, směrem až k řečené řece. Až tam přijdete, naleznete člověka, tam uprostřed lesa teše práh domu. A protože se u nízkého prahu i velcí pánové sklánějí, podle této příhody hrad, jež vystavíte, nazvete Prahou. V tomto hradě někdy v budoucnosti vzejdou dvě zlaté olivy, jež svými vrcholy proniknou až do sedmého nebe a po všem světě budou zářiti svými divy a zázraky.“ (Kosmova kronika)

Libuše „...byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvályhodná – ach nešťastného osudu lidského! – byla **prorokyně**.“ Její jméno pochází z Lubossa (= Luboša) a bylo odvozeno od 'líubezná'.

(Kosmova kronika)

Pojďme tedy společně odhalit, jaká krev nám stále koluje v žilách a jak mocní byli naši předkové...

...hrad, jehož věhlas hvězd se dotýká...

Libuše – zakladatelka Prahy

prastarých obchodních cest, vedoucích z východu na západ a ze severu na jih, a obráceně. Obyvatelé střední Asie, Íránu a oblasti eufratsko-tigridské dorazili čas od času až k chmurnému baltskému pobřeží nebo se dostali až k branám Prahy. Obchodní cesta ze západu na východ byla součástí trasy, vedoucí ze severní Afriky přes Španělsko do Číny a dále po Dunaji přes Uhry a Halič nebo Prahu.

Libuše, věštkyně a soudkyně a její sestry léčitelka Kazi a Teta, která se starala o kult a uměla čarovat, splňují všechny potřebné vlastnosti, které jsou zárukou slibné budoucnosti. Libuše byla nejmladší a nejváženější dcerou soudce Kroka, což byl znamenitý muž. Neměl mužské potomky, ale tři dcery, „...jimž příroda udělila nemenší poklady moudrosti, nežli jaké dává mužům.“ (Kosmova kronika)

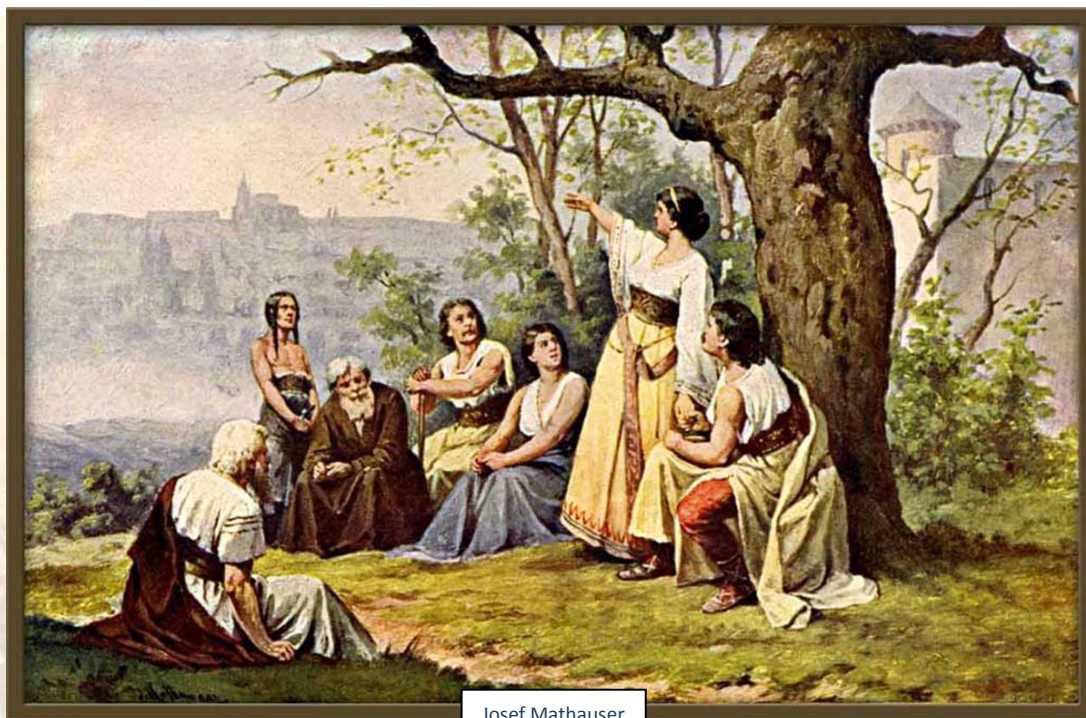
Libuše se po otcově smrti stává jako volobodná dívka jeho nástupkyní na stolci a uverěnně soudí jako on.

Libuše věští slávu Prahy

Libuše jako soudkyně

„Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem, nemalý spor o mez sousedních polí.“ (Kosmova kronika)

Josef Mathauser

Libuše „...si zatím hověla, jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály, měkce ležíc na vysoko nastlaných poduškách a o loket se opírajíc jako při porodu.“ (Kosmova kronika) Kronikář zde naznačil, jaké poslání panna Libuše v budoucnu také splní. Libuše svůj soud vykonala 'po právu', ale spor o mez mezi sousedními poli rozhodla neodborně. Podle starého práva nebyly ženy rovny mužům. Jejich posláním bylo vdát se a po uzavření sňatku se starat o domácnost a být podřízena muži. Pouze tehdy, přiženil-li se muž na statek, mohla jeho žena spolurozhodovat. Ovšem nikdy veřejně vystupovat, pokud šlo o právo rodinné, věcné a pozemkové.

Muž, který při prohrál, se proti rozsudku odvolal a poukázal na to, že není správné, aby muže soudila žena. Tím Libuši hrubě urazil a potupil. Tím Libuše pocítila, že si jí lid neváží, a slíbila, že dostanou knížete, který je bude soudit 'metlou železnou'.

„Vděte nyní domů, a koho vy si zítra vyvolíte za pána, toho si já vezmu za manžela.“

(Kosmova kronika)

Otázky a úkoly:

1. Proč bylo naše hlavní město Praha založeno právě v české kotlině?

.....

.....

.....

.....

2. Jaký význam má jméno Libuše? Vymyslel bys pro naší první kněžnu zajímavější jméno, které by více vystihovalo její odkaz nebo schopnosti?

.....

.....

3. Jaké kladné i záporné vlastnosti naší první kněžny Libuše vyplývají z textu?

.....

.....

4. Před čím, myslíš, že Libuše svůj lid varuje, když pronáší následující výrok?

„Jak jsi politování nad míru hoden, ó lide, jenž neumíš svobodně žít, svobodu, kterou žádný dobrý muž neztrácí leda s životem, tou vy ne bezděky zhrdáte a nezvyklé porobě dobrovolně poddáváte své šíje. Běda, pozdě budete toho marně litovati, jako litovaly žáby, když vodní had, jež si učinily králem, počal je usmrcovati.“

(Kosmova kronika)

.....

.....

.....

.....

5. Znáš následující Ezopovu bajku? Vysvětli její význam. Jaké společné prvky má uvedená bajka a výrokem Libuše, že svému lidu opatří soudce, který je bude soudit 'metlou železnou'?

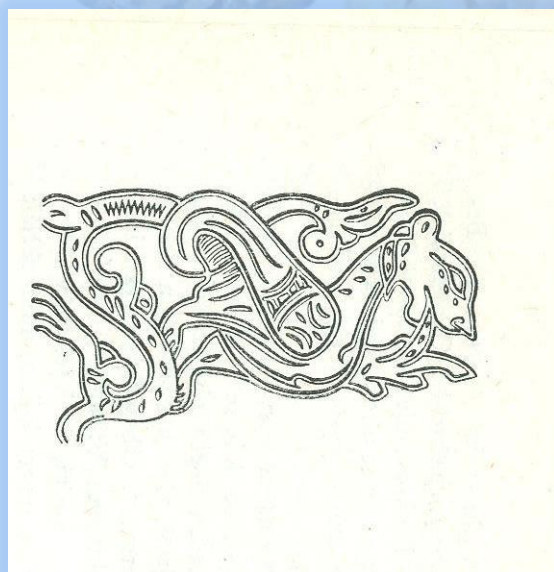
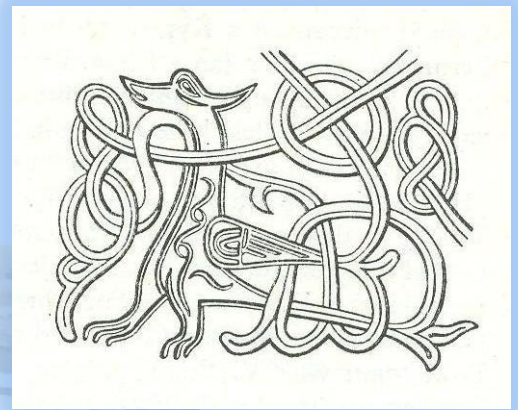
„Svého času, když žily žáby spokojeně a bez starostí, předstoupily prý před boha Jova (Jupiter) a žádaly, aby jim dal krále, který by uměl trestat nespravedlnost. Bůh Jupiter je prý odbyl s úsměvem. Ale žáby křičely, vřeštěly, vymáhaly své slyšení, a tak jim Jupiter vhodil na usmířenou do rybníka pařez. Žáby prý po prvním úleku pozdravovaly krále s tlukoucím srdcem, avšak když zjistily, že se jedná o bezduché dřevo, dupaly po něm s odporem a táhly na Jova, aby vymáhaly krále tím drzeji. A tak jim Jupiter seslal vodního hada. Ten však žáby nemilosrdně mordoval. Žáby prosily proto zoufale Jova o pomoc, že jinak zahynou. Jupiter prý reagoval však na jejich prosbu odmítavě. Když prý jim dal dobráka, pohrdaly jím a nevěděly, jak by ho tupily. A když pak znovu dotíraly, tak jim dal hada. Dobrého si nevážily, proto se musí spokojit s tím, kterého mají.“
(SADÍLEK, Josef. Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů.)

6. Libuše schopná soudkyně, v první řadě to ale byla žena. Každá žena se ráda zdobí. Následující obrázky prezentují šperky, které naši předkové nosili. Pokus se navrhnout svatební šperk pro Libuši.

7. Pokus se navrhnout ornament na náramek pro Libuši nebo pečetní prsten pro Přemysla. Můžeš se inspirovat ukázkami dobových ornamentů.

Věštce Libuše a Přemysl od pluhu

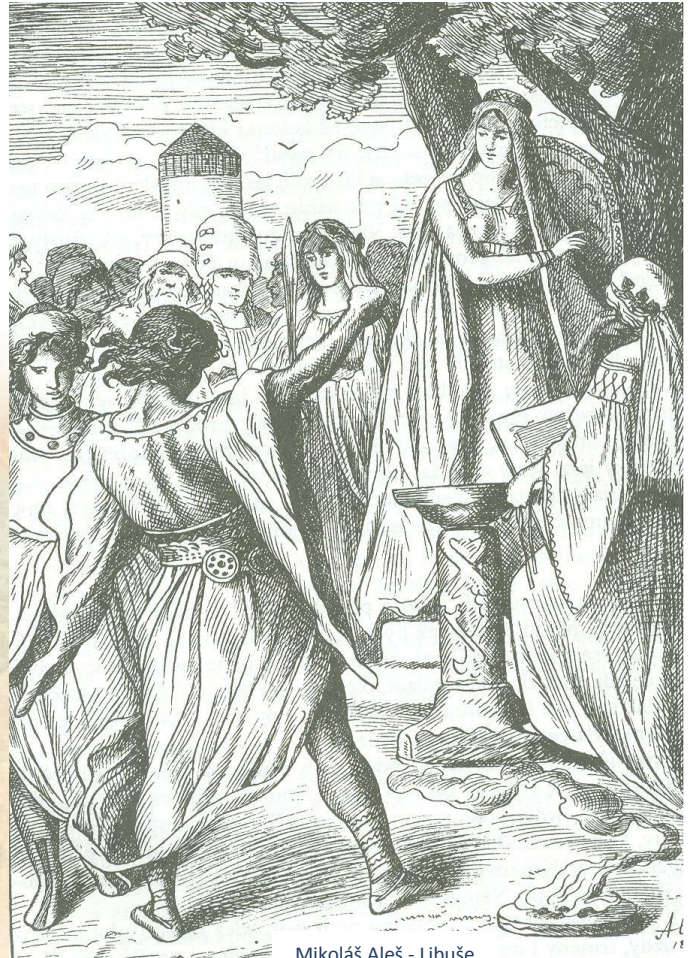

Mikoláš Aleš – Kněžna Libuše

Libuše dále pokračuje: „...a přiveďte sobě knížete a mně manžela. Muž má jméno Přemysl. Ten na vaše hrdla a hlavy vymyslí mnohá práva, neboť to jméno latinsky zní praemeditans (rozmyšlející) nebo superexcogitans (přemýšlející). Jeho potomstvo bude v celé této zemi panovati na věky věkův.“

(Kosmova kronika)

Libuše předpověděla budoucí slávu českému kmeni a prorokovala věhlas Prahy známými slovy: „*Spatřuji hrad, který pověstí nebes se dotkne...*“ (Kosmova kronika) Ve své věštbě viděla i muže, kterého si vezme a bude s ním úspěšně spravovat svou zem. Věštila velikost budoucí vládnoucí dynastie, jejíž předek Přemysl se svými dvěma voli orali ve Stadicích, kam vyslala své posly, aby svému novému knížeti předali odznaky moci. Rozhodnutí vdát se zapříčinil soudní spor, který Libuše rozhodla nesprávně. Muž, který při prohrál, Libuši urazil, když řekl, že by muže neměla soudit žena. Libuše souhlasila, že se vdá, ale varovala lid, že ztratí svobodu a získá knížete, který bude vládnout 'metlou železnou'. Libuše byla mocná vědma nevídaných schopností. Slované považovali schopnost věštění za dar a chovali ho ve velké úctě. Zajišťoval jim pocit jistoty v řízení života celé společnosti i jednotlivce.

Mikoláš Aleš - Libuše

Přemysl byl moudrý a znalý zemědělství, což pro kmen znamenalo usídlení se a ekonomickou *jistotu*. Založení Prahy bylo nutností a ochranou pro lid, který tím symbolizoval, že se zříká nestálého života. Sňatek Přemysla a Libuše dokládá vývoj společenství, které do té doby žilo bez zákonů a povinností. Zrodilo se první manželství, které se stalo základem pro vznik království. Přemysl a Libuše tím započali nejranější dějiny české koruny, českého národa a mocné přemyslovské dynastie.

Přemysl se stává léčitelem, zachráncem od pohrom a nemocí. Je to král-kouzelník, mág, král-šaman. On jediný má právo a moc léčit a přivolávat blaho pro kmen. Kníže či král byl už ve starých kulturách ztělesněním božstva, dával úrodu a hojnost, pokud měl charisma. Přemysl a Libuše byli vládci magických sil a jejich manželství naplnilo magický 'svatý sňatek'. Přemyslovo oráčství mělo symbolickou úlohu. Tento obřad zajišťoval plodnost půdy a také štěstí celého kmene.

Přemyslova orba – symbol nebo skutečnost

Poslové přistupují k Přemyslovi a oslovují ho těmito slovy: „*Blažený muži a kníže, jenž od bohů nám jsi byl zrozen.*“ (Kosmova kronika) Tímto oslovením je zdůrazněn božský původ přemyslovské dynastie od samého počátku. Z toho vyplývá, že ochranná moc orby sama o sobě nestačila, Oráč musel rovněž být i knížetem. Rituál ochranné a plodivé orby prováděl kníže. Tato pravomoc se připisovala knížecí ‘svaté orbě’.

Josef Mathauser – Přemysl Oráč za knížete povolán

Zachované obyčeje některých evropských etnik ještě v uplynulém století dokumentují těsné sepětí svatby a obdělávání ‘panenské půdy’. Muž ‘od pluhu’, budoucí kníže, oral úhor kultovním rádlem, který tak symbolicky oplodňoval ‘panenskou půdu’, ležící ladem. V přeneseném slova smyslu šlo

v této legendě o panenství vědmy Libuše, o její oplodnění, a tak založení budoucí knížecí dynastie. Dva strakatí volí, z nichž jeden „...*má vpředu dokola bílý pás a bílou hlavu...*“, druhý pak je „...*od čela po zádech bílý a zadní nohy má bílé...*“, mají kultovní význam zdůrazněný bílou barvou. Hlavní nářadí na obdělávání půdy se používalo malé lehké rádlo se železnou radlicí. Ve chvíli, kdy byl Přemysl osloven Libušinými posli, prováděl rituální orbu, prosbu za bohatou úrodu a požehnání bohů svému sňatku s Libuší.

(Kosmova kronika)

„*Vše, co máme, i my sami jsme v tvých rukou; tebe za knížete, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za obránce, tebe jediného sobě volíme za pána.*“ (Kosmova kronika) Tato volba byla zároveň samozřejmě chápána nejenom jako volba Přemysla, ale i celého rodu na věčné časy.

„Tento muž, jenž vpravdě pro svou mužnost zasluhuje sloužit mužem, upoutal zákony tento bezuzdný kmen, nezkracený lid mocí zkroutil a uvedl v poddanství, jež jej i dnes tíží, též vydal všechna práva, jimiž se tato země řídí a spravuje, sám s Libuší samou.“

(Kosmova kronika)

V té době došlo k zprísnění knížecích zákonů a práv. Týkalo se to např. vojenské povinnosti, stavby válečných opevnění, doprovázení panovnických družin a jiných veřejných břemen pracovních. Z naturálních břemen se to týkalo především osepů a nářezů, odváděly se povinné dávky vymláceného obilí a nářez se týkal dobytka a masa. Dále se odváděly dávky peněžité pravidelné v podobě obecného tributu a biskupského desátku, také nepravidelné, tzv. berně.

Libuše vskutku naplnila své proroctví... opatřila lidu soudce a knížete, který mu vládl 'metlou železnou'.

Libuše a Přemysl na Vyšehradě

Otázky a úkoly:

1. Jaký manželský svazek položil základ českého státu? Popiš oba protagonisty. Představoval by sis své předky jinak? Pokud ano, uveď příklad.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Z jakého důvodu se Libuše rozhodla, že se vdá a před čím lid varovala?

.....

.....

.....

3. Byl Přemysl Oráč skutečným oráčem nebo má jeho jméno symbolický charakter?

.....

.....

.....

4. Vysvětli pojem 'svatá orba'. Kdo tento rituál mohl provádět a proč?

.....

.....

.....

.....

5. Proč bylo pro český národ dobré, že se Libuše vdala a našla si sobě rovnocenného partnera? Uveď jméno jedné z nejvýznamnějších světových panovnic, která vývoj světových dějin velice ovlivnila, a vládla bez manžela a potomků?

.....

.....

.....

.....

6. Jaké myslíš, že se za života Přemysla a Libuše nosily šaty? Použij svou představivost. Pokus se navrhnout vzor na látku na šaty Přemysla nebo Libuše pro příležitost, kterou si sám vybereš.

7. Jakého soudce a knížete Libuše svému lidu opatřila? Podle čeho tak soudíš?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

8. Uvedená ukázka popisuje další ze zvyků našich předků. Co si o něm myslíš? Dokázal bys uvést nějaký další zajímavý zvyk? Pokud ne, pokus se vymyslet vlastní rituál. Použij svou fantazii.

Hrozila-li vesnici epidemie, sebraly se v noci potají ženy bez účasti mužů a nahé oborávaly vesnici uzavřenou brázdou tak, aby pluh obracel zemi ven od vesnice. Vybíraly se zejména panny nebo vdovy či neplodné ženy. Do brázdy sely písek a nakonec do ní zaživa zahrabávaly psa, kočku nebo černého kohouta. Snažily se dělat co největší hluk, zpívaly písně a zaříkání. Hlavní smysl rituálu je v kreslení magického kruhu, jednoho z nejúčinnějších ochranných prostředků, zabraňujícího vstupu smrti do vesnice, jež byla tímto kruhem uzavřena.

.....
.....
.....
.....
.....

9. Která Libušina proroctví se opravdu splnila? Vidíš jejich vliv i v dnešní době?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

4 Závěr

Rigorózní práce nazvaná *Nejstarší české pověsti a legendy a jejich odraz ve výuce literatury* se v úvodní části věnuje vývoji náboženských představ Slovanů, který úzce souvisel s procesem jejich etnogeneze, protože se odrážel v jednotlivých vrstvách kultury i panteonu, které vznikly z předpokládaného indoevropského základu. K tomu docházelo jak jejich vlastním vývojem, tak vlivem jiných kultur a etnik, které se na jejich etnogenezi podílely, nebo s nimi Slované nějakým způsobem přicházeli do kontaktu. Tradiční náboženské představy Slovanů je potřeba chápat také z hlediska jejich vnitřních hodnot, projevu dobového postoje k životu, jistého vztahu ke světu a postavení člověka v něm. V nich se zrcadlila úroveň poznání, životní moudrost, stupeň duchovní kultury a vědomí.

Z toho, co se zachovalo z této kultury v transformaci dobových pramenů a folklórních zvyklostí a přežitků, lze vykonstruovat vnitřní svět prvotních Slovanů jen v hrubých rysech a často pouze hypoteticky.

Jejich náboženské představy a kolující tradice odrážely dualistický obraz světa, při jehož vzniku a trvání působily protikladné síly dobra a zla, věčný zápas principu světla a temnoty, jak v přírodě, tak v člověku samém. Dalším příznačným rysem bylo vnímání přírody a vesmíru jako něčeho živého, bytostného. Vědomí spjaté s přírodou vnímalo mnohost jejích jevů jako projev nesčetných bytostí, člověku příznivých i nepřátelských, s nimiž člověk mohl volně komunikovat a které mohl svými obřady a magickými praktikami ovlivňovat. Pro slovanského zemědělce země byla matkou – živitelkou, k níž přistupoval s úctou, modlil se k ní a přinášel jí oběti. K nebi se obracel jako ke svému otci, který mu daruje světlo, teplo i vláhu pro jeho pole. Slunce bylo vnímáno jako nebeské kolo, zlatý vůz, jenž byl tažený bílými okřídlenými koňmi. Měsíc byl jeho mladším bratrem, k němuž putují a vracejí se duše zemřelých. Venuše byla jejich sestrou nebo milenkou, byla dárkyně lásky, úrody a zdraví. A hvězdy byly děti měsíce a slunce, nebeská korespondence pozemského lidstva. Vesmír a vše, co člověka obklopovalo, v něm tedy vyvolávalo pocity spřízněnosti a známosti.

Na druhé straně, jak je v práci zdůrazněno, nelze pouze romanticky idealizovat ideologii pohanských Slovanů, která již v raném středověku zažívala svůj úpadek,

a proto nemohla obstát proti nastupujícímu křesťanství. Ovšem není také možné přehlížet její kulturní hodnoty, poetickou krásu představ o světě a člověku, intimní vztah k přírodě a její morální sílu.

Druhá kapitola sledovala etnogenezi Slovanů, jejich putování a celkovou situaci v Evropě, která sehrávala rozhodující roli při formování tohoto etnika. Byla rovněž zodpovězena otázka, kdo byli naši předci a jakým životem žili.

Následující kapitola se podrobněji zabývá nejstaršími literárními památkami přemyslovských Čech, tedy předně *Kristiánovou legendou* a legendou vůbec jako jedním z nejzákladnějších a v té době nejrozšířenějších z hagiografických útvarů. *Kristiánova legenda* byla důležitá, protože v ní se nachází první zmínka o příchodu praotce Čecha a je zachycena přemyslovská pověst. Tato literární památka byla celá dlouhá desetiletí považována za falzum a podrobována detailní kritice. Rovněž bylo zpochybňováno její autorství. Tyto a další důvody vedly k tomu, že za nejpodstatnější dílo zachycující počátky Čechů je považována *Kosmova kronika*, jejímuž podrobnému rozboru byla věnována podstatná část této práce. Bylo prokázáno, že Kosmas byl vynikající stylista a odborník na latinskou literaturu a velký znalec bible. Kronika vznikla jako kompilace mnoha pramenů za přispění 'bájného vyprávění starců', tedy vyprávění, které bylo v té době populární a kterému se věřilo jako pravdivému. Je známé prokletí i síla dějepisce, které se nikdy nevymaní z vazeb své současnosti a musí řešit prostou skutečnost – vyprávět příběh – nutí ho už sama jeho vnitřní logika k tomu, aby chaotické skutečnosti dal smysl.

Tito první legendisté a kronikáři svou pozornost orientovali na historii Čechů, zdůvodňovali jejich právo na získané území a toto právo zdůvodňovali boží vyvoleností. Tuto skutečnost bylo také potřeba zakotvit v postavě zemského patrona. Český stát nebyl majetkem právě vládnoucího knížete, nýbrž knížete věčného – a tím byl svatý Václav. Stát tedy neumíral spolu s panovníkem, byl věčný. Byl ale také český. Obecně byl panovník ve středověku považován za Bohem vyvoleného, za Kristova nástupce na zemi, v Čechách se navíc zdůrazňoval i vztah panovníka ke sv. Václavu, panovník byl zástupcem zemského patrona. Všude jinde totiž byl panovník považován za zástupce Krista na zemi, v Čechách byl ale zástupcem patrona země. Čechové byli jeho 'čeledí' – tedy společenstvím lidí žijících v jednom domě, v zemi české. A tak se v Čechách objevil abstraktní pojem věčného, nikdy neumírajícího, na nebesích sídlícího

panovníka. Svatého Václava jako ochránce země později následovali další světci a české středověké nebe tak bylo rozšířeno o postavy sv. Vojtěcha, Ludmily, Prokopa a rané mučedníky cizí provenience sv. Víta u nás zdomácnělého a sv. Zikmunda, jehož kult zavedl a podporoval císař Karel IV.

Vlastně se tak formoval první český národ, ovšem jiný než současný, moderní. Byl to politický národ, protože byl omezen na politicky aktivní Čechy.

Pověst o praotci Čechovi prozrazuje, jak fungovala 'ústava' českého kmene, zejména mýtus zakladatelství. Podstatné pro něj bylo, že se ve středu země nacházela hora Říp. Kolem roku 530 se otevřela česká kotlina pro české kmeny.

Význam kmene zaručovalo samotné jeho jméno, které mu neudělovali sousedé, ani nepřátelé. Většinou tomu bylo tak, že si kmen dával jméno sám, mohlo se tedy jednat o jméno Čechové. Termín Čechy se poprvé vyskytuje v roce 846. V této době, jak známo, zde sídlilo množství kmenů: Čechové, Lučané, Doudlebi, Lemuzi, Litoměřici, Pšované, Děčané, Charváti, Zličané, Sedličané a Hbané. Příběh Čecha je tedy skutečně příběhem Čechů, příběhem příchodu našich nejstarších předků do nové země.

Bylo nutné pozastavit se u otázky, do jaké míry se v pověstech odrážely historické události. Nelze přehlížet potřebu lidí žít spíše mýtem než pravdou, spíše příjemnou představou než strohou skutečností. Pro společnost i pro jednotlivce je žádoucí myšlení v pohybu, střetávání názorů, koncepcí, rovněž také schopnost samostatného úsudku o skutečnosti. Proto je také ku prospěchu uvést v pohyb prastarou vysněnou představu o staročeské minulosti. Kosmovy partie nejvíce rozehrávaly fantazii a podněcovaly k dalšímu obohacování o motivy zpěvní i literární epiky. Kosmovou zásluhou vstoupil do dějin českého národa vysněný obraz dávnověku, stále živý a ideově aktuální.

V závěrečné části [prvního oddílu](#) jsou zmíněni další kronikáři, zaznamenávající Čechovu družinu a zakládání přemyslovské dynastie a tím českého státu, ale poněvadž všichni, počínaje Dalimilem, poté Pulkavou a na závěr Hájkem, de facto Kosmu opisovali a doplňovali o jimi smyšlené a době poplatné motivy, byli zmíněni stručně a věcně.

Z práce je tedy jasně patrné, že pověst nemůže být směrodatným pramenem pro dobu, kterou popisuje, ale především pro dobu, která ji vytvořila a která jí věřila. „*Tak také*

*lépe pochopíme úlohu pověstí v lidském poznání, onu zvláštní polaritu mezi představou a pravdou, mezi snem a skutečností, mezi pověstí a historií.*²⁸⁴

Druhý praktický oddíl rigorózní práce se zabývá pověstí z praktického didaktického hlediska, jehož částí jsou navržené didaktické listy. Přínos didaktických listů je v tom, že respektují kontextové pojetí učiva. Byly vybrány a uspořádány takové literární ukázky a informace, které vybízí k didaktické integraci složek předmětu v rámci českého jazyka – složky jazykové, literární i slohové, také k integraci ve vztahu k dalším předmětům, především s dějepisem, zeměpisem, přírodovědou i předmětům estetickovýchovným, především s výtvarnou výchovou.

Každý člověk by měl znát svůj původ, měl by znát počátky svého kmene. Od toho se odvíjí zdravé sebevědomí a jistota, úcta a respekt k sobě samému i k ostatním. Je tedy nezbytné v dětech už od nejranějšího věku pěstovat kladný vztah k češtví a používat co nejvhodnější didaktické prostředky k dosažení tohoto cíle.

²⁸⁴ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*, str. 285.

5 Literatura

5.1 Odborná literatura

1. BERANOVÁ, Magdalena, LUTOVSKÝ, Michal. *Slované v Čechách, Archeologie 6. - 12. století*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. 475 s. ISBN 978-80-7277-413-5.
2. BIBLE. *Písmo svaté starého a nového zákona*. Podle ekumenického vydání z r. 1985. Ekumenická rada církví v ČSSR 1989. Za vedení prof. ThDr. Miloše Biče.
3. BRABCOVÁ, Radoslava. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na 1. stupni základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 183 s. ISBN 80-04-24251-0.
4. ČAPEK, Vratislav. *Pojetí dějepisu jako učebního předmětu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1966. 96 s.
5. ČAPEK, Vratislav. *Didaktika dějepisu I*. 1. vyd. Praha: SPN, 1985. 272 s.
6. ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X.
7. DOKOUPIL, Blahoslav. *Český historický román 1945-1965*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1987. 272 s.
8. DOKOUPIL, Blahoslav. *Čas člověka, čas dějin (poznámky k vývoji české historické prózy)*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1988. 96 s.
9. EZOP. *Bajky*. Přebásnil Kolář Jiří 1957. 1. vyd. Ostrava: Knižní expres s.r.o., 2000. 257 s. ISBN 80-861-38-2.
10. FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 - 1310*. 2. vyd. Praha: Nakl. Svoboda, 1975. 245 s.
11. HOMÉR. *Ilias*. Přeložil Vaňorný Otmar. 1.vyd. Praha: Jan Laichter, 1926. 632 s.
12. HOMÉR. *Odysseia*. Přeložil Šrámek Vladimír. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1987. 388 s.
13. HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. 1. vyd. Praha: SPN, 1985. 304 s.
14. JIRÁSEK, Alois. *Staré pověsti české*. 11. vyd. Praha: Nakl. Albatros, 1988. 285 s.
15. JURČO, Ján, OBERT, Viliam. *Didaktika literatury*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské ped. nakl., 1984. 216 s.
16. KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1967. 345 s. Edice Kolumbus.

17. KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. 310 s. ISBN 80-204-0524-0.
18. KONEČNÝ, Lubomír Jan. *Románská rotunda ve Znojmě*. 1. vyd. Brno: Nakl. Host, 2005. 449 s. ISBN 80-7294-171-2.
19. KRÁLÍK, Oldřich. *K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*. Praha: ČSAV, 1960, sešit 6, ročník 70. 103 s.
20. KRÁLÍK, Oldřich. *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1969. 224 s.
21. KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1976. 169 s.
22. KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů*. 1. vyd. Praha: Togga, 2011. 372 s. ISBN 978-80-87258-19-4.
23. LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole II*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity, 1997. 120 s. ISBN 80-7082-364-X.
24. LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr. *Česká literatura 1: Od počátků do raného obrození (9. století-první třetina 19. století)*. 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1997. 252 s. ISBN 80-202-0662-0.
25. MARO, Publius Vergilius. *Zpěvy rolnické a pastýřské*. Překlad Otmara Vaňorného. Laichterova Sběrka krásného písemnictví. Ročník XXVIII. Praha: Nakl. Jana Laichtera, 1937. 330 s.
26. MARO, Publius Vergilius. *Aeneis*. Řídí Rudolf Mertlík. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970. 427 s.
27. MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.
28. NASO, Publius Ovidius. *Kalendář, Žalozpěvy, Listy z Pontu*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1966. 410 s.
29. NASO, Publius Ovidius. *Proměny*. 4. vyd. Praha: Odeon, 1969. 494 s.
30. NASO, Publius Ovidius. *Verše z vyhnanství*. 1. vyd. Praha: Nakl. Svoboda, 1985. 532 s.
31. NASO, Publius Ovidius. *Listy heroin*. 1. vyd. Brno: Nakl. Trojan, 1997. 74 s. ISBN 80-85249-22-7.

32. NECHUTOVÁ, Jana, HEJNIC, Josef. *Úvod do studia středověké latiny*. 2. vyd. Brno: Rektorát UJEP, 1977. 140 s.
33. NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. 365 s. ISBN 80-7021-305-1.
34. OBERT, Viliam, ZIGOVÁ, Elena. *Literatúra pre deti a mládež s metodikou*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagog. nakl., 1983. 227 s.
35. PATOČKA, Jan a kol. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek I. Velká didaktika*. 1. vyd. Praha: SPN, 1958. 450 s.
36. PAVELKA, Jiří, POSPÍŠIL, Ivo. *Úvod do literární vědy*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1985. 85 s.
37. PAVELKA, Jiří, POSPÍŠIL, Ivo. *Základní problémy literárněvědné metodologie*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1986. 169 s.
38. PAVELKA, Jiří, POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. 1. vyd. Brno: Georgetown, 1993. 294s. ISBN 80-901604-0-9.
39. PLCH, Jaromír. *O základech teorie výchovy slovesným uměním*. Praha: Ústřední ústav pro vzděl. ped. pracovníků, 1978. 167 s.
40. PLCH, Jaromír. *K výchově slovesným uměním*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 100 s. ISBN 80-7066-099-6.
41. POSPÍŠIL, Ivo. *Labyrint kroniky*. 1. vyd. Brno: Blok, 1986. 193 s.
42. POSPÍŠIL, Ivo, ZELENKA, Miloš. *Literatury v kontaktech (Jazyk – literatura – kultura)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 128 s. ISBN 80-210-2841-6.
43. SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 2001. 200 s. ISBN 80-85243-88-1.
44. SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. 1. vyd. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. 183 s. ISBN 80-85010-06-2.
45. SKLENÁŘ, Karel. *Památky pravěku na území ČSSR: Od lovců mamutů ke státu Přemyslovců*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1974. 352 s.
46. SKLENÁŘ, Karel. *Od pěstního klínu k Přemyslově radlici*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1981. 481 s.
47. SPUNAR, Pavel. *Kultura českého středověku*. 1. vyd. Praha: Nakl. Odeon, 1987. 557 s.

48. SVOBODOVÁ, Jana a kol. *Didaktika českého jazyka s komunikačními prvky: Počáteční fáze výuky mateřštiny*. Ostrava: Ostravská univerzita – Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-7042-300-5.
49. TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. 1. vyd. Praha: Nakl. Svobodné slovo, 1966. 210 s.
50. TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika: studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Academia, 1968. 251 s.
51. TŘEŠTÍK, Dušan, ČECHURA, Jaroslav, PECHAR, Vladimír. *Králové a knížata zemí koruny české*. 1. vyd. Praha: Nakl. Rybka Publishers, 2001. 415 s. ISBN 80-86182-55-X.
52. TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*. 1. vyd. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2003. 291 s. ISBN 80-7106-646-X.
53. TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: Vstup Čechů do dějin (530-935)*. 1. vyd. Praha: NLD, 2006. 658 s. ISBN 80-7106-138-7.
54. TŘEŠTÍK, Dušan. *Zápisník a jiné texty k dějinám*. 1. vyd. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2008. 260 s. ISBN 978-80-7106-434-3.
55. VÁŇA, Zdeněk. *Svět dávných Slovanů*. 1. vyd. Praha: Artia, 1983. 239 s.
56. VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 280 s. ISBN 80-7038-187-6
57. VAŘEJKOVÁ, Věra. *České pověsti v čtetbě mládeže a dětí*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. 20 s.
58. VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. 1. vyd. Praha: Universum, 1948. 255 s.

5.2 Prameny (kroniky)

1. *Kosmova kronika česká*. Přeložili K. Hrdina a M. Bláhová. 6. vyd. Praha: Svoboda, 1975. 261 s.
2. *Kroniky doby Karla IV.* 1. vyd. Praha: Svoboda, 1987. 647 s.
3. *Kronika tak řečeného Dalimila*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1977. 240 s.
4. *Kristiánova legenda*. Připravil a přeložil J. Ludvíkovský 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1978.

5. *Na úsvitu křesťanství: Z naší literární tvorby doby románské v století IX. – XIII.* Uspořádal Chaloupecký Václav. Pátý svazek. Praha: Evropský literární klub, 1942. 292 s.
6. *Kronika česká, Václav Hájek z Libočan.* Řídí Miloslav Žilina. 1. vyd. Svazek 91. Praha: Odeon, 1981. 736 s. Edice Živá díla minulosti.

5.3 Periodika

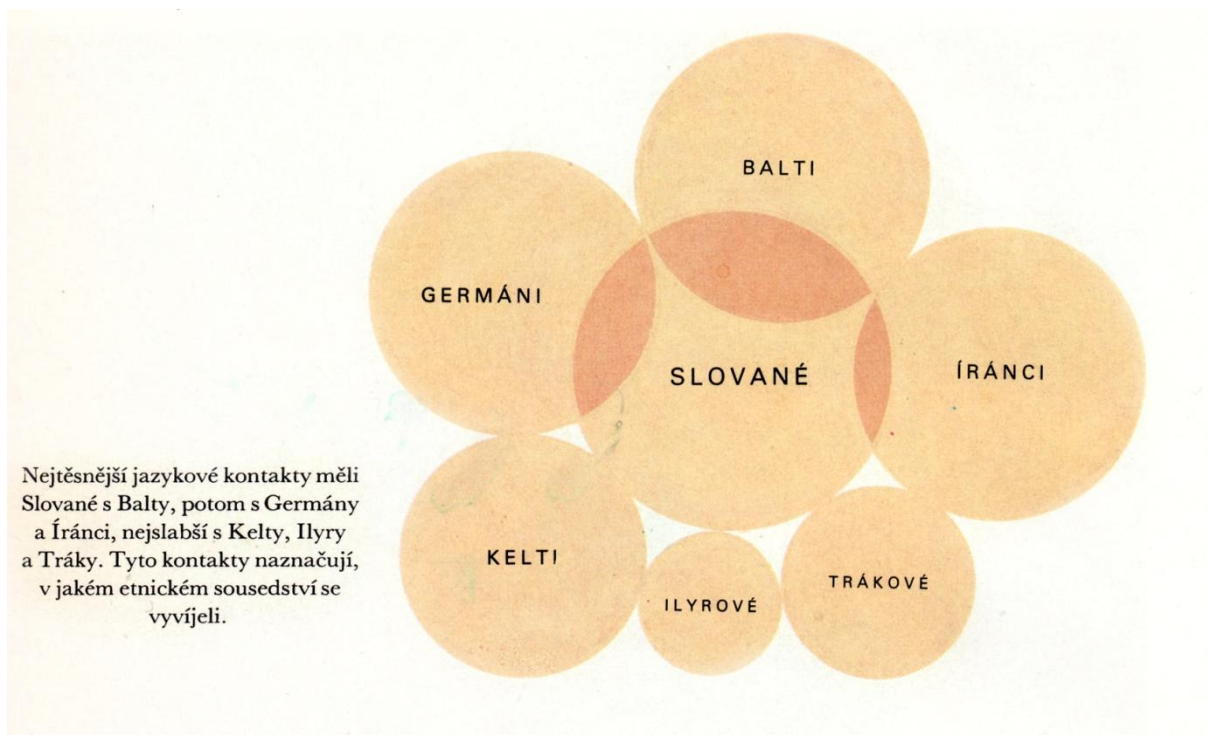
1. KALHOUS, David. Kristián a svatý Václav. *Dějiny a současnost 1/2006*. ISSN 0418-5129.
2. KALHOUS, David. Poselství mnicha Kristiána. *Dějiny a současnost 1/2005*. ISSN 0418-5129.
3. RAK, Jiří. Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy. *Dějiny a současnost. 1/1995*. ISSN 0418-5129.
4. TŘEŠTÍK, Dušan. Vědci vysvětlují staré pověsti české. *Mladá fronta dnes 31. 05. 2003*. Ročník 14. Číslo 126. ISSN DCMF 2003053101321.
5. TŘEŠTÍK, Dušan. Bratrovrahův syn, mnich Kristián. *Dějiny a současnost. 1/1999*. ISSN 0418-5129.
6. VESELÝ, Josef. O knížecí vraždě a také o blahoslaveném Podivenovi. *Toulky českou minulostí*. Český rozhlas. 39. schůzka. 14. 4. 1996.
7. WIHODA, Martin. Přemyslovský mýtus. *Dějiny a současnost 1/2008*. ISSN 0418-5129.

5.4 Učebnice

1. BALAJKA, Bohouš. *Přehledné dějiny literatury I*. 4. vyd. (1995, 1996, 2000). Praha: Fortuna, 2005. 269 s. ISBN 80-7168-717-0.
2. BLÁHOVÁ, R., CHVALOVSKÁ, E. *Literatura pro 1. ročník středních škol*. 1. vyd. Brno: Didaktis, 2008. ISBN 978-80-7358-115-2.
3. *Čítanka pro nižší stupeň gymnázia*. Pod vedením PhDr. Martina Schacherla. Vodňany: Gymnázium Vodňany, 2010. 437 s. ISBN 978-80-254-8541-5.
4. EISLEROVÁ, Jana. *Staré pověsti české*. 1. vyd. Praha: Fragment, 2009. 45 s. ISBN 978-80-253-0861-5.

5. LEDERBUCHOVÁ, Ladislava, BERÁNKOVÁ, Eva. *Čítanka: Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-323-X.
6. LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Čítanka: Příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2004. ISBN 80-7238-324-8.
7. MARTINKOVÁ, Věra a kol. *Literatura I. pro 1. ročník středních škol*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-896-7.
8. SOCHROVÁ, Marie. *Čítanka I. k literatuře v kostce*. 5. dotisk 1. vyd. Praha: Fragment, 2011. ISBN 978-80-253-0186-9.
9. SOUKAL, Josef a kol. *Čítanka 6 pro ZŠ: Literární výchova pro 6. ročník ZŠ*. 1. vyd. Praha: SPN, 2007. ISBN 978-80-7235-350-7.
10. SOUKAL, Josef a kol. *Literatura pro 1. ročník SOŠ*. 1. vyd. Praha: SPN – Pedagogické nakladatelství, a.s., 2008. ISBN 978-80-7235-384-2.
11. SOUKAL, Josef a kol. *Literatura pro 1. ročník gymnázií*. 3. vyd. (2001, 2004, 2009). Praha: SPN – Pedagogické nakladatelství, a.s., 2009. ISBN 978-80-7235-436-8.
12. STŘÍBRNÁ, Iva a kol. *Vlastivěda 4: Učebnice pro 4. ročník základní školy: Hlavní události nejstarších českých dějin*. 1. vyd. Brno: Nová škola, 2006. 47 s. ISBN 80-7289-061-1.
13. STŘÍBRNÁ, Iva a kol. *Vlastivěda 4: Pracovní sešit pro 4. ročník základní školy: Hlavní události nejstarších českých dějin*. 1. vyd. Brno: Nová škola, 2008. 27 s. ISBN 80-7289-066-2.

6 Přílohy

Obr. 1 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět dávných Slovanů*. Str. 12)

V příbytcích osad v Korčaku se nalézaly i zvláštní hliněné kotouče, zv. „chlebcy“, které sloužily asi ke kultovním účelům.

Obr. 2 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět dávných Slovanů*. Str. 21)

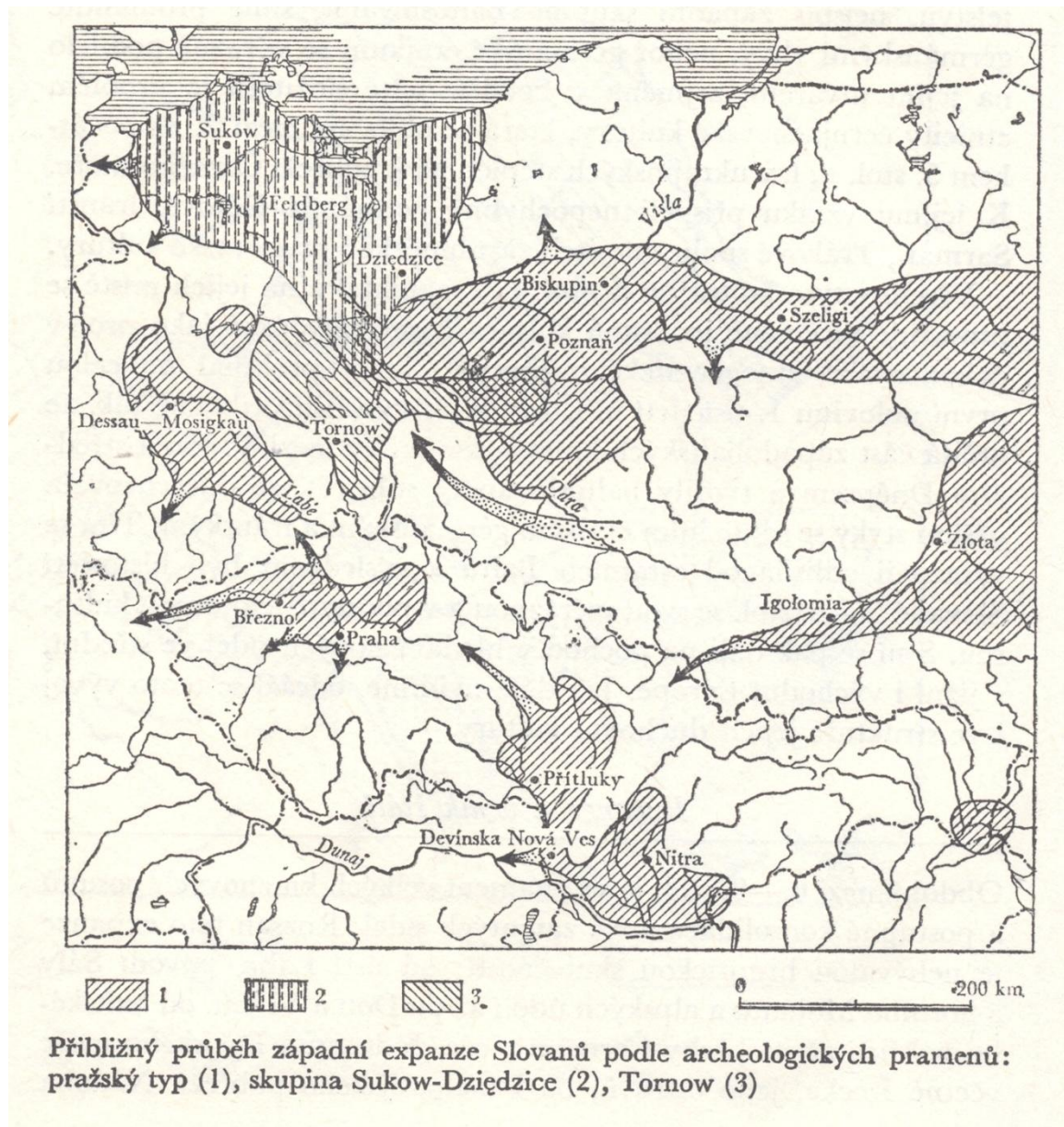

 TYP KORČAK
A PRAŽSKÝ

 TYP KOLOČIN-
TUŠEMLJA

 TYP
PEŇKOVKA

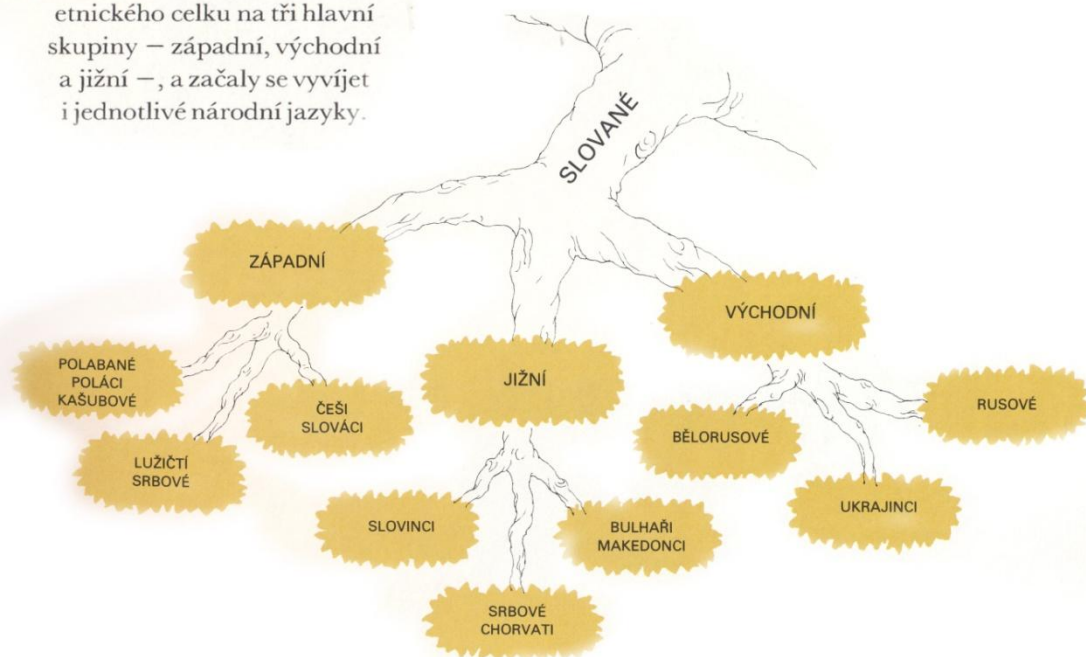
Mapa archeologických skupin na
 východě Evropy v polovině 1.
 tisíciletí n. l.: vlastní jádro Slovanů
 – Jordanovy „Sklaveny“ –
 reprezentovaly nálezy typu
 pražského-korčáckého; „Anty“
 – pravděpodobně slavizované
 Íránce – nálezy typu Peňkovka;
 typ Koločín-Tušemlja souvisel
 spíše s baltským, později rovněž
 slavizovaným obyvatelstvem.

Obr. 3 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět dávných Slovanů*. Str. 25)

Obr. 5 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět dávných Slovanů*. Str. 51)

Až po dokončení migračního procesu Slovanů a konsolidace jejich nových sídel došlo k diferenciaci původně jednotného etnického celku na tři hlavní skupiny – západní, východní a jižní –, a začaly se vyvíjet i jednotlivé národní jazyky.

Obr. 6 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět dávných Slovanů*. Str. 74)

Sámoova říše vznikla po velkém povstání proti Avarům ve 20. letech 7. stol. na severozápadním pomezí avarského panství. Vzhledem k nedostatku zpráv můžeme její rozsah rekonstruovat jen přibližně.

Obr. 7 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět dávných Slovanů*. Str. 77)

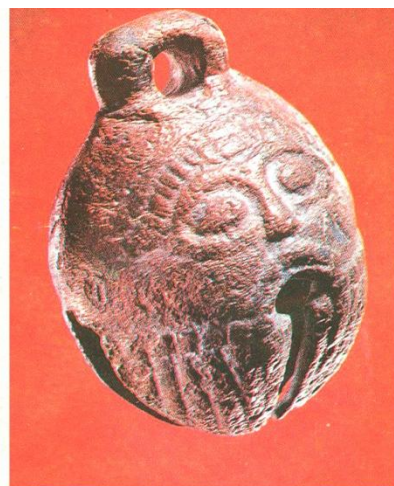

Dřevěná figurka se čtyřmi tvářemi, nalezená v polském Wolinu, připomíná popis Svantovita, představovala však spíš domácího bůžka (9. stol.)

Obr. 8

Rolníčka mající ochrannou funkci

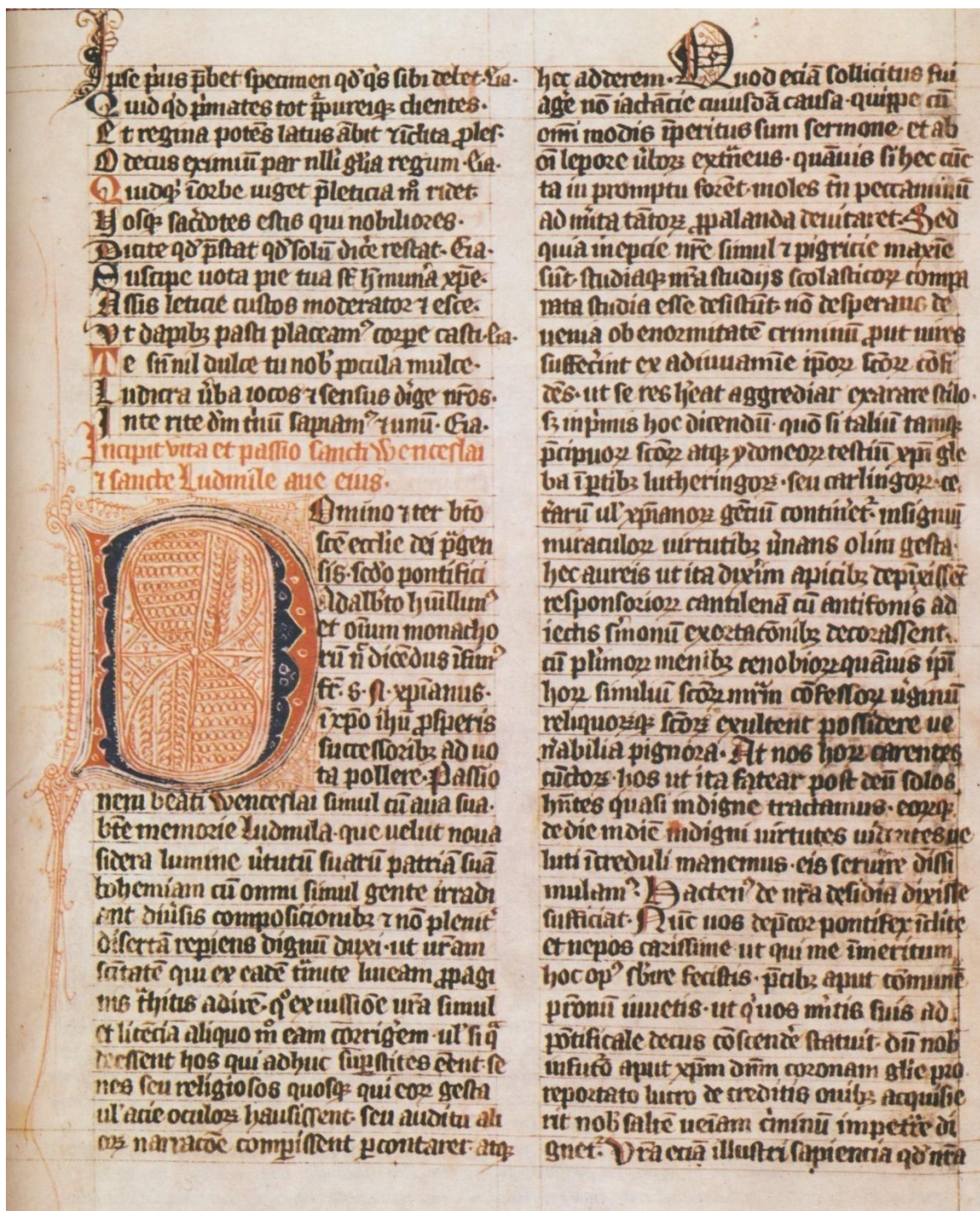

Obr. 9

Nákončí řemene
Obr. 10

Obr. 8-10 (Převzato z: VÁŇA, Z. *Svět slovanských bohů a démonů.*)

Obr. 11 (Převzato z: SPUNAR, P. *Kultura českého středověku*. Str. 73)

Obr. 12 (Převzato z: SPUNAR, P. *Kultura českého středověku*. Str. 119)
 Figurální iniciála „D-EXIT“ s postavou trůnícího knížete Václava

Obr. 13, 14 (Převzato z: SPUNAR, P. *Kultura českého středověku*. Str. 143, 144)
Libušino poselství. Přemysl Oráč. Románská rotunda ve Znojmě.

ca solimodo lucretis oca
 his inspicunt et in corde suo velat
 madamante figunt memocit que
 sunt dicta in apere aut ubi mens
 mea dormitans titubant. Quid
 mirum. Quandoq; huius dormi
 tat homerus. Hoc ego nec inui
 diosis derogationib; ptere. nec
 pronis adulationib; pvaloco.
 qui uolunt legant. qui nolunt ab
 gant. In autem frater parillime
 si me tuum amiam diligis si me
 is precib; tangis. preange lum
 bos mentis et accipe in manu
 ratorum calam et calami. ut q
 super est radas. et quod no est de
 super addas. in proprie dicta p
 prietate muta ut sic mea itaa
 tua subleuetur facca. No enim
 ab amico corrigi erubescio. qui ca
 am ab amias nimio affcu emeda
 si exposito. Continet aut hie li
 ber primus bohemoz gesta. pue
 nicha sare hant digesta usq; ad
 tepora primi Brzeznslau si
 ly tuas Odalra. Anno aute
 domice uarnacionis idcirco a te
 poribus Horzwozyi primi du
 as katholia ordinare cepti. qua
 iunctio huius libri nec finge uolu
 nec croniam regere potui. ut qd
 ul quib; gesta sine tempib; sare
 que ad pns recata bis i sequitib;
 pal. et tuo iustu aut me ad certa e
 uolueda precangam. aut ibi gra
 du silam. et meis ineptis modis
 figam ceptis. Vne uale mea ne
 remues oprata s; imple. Est aut

hec cronica composita regnante qro Hen
 rio romano impatore et gubernante
 ceciliam dei papa p alexo sub tepore dunt
 bohemoz wladisla simul et presulis pra
 genis ecclesie hermann ut i sequitib; datur
 omib; sare uolentib; quib; sint acta annis
 xpi ul iudicomb;.

Incipit primus libellus in croniam Bohemo
 rum quam composuit Cosmas pragensis
 ecclesie decanus.

Dist diluuij effusione
 post uiroz maligna
 tuente turrim edific
 amam confusiam
 humanam germs
 quod tu fere uolua
 bat i h; duobus
 uris. p tam illatis
 i temerarijs auis
 cum diuina ulaoe
 quot capita uiroz tot in diuisa lang
 uarum genera diuidentur. sicut hy
 stonaci relaoe didicimus. uniu
 quib; cor uagus et pfugus longe la
 teq; displi. p diuisa spacia traq; erra
 bant. ac de die in diem corpore decre
 centes in gnaciones et gnaciones mul
 tiplicat are scabant. Vnde humani ge
 nus de manu oia disponente. in tanta
 diffusim est p orbem terre. ut post
 multa secula tandem has etiam i par
 tes deueniret gmanie. Cum enim
 illa regio sub arcto axe thanayten
 et usq; ad occiduu sita. licet i ea singula pro
 priis loca noib; nuncupent. generali tame
 uocabulo gmanua uocatur. Ad hoc ita re
 tulimus. ut nostre itenacionis meli' exequi
 possimus pposita. Voz in intem pns qua

Obr. 15 (Převzato z: Kosmova Kronika česká.)

7 Poznámky k didaktickým listům

Úvodní list: Ilustrace Drahomíry Vondrákové.

- **1. didaktický oddíl:** Ilustrace Drahomíry Vondrákové s jejím svolením a z knihy VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 280 s. ISBN 80-7038-187-6. Str. 109, 112.

- **2. didaktický oddíl:** Obrázkový materiál z veřejně dostupných internetových stránek. <<http://cs.wikipedia.org>>. <<http://www.google.cz>>

- **3. didaktický oddíl:** Citace z Kosmovy *Kroniky české*, obrázkový materiál z veřejně dostupných internetových stránek (M. Aleš aj.) a kresba bůžka z knihy VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 280 s. ISBN 80-7038-187-6. Str. 129.

Kosmova kronika česká. Přeložili K. Hrdina a M. Bláhová. 6. vyd. Praha: Svoboda, 1975. 261 s.

<<http://www.google.cz>>

- **4. didaktický oddíl:** Citace z Kosmovy *Kroniky české* a SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů*, str. 66 (Ezopova bajka). Obrázkový materiál z veřejně dostupných internetových stránek a z knihy VÁŇA, Zdeněk. *Svět slovanských bohů a démonů*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 280 s. ISBN 80-7038-187-6. Str. 80. *Kosmova kronika česká*. Přeložili K. Hrdina a M. Bláhová. 6. vyd. Praha: Svoboda, 1975. 261 s.

<<http://www.google.cz>>. <<http://www.volný.cz>>. <<http://cs.wikipedia.org>>.

- **5. didaktický oddíl:** Citace z Kosmovy *Kroniky české*. Obrázkový materiál z veřejně dostupných internetových stránek (M. Aleš aj.).

Kosmova kronika česká. Přeložili K. Hrdina a M. Bláhová. 6. vyd. Praha: Svoboda, 1975. 261 s.

<<http://www.google.cz>>. <<http://www.seznam.cz>>. <<http://cs.wikipedia.org>>.